

TANAPAEV

N
7

OCTOBER 1935

ETTETELLIMINE AVATUD!

EESTI RAAMATU-AASTA SUURTEOSED:

FRIEDRICH REINHOLD KREUTZWALD

KALEVIPOEG

EESTI RAHVUSEPOS

Täielik illustreeritud väljaanne.

Sisult Eesti tähtsaim teos ja vällimuselt Eesti kauneim raamat!

Redigeerinud ja seletustega varustanud **Dr. August Anni**. Redaktsioonitoimkond: **J. V. Veski, Fr. Tuglas, A. Saareste, P. Ariste, D. Palgi**. Illustreerinud kunstnikud **Kristjan Raud** (sõejoonised) ja **Hèino Mugasto** (puulõiked). Trükk kahes värvis. Parim eesti paber, Suurus 18×25×2,5 sm, raskus 1 kg.

Esimene trükk 5000 eksemplaris ilmub Raamatu Aasta eestseisuse toetusel eriliselt madala hinnaga: **5 krooni** brošeeritud eksemplar, **8 krooni** kullaga ilustatud riideköites ja **12 kr.** kunstkäsitöö üleni nahkköites. Käesoleva aasta oktoobri kuu kestel

ettetellijatele aga
veel odavamalt —
ainult

3 kr.

5 kr.

8 kr.

brošeeritud riideköites üleni nahkköites!

Kasutage RA soodustusi ja tellige endale „KALEVIPOEGA“ ka edasikinkimise otstarbeks! Teatage Eesti Kirjanduse Seltsile oma tuttavate aadresse nii kodu- kui ka välismaal, et neile võiks saata tutvustusbrošüüre, — sest teade „KALEVIPOJA“ uuesti ilmumisest peab ulatuma iga eestlaseeni!

NB! „KALEVIPOJAST“ tehakse veel eritrükk kaks korda suuremas formaadis (25×35 sm), illustreerijate autograafidega, hind **15 krooni** broš., nummerdatud eksemplarid ainult ettetellijatele (sisse maksta vähemalt **5 kr.**). Üsikusid eksemplarid Watmani (või muul, erisoovi kohasel) paberil **35 kr.** (tellimisel kõik ette maksta)

KOGUTEOS

RAAMATU OSA EESTI ARENGUS

Kirjutisi 15 autorilt. Toimetanud mag. **D. Palgi**.

Missugust mõju on avaldanud raamat eesti rahva käekäigusse? Kuidas seda arendanud või kuidas takistanud? Mida ülesehitatud, mida maha kiskunud? Kuidas kaasa aidanud Eesti iseseisvuseks?

Rohkete illustatsioonidega, 250 lk., suures kaustas. Ilmub RA Eestseisuse toetusel. Kaanehind **4 kr.** brošeeritud ja **6 kr. 50 s.** poolnahkköites. **Ettetellijaile** oktoobrikuu kestel **2 kr. 50 s.** brošeeritud ja **4 kr. 50 s.** poolnahkköites.

Esimene osa viieköitelisest suurteosest

EESTI AJALUGU I köide. Esiajalooline ja muistne iseseisvuse aeg.

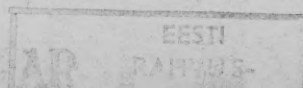
Peatoimetaja — Eesti ja põhjamaade ajaloo professor **H. Kruus**.

Tegevtoimetaja — Eesti ja naabermaade muinasteaduse professor **H. Moora**.

400 lk. suures kaustas, rohkete jooniste, kaartide ja värvipiltidega. Hind **7 kr. 50 s.** brošeeritud ja **11 kr.** poolnahkköites. — **Ettetellijaile** oktoobrikuu kestel **5 kr.** brošeeritud ja **8 kr.** köites. **Ettetellimisel** tuleb ära maksta posti jooksvale arvele nr. 20-36 (Tallinnas võib ka Tallinna Linnapanka EKS jooksvale arvele) 1) raamatu hind täielikult — siis saab tellija raamatu postikuludeta, või 2) vähemalt 2 kr. 50 s. iga tellitava raamatu pealt — ülejääk ühes saatekuludega tuleb tasuda lunamaksuna raamatu saamisel. Tellimine kirjutada sissemaksu kaardi lõigendile.

EESTI KIRJANDUSE SELTS TARTUS,
SUURTURG 12, TELEFON 6-01, POSTI JOOKSEV ARVE 20-36.

Ar 935/936 P
Tänapäev

TÄNAPÄEV

Nr. 7

Oktoober, 1935

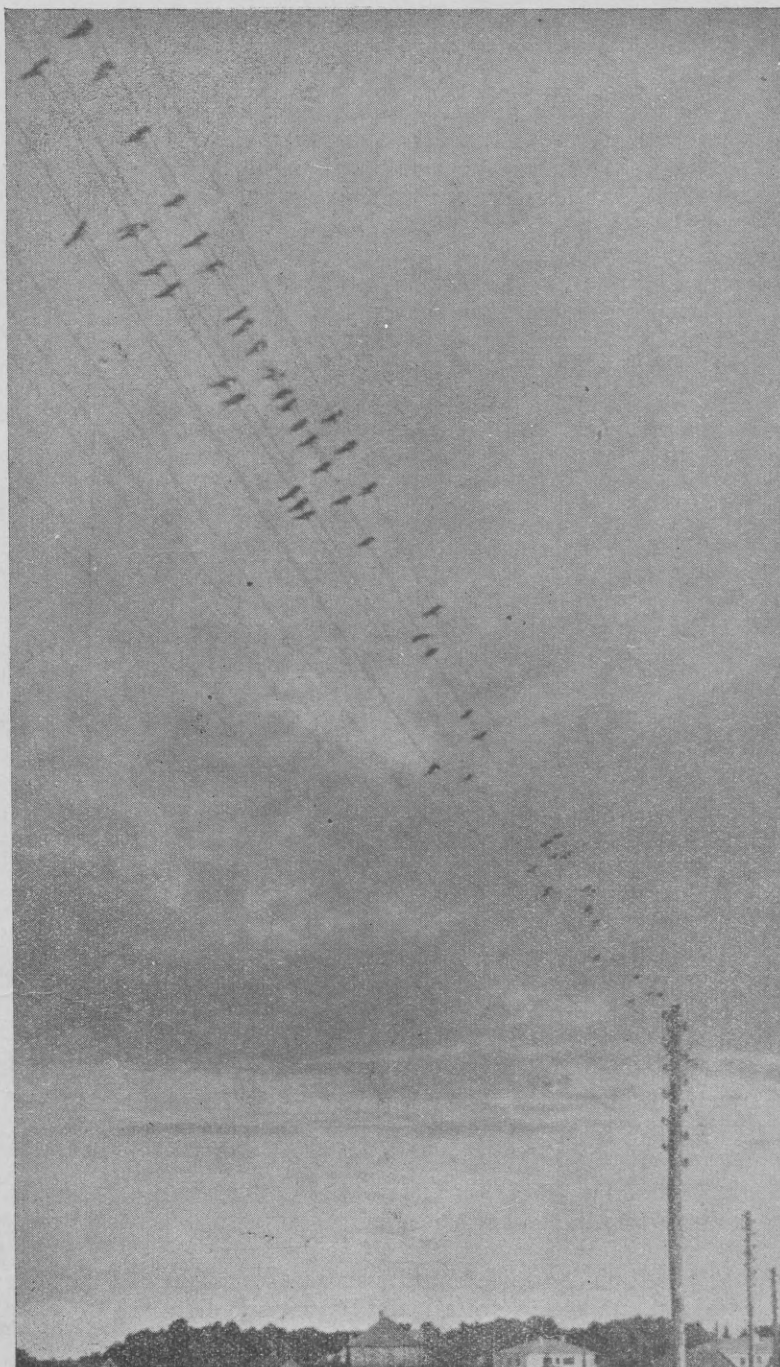
I aastakäik

- N. Ruus: Tänapäeva kultuuritegurid
R. Indreko: Pilte muistse Kunda elanikkude elust
E. Laidsaar: Andrese ankur
H. Salu: Välgu valgel
V. Miller: September ja mis ta tõi
H. Metsavahi: Aegu ja paiku
A. Kalvi: Õhtune ränd
E. Järvesoo: Põllumehe sügis
O. Aloe: »Vanemuise« teater käesoleval hooajal
A.: Keelte ja meelte segadus
A. Neuman: Väljakaevamisi Pirital
V. R.: Võru, vaim ja raamat
A. Kalvi: Viirastus
K. Loskit: Paberi valmistamise ajaloost
K. Ehrman: Liiva, mere ja ääretuse maailmas
A. Aspel: Henri Barbusse †
E. R.: Tartu teatrid sügishooajal
V. Adams: Plakat propagandavahendina ja raamatuaasta
Justus: Sügise mõtteid

Äralennu ootel

Foto Kiisla

Tänapäeva kultuuritegurid

Üha sagedamateks on muutunud kaebused laiemate hulkade vaimsete huvide languse üle. Ühelt poolt kurdetakse, et „vanad eliidid pole kohased juhtima uusi masse,“ teiselt poolt aga väidetakse, et polevat enam eliitigi olemas — ka haritlaskond olevat laskunud keskpärasuse tase-
mele („Haritlasi kõik kohad täis, aga haritlast mitte kuski!“ H. Raudsepp „Tänapäev“ nr. 5 ja L. „Vaba Maas“).

Ühtun täiesti nendega, kes väidavad, et generatsioonidel, kes elasid möödunud sajandil, oli ühtlasem, terviklikum suhe kultuuriküsimusisse, rahva vaimsed huvid olid tollal kompaktsemad. Veel mõnikümmend aastat tagasi, kui meie linnakodanluse ja tööliklassi arv oli väike, kui rahva valdav enamus elas maal ja kui linnakultuuril polnud rahva vaimsete huvide kujunemisele kuigi suurt mõju, olid rahva kultuurilisiks mõjustajaiks peamiselt ainult kodu, kool ja kirik. Kodanikud jäid ka pärast kooli lõpetamist veel kauaks ajaks oma kodu ja kooli mõju alla. Polnud ju vaba aja veetmiseks muud võimalust kui valida kojujäämise, paremal juhul kodus ühiselt raamatulugemise ja koolimajja tõttamise vahel, kui seal parajasti toimus kas lauluharjutus või midagi muud. Ei olnud siis seltside võrk veel kuigi tihe, polnud jalgrattaid, millega sõita vähe kaugemale kodukohast, rääkimata moodsaist omnibuseühendusist. Kui mõnikord vahest sõideti kuhugi kaugemale, siis oli sellise pühapäevase reisi sihiks — kirik. Igakord ei mindud ju küll sealt jumala armu saama — nagu meie ajalgi ei minda igakord maapeole ettekandeid kuulama, vaid sageli ainult selleks, et kohtuda omataolistega, värskenduda, saada meelelahutust — kuid tunnustame siiski tõsiasja, et ka kirikul oli varem palju suurem mõju oma kaasaja kodanikele, kui tal on seda nüüd.

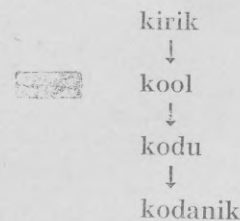
Nii näeme, et läinud sajandi kodanikkude hariduslik tase, silmaringi avarus ja mõttevõime elastsus olenes peamiselt sellest, millises kodus, milliste vanemate juures nad olid kasvanud ja millise kooli ning usulise kasvatusena nad olid saanud.

Nüüd on vanad kultuuritegurid — kodu, kool ja kirik — pidanud maad andma tervele reale kiiresti pealekasvanud uusile tegureile. Just vaba aja veetmiseks on tekkinud kümneid võimalusi; uusi kultuurilisi mõjustajaid tekib juurde iga päevaga. Eriti vastuvõtlik on neile moodsaile kultuuritegureile kaasaegne noorsugu.

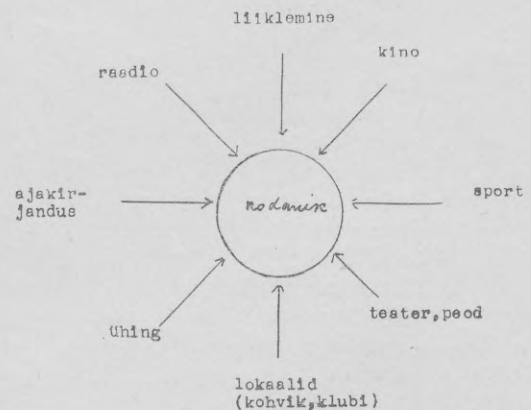
On tööpäev läbi, siis ei jää kaasaja noor mitte koju, nii nagu tegi seda noorur möödunud sajandil, vaid püüab kodust kiiresti eemalduda. Ümber perelaua istumisest ja isa ettelugemiste kuulamisest, nagu see vahest sündis varem, ei taha

ta üldse midagi teada. Ta rõivastub pühapäeva-ülikonda ja tõttab kinno, spordivõistlusele, peole, kohvikusse, raudteejaama rongi vastu või ühingu-koosolekule. Asub kaasaja kodanik mõne kilomeetri eemal mingist suuremast tsestrumist, siis kasutab ta jalgratast, omnibust või rongi. Ja neilgi vähestel tundidel, mil ta viibib kodus, ei mõju temasse isa-ema kasvatus ega ka raamatud kuigi suurel määral, vaid ta loeb selle asemel ajalehti ja, kui tal on olemas raadio-
a p a r a a t, kuulab raadiomuusikat.

Nii on astunud seniste kodanikku ülevalt alla mõjustavate tegurite

asemele uute, kodanikku ümbritsevate kultuuriteguritena

Kui siis veel lisandada reklaam, mis juhib kodanikku kord selle, kord teise nähtuse juurde, saame enamvähem täieliku loetelu neist tegureist, mis mõjustavad ja kujundavad kaasaja kodaniku kultuurilist palet.

Kõik ülalloetletud tegurid võivad olla niihästi positiivsed kui ka negatiivsed.

Jalgratas ja omnibus kõlbavad liiklemisvahendina niihästi sõiduks simmanile ja ehale kui ka laulupeole ja teatrietendusele; kino võib vaadata niihästi „uima embusi“, „Pariisi metsikuid öid“ jms. kui ka arendavaid kultuurfilme; sportimisel võidakse rekordide tagaajamisel kaotada tervis ja jääda kängu ka vaimses arenemises, aga sporti võidakse kasutada ka tõeliseks kehaarendamiseks; on palju m a a p i d u s i d, kus kava koosneb ai-

nult labasest jandist ja sellele järgnevast tantsust, — ja seda kõike „lavakunsti“ või „maateatri“ ülikõlava nime all; on aga ka pidusid eeskavade, mille vaatamisel-kuulamisest pidulised saavad tõelise vaimse naudingut osaliseks; l o k a l i d, k o h v i k u d ja klubiruumid võivad kujuneda niihästi kohtadeks, kus piljardi ja koroonalaua taga aega surnuks lüüakse, klatšijutte aetakse jne., kui ka paiguks, kus on võimalik oma sõpradega ja tuttavatega eluprobleemide üle vaielda ja oma tõekspidamisi arendada; ü h i n g u d ja s e l t s i d, kui neis valitseb alaline intriigerimisvaim, aitavad aina kiskuda alla oma liikmete kõlblist taset, aga samas võivad nad oma hästi väljaarendatud ja seesmiselt distsiplineeritud organisatsiooniga tublisti tõsta oma liikmete väärtust korraliku ja väärse ühiskonnaliikmena; a j a k i r j a n d u s e negatiivset ja positiivset mõjust kõnelemine oleks liigne — juba küllaltki on vaieldud sopajakirjanduse allakiskuvast ja hea ajalehe kasvatavast mõjust; samuti võib r a a d i o abil mõjuda niihästi kasvatavalt kui ka — alalise jazzmuusika kaudu — kuulajate maitset labastavalt.

Kõik oleneb kodaniku enda kriitika- ja valiku võimest, kas ta suudab kaasaja mitmepalgelisi kultuuritegureid kasutada enese vaimse taseme tõstmiseks ja silmaringi avardamiseks või upub ta nende virr-varri, informeerub ainult pinnapealselt ühest ja teisest küsimusest ja omandab rahvusvaheliselt standardiseerunud 20. sajandi „maailmavaate“, mis eelistab pinnapealseid lõbustusi ja harrastusi tõsisemale ja sügavamale elustiilile.

R e k l a a m a g a on suuremal määral kultuuritegurite negatiivsete kui positiivsete külgede teenistuses, seepärast levivad moodsa tsivilisatsiooni pahed hüvedest kiiremini.

Kas aga siis tõesti pole tänapäeva kasvatus- ja haridustööl mingit võimalust selleks, et vastu töötada tänapäeval levinud tsivilisatsiooni puudustele? Kas tõesti ei saa vältida eelpool loetletud tegurite negatiivsete külgede domineerimist?

Kool ei saa kuigi palju aidata kaasa kindlama elustiili ja tugevama kriitikavõime tekkimisel. Algkoolist käivad ju küll eranditult läbi kõik kodanikud, kuid lapseas, algkoolis õppides ei kujune veel iseseisvaid tõekspidamisi. Algkoolist lahkumise järel, puberteedieas jääb noorsugu ilma igasuguse kasvatuseta (kui mitte arvestada kesk- ja kutsekoolide õpilasi, kes siiski moodustavad noorsoo vähemiku), omandab kiiresti „kraadekultuuri“ pahed ja hiljem, jõudes ajajärku, kus hakkab arenema iseseisev mõtlemine, ollakse juba liigselt läbi immutatud 20. sajandi moodsa tsivilisatsiooni pahedest (film, sopakirjandus, rekordsport, jazzmuusika, tänavalõbud jms.). Ei tarvitse sugugi olla murdeas uulitsapoiss ega kraadeplika. Ei! Moodsa tsivilisatsiooni

pinnapealsus ja lõbustuste harrastamine surub end peale, tänu täiuslikule reklaamikunstile, valdavale enamusele tänapäeva noorsoost ja muudab nad ükskõikseiks vaimse elu tõsisemate avalduste vastu.

Mida teha olukorra parandamiseks?

On vajaline: 1) mõjuda kaasa uute kultuuritegurite positiivsete võimaluste energilisemale kasutamisele — liiklemisvahendeid õpireiside korraldamiseks, filmi teadmiste levitamiseks, sporti kehaarendajana jne.; 2) asetada rahvahariduse pearaskus algkooli lõpetanud, s. o. küpseva noorsoo edasiarendamisele.

Nii mõneski suhtes on meil seadusandlikul teel püütud neid küsimusi lahendada — on hakatud teostama järelevalvet filmide sisseveos, raadios võime kuuida vahetevahel ka loenguid, kuid seda kõike on veel vähe. Spordialal lepime senini ainult rekordspordi edendamise, laiemate rahvahulkade kehalise kasvatus arendamine võimlemise levitamise näol on jäänud veel lapsekingadesse, provintsi linnadesse ja maale pole ta veel üldse jõudnud. Ajakirjanduses küll hurjutatakse kodanike vaimse taseme languse üle, kuid samal ajal aidatakse kaasa languse suurenemisele kodanike maitset allakiskuva lugemismaterjali serverimisega. Huvirongide käikupanek on muutnud küll ka laiematele hulkadele kaugemategi kodumaanurkade küllastamise hõlpsaks, kuid vaatamisväärsuste juures peab leppima ainult tumma vaatamisega, sest tarvilikku turismikirjandust on veel vähe. Ja nii edasi ka teistel aladel.

See osa haritlaskonnast, kes on teadlik kaasaja vaimse elu puudusist, ei peaks leppima ainult olukorra kirumisega, vaid peaks aitama kaasa selle parandamiseks. Tuleb minna provintsilinnadesse ja küladesse ja seal õpetada rahvale võimlemist; tuleb sulg kätte võtta ja kirjutada brošüür oma kodukoha vaatamisväärsuste tutvustamiseks; tuleb astuda mingi noorsooühingu liikmeks ja oma tegevuse kaudu püüda tõsta selle liikmete vaimset taset; tuleb minna rahva hulka ja tutvustada neid mingi kultuurilise küsimusega või jälle rikastada nende teadmiste hulka mingi loengu kaudu.

Õeldakse vahest — meil ei saa kaasa mõjuda oma kõnedega, meid ei tulda kuulama. See väide on ekslik ja sääraselt kõneleja ei tunne meie rahvast. Mingi külla või alevisse, pidage seal loeng kas meie kohtukorraldusest, kas ehituskunstist, kas P.-Am. Ühendriikide riiklikust korrast — ja te ei või nuriseda kuulajate vähesuse üle. Allakirjutajal on sel alal rohkesti kogemusi. Viga seisab ainult selles, et on nii vähe neid, kes lähevad ja kõnelevad otse rahvale. Poliitikud kasvatasid rahvast omal kombel — kas nad arendasid teda või mitte, see on iseküsimus — ja nad suutsid otseselt mõjustada rahvast; usulahkude

PILTE MUISTSE KUNDA ELANIKKUDE ELUST

Muistse Kunda elanikkude iga ulatub umbes kuuendasse aastatuhandesse e. Kr. või boreaalsesse aega, mis on tegelikus elus määratu kauges minevik. Isegi raske on ette kujutada selle aja tõelikku pikkust ja veel vähem tõelikult võib ekraanile manada tolle aja inimest kõige oma primitiivse elu ja ümbritseva loodusega, mille kohta kahtlemata on igal lugejal oma erisugune kujutus. Hoopis ulatuslikuma ja mitmekesisema pildi saame, kui meil on silmade ees tol ajal tarvitatud igapäevased töö- ja tarberiistad ja kui on antud ettekujutus toleaegsest ümbrusest (loodusest) loomastikuga.

Meie ülesanne aga ei tohi piirduda mingi vaamtamisväärse muuseumi-eseme rekonstrueerimisega, vaid peame jõudma vähe kaugemale ning saadud materjali najal välja tooma jõukohaselt kauges minevikus siin asunud elanikkude mitmekülgset kultuuri kõrgused ja suhted, kolonisationsiooni suunad, kaubanduslikud ja poliitilised (viimane sõna on küll praegusaja lööksõna ja liiga terav toleaaja määritlemisteks, kuid teatud määral olid ka siis mõnesugused vahekorrad olemas, mis võiksid selle sõna ulatusse mahtuda) vahekorrad teiste rahvastega, looduslikud muudatused ja sellest tingitud mitmesuunalised kriisid, millest omakorda olenesid maade vallutamised, kolonisationsioonid jm. tegurid.

jutlustajad tungivad otse rahva sekka, tulevad alla nende juurde — ja neil on edu; haritlaskond eelistab pigem ajakirjanduses ja omavahelises vestluses rahvast hurjutada!

Ka rahvahariduse korralduse vähese laiendamisega saaks olukorra paranemisele tublisti kaasa aidata.

Maailma kõrgeima rahvaharidusega maad — Inglismaa ja Skandinaavia riigid, kaasa arvatud meie hõimuriik Soome, peavad algkooli lõpetanud noorsoo ja täiskasvanute haridustööd tähtsamaks kui 7—14 aastaste laste koolikorraldust. Taani kuulub pedagoog Grundtwig, keda Rousseau ja Pestalozzi järel peetakse tähtsamaks pedagoogiks ja täiskasvanute ning küpse noorsoo kasvatusküsimuste alal klassikuks, peab just eluiga 18—30 aasta vahel „vaimu loomistunniks“; tema arvates tuleb suuremat rõhku panna kogu rahva arendamisele „küpses nooruseas“, s. o. 18—30 eluaasta vahel kui lapseas. Inglismaal kulutab

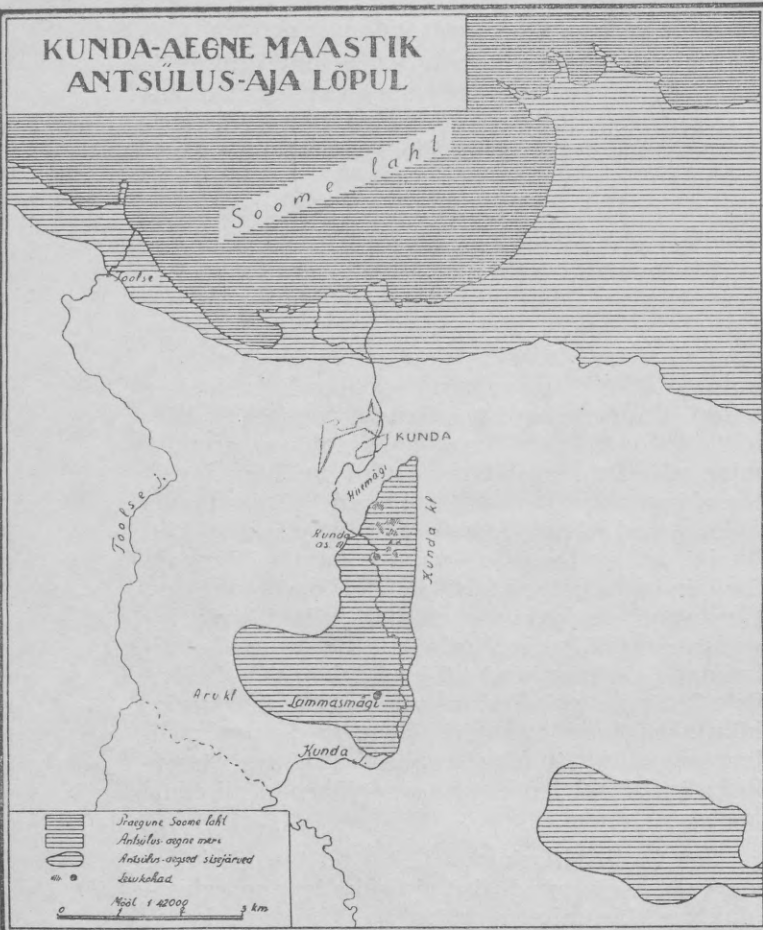
riik täiskasvanute haridustööle (adult education) rohkem kui koolikorraldusele.

Meil on koolist lahkunud noorsoo ja täiskasvanute haridustöö hoogu minemas. Ka ametliku järelokooli teostamise küsimus on juba päevakorrale tõstetud. Noorsugu omalt poolt on näidanud, et ta tunneb huvi enese vaimse arendamise vastu — üle riigi töötab 260-es õpiringis umbes 5000 noort vabatahtlikult enese arendamiseks! Järelokooli teostamine laiemas ulatuses võimaldaks ka seni kõrvalejäänul kaasa töötamast.

Näidaku need, kes on teadlikud tänapäeva kultuurielu hüvedest ja pahedest, kodanikele teed kätte tänapäeva moodsas kultuurielus orienteerumiseks. Loobugem rahva hurjutamisest ja pigem näidakem konkreetselt, kuidas ära kasutada kaasaegseid kultuuritegureid kogu rahva huvides tema kultuurilise taseme tõstmisel!

Neeme Ruus

KUNDA-AEGNE MAASTIK ANTSÜLUS-AJA LÖPUL

Kunda raba kaevas varem kohapealne tsemendivabrik, tehes selle juures leide, mis olid juhuslikud või õigemini ootamatud. Siiski olid need tänuväärt näpunäideteks tulevastele kaevamistele, mida võeti hiljem ette Ülikooli Arheoloogia Kabineti poolt juba sihilikult.

Enne leidude juurde asumist tuletame meelde ümbruskonna geoloogilist arengut ja looduslikku pilti, mille täpsed uurimistööd viis läbi mag. K. Orviku ja taimegeoloogiliselt dr. P. V. Thomson.

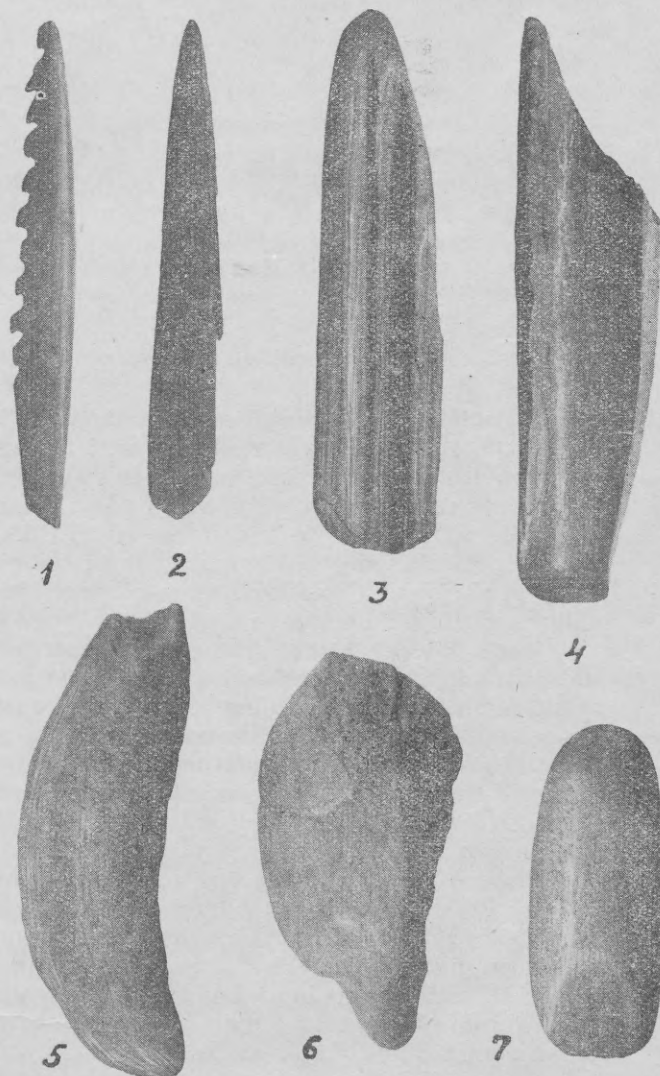
Ajal, mil jää tungis lõuna poole, võttis selle serv osa pealmisi paekihte Kunda alalt kaasa, kusjuures üks osake kaasavõetud materjalist on maha jäänud praeguse Lammasmäe kohta, mis koosneb segipaisatud paetükkidest, kruusast, liivast, savist ja muust peenemast ainesest (1. joonis). Jääaja lõpul selle taganemisel põhja poole ja jõudnud juba oma äärega üle Kunda ala, täitus varem süvendatud org jää sulavetest, moodustades esialgu jääpaisjärve, millal tekkis ka Hiimägi oru põhjaserva ette (vt. 1. joonis), aga hiljem kui jääserv oli küllalt kaugele tõmbunud, jooksis osa paisutatud vett maha ning osa sellest jäi veel süvendisse, mis on viirutatud 1. joonisel, asudes Hiimäe Kunda kl. ja Aruküla vahel, ja Lammasmägi jäi saarena järve kagu soppi. Teine madal järveke jäi püsima ka lõunaida pool Varudi lähedal (1. joonis). Kunda jõgi ei voolanud tol korral Kunda järve, vaid pöördus Toolse jõkke katkendjoonega märgitud vana sängi kaudu (1. joon.). Meri oli palju kõrgemal praegusest ning ulatus alguses veelgi sügavamale maa sisse kui käesoleval 1. joonisel on näidatud. (Joonisel on märgitud mere ulatus Kunda järve lõpustaadiumis). Kujutatud olukorras asusid esimesed elanikud Kunda ümbrusse, Lammasmäele elama. Ilmastu oli siis vastav umb. tänapäeva Leedu- ja Poola oludele, rikkaliku loomastikuga enamasti männi- ja ka kasemetsades, kus harva leidis üksikuid teisi lehtpuid.

Lammasmägi oli neile küllalt rahulik elutsemiseks, kuhu nad on maha jätnud hulga tarbe- ja jahiriistu, tule jäänuseid ja määratu hulk luid söögijäänustena, mis pakub huvitavat materjali vähemalt osast ümbruskonna metsades asunud loomastikust. Peatoiduseks oli põdra liha, kelle luude hulk ületab üle 90 prots. kõigi teiste loomade omi. Põdra kõrval on veel leida: alghärg, metskits, karu, metssiga, koer, kobras, saarmas, jännes; lindudest — punakukk-kaur, tuttvort; kaladest: havi, ahven ja linask.

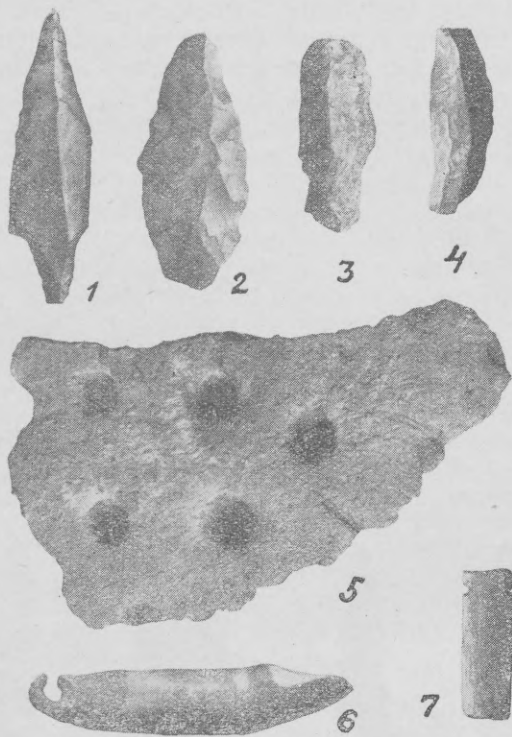
Kui seni oli pöud keskmise kiviaja riistatüüpidest terves Baltikumis, on Kunda Lammasmägi andnud ligi 700 riista ja sellega koos väga palju uusi tüüpe, mida seni ei julgetud arvata tolle aja hulka. Loodetavasti täidavad tulevikus Lammasmäe leiud selle lünga, mis seni oli tühi, andes ümmarguse ettekujutuse keskmise kiviaja kultuurist, luues ühtlasi uued olukorrad ja võimalu-

sed kiviaja kultuuride hinnangus. Näitena foon siin mõningad riistad käesoleva suve leidudest joonisel 2, kus on esikohal kalastus- ja jahiriistad, nagu ahing, odaots soontega äärtes tulekivi kildude jaoks ja jäätuur augu raiumiseks jäässe talvise püügi ajal (2. joon., 1, 2, 3.), tulekivist nooleotsi (3. joon., 1, 2). Edasi on juba igapäevased tööriistad, mida varem Kunda rabast pole leitud, nimetades neist sarvkirveid (2. joon., 5) ja sarvest kirve päid, kivikirveid ja talbu (2. joon., 7), õonestalbu (2. joon., 4), kivist puur augu puurimiseks sarvriistadele (2. joon., 6), tulekivist kõõvitsaid, mitmesuguste luust ja puust riistade silumiseks (3. joon., 4, 4), kaelas kantavaid loomahambaid või luust ripatseid (3. joon. 6, 7) jne.

Kõik need tavalise elu tarberiistad annavad laiema ulatuse ja ettekujutuse tolleaegsetest riistatüüpidest, eriti võib esile tõsta teiste hulgas

2. joonis. Luu- ja kiviistu Kunda-Lammasmäelt:
1 — ahing; 2 — odaots; 3 — jäätuur; 4 — õonestalb;
5 — sarvkirves; 6 — kivist puur; 7 — kivitalb.
Kõik umb. $\frac{1}{2}$ loomul. suurusest.

3. joonis. Luust ja tulekivist riistu ja savinõu katke Kunda Lammasmäelt. 1, 2 — tulekivist nooleotsad; 3, 4 — tulekivist kõõbitsad; 5 — lohkuudega valatud savinõu katkend; 6, 7, põdra hambast ja luust ripatsid. Kõik umbes loomul. suuruses.

nende osatähtsuses primitiivseid kivist kirveid ja talbu. Joonisel 3 on kujutatud veel nr. 5 all lohkuudega ilustatud savinõu kaha, mis kuulub kammkeraamilisse kultuuri ja seega palju hilisemasse aega, ulatudes kolmandasse eelkristlikku aastatuhandesse, mis leiti samuti Lammasmäelt, kuid päris pinnalt mullakihist. Viimane leid näitab, et siin on ka hiljem asunud.

Tagasi pöördes Kunda ümbruskonna loodusliku arengu juurde sunnib see inimesi Lammasmäelt varsti lahkuma. Vahepeal tekib niiske periood, mille tõttu veepind Kunda järves tõuseb märgatavalt ja ujutab üle Hiiemäe madalama edela otsa, praeguse Kunda asunduse juures või praeguse jõesängi kohal (1. joon.), kuhu vee väljavool sööb kiiresti sügava sängi, mille kaudu järv jookseb kuivaks, jättes esialgu vaid sügavatesse lohkuudesse üksikuid lompe. Peale selle algab kiire taimestiku, kõrkjate, pilliroo, sambalajne kasv, mis lõpeb täieliku järve kinnikasvamisega. Loomulikult polnud Lammasmäe elanikel peale järve tühjenemist enam võimalik sinna asuma jääda, kuna saare ümbrus muutus läbipääsmatuks pehmeks mudaks. Umbes samal ajal algas oma suuna muutmist ka Kunda jõgi, mis varem jooksis Toolse jõkke, kus kõik aeg on vastas tugev paepõhi, aga nagu teada, tõusis maapind pidevalt loode-kagu suunas, mille tõttu

ka meri pidevalt taganes ja tänapäevgi seda teeb, sellepärast Kunda jõe vaikne vool ei suutnud esile kerkivat kõva pae põhja läbi süüa ning otsis endale tee ida poole praeguse sängi suunas, leides eest pehmemad kihid, kust omal ajal jääserv oli juba pae eest ära viinud, leides lõpuks tee kinnikasvanud järve kohalt varem läbisöödud Hiiemäe edela otsa välja. Uuesti tekkinud Kunda jõgi aitab kaasa järve ala kuivamisele, mis nüüd edeneb märksa kiiremalt ja kolmandaks aastatuhandeks e. Kr. on rabapind küllalt kõva, et selle kaudu võisid asuda Lammasmäele kammkeraamilise kultuuri kandjad, kes on seal peatunud tõenäoselt ainult ajuti mõne jahiretke puhul.

Rahva jutu järgi olla Lammasmägi kokku kantud, kuhu on maetud rootsi kindral rikkaliku panustega; teiste arvates peaks seal olema keldrid täis varandusi, mispärast on varem kaevatud mäe harjale sügavaid auke. Ühes augus olla isegi keldri suu paistnud, kuid varandusi pole ikkagi veel kätte saadud. Käesoleval suvel kuuldus isegi kellestki, kes lubanud välismaalt tuua aparaadi, mis näitab, kus kuld asub, ja lubanud siis usinasti kaevama hakata. Sarnast ebausku ja lootusetut unistust on rahvas veel palju, mida niipea ei suudetagi välja kasvatada; kuigi selle läbi hävitatakse paljugi muinasjäänuseid, on see paratamatus mitmeks ajaks. Ka Arheoloogia Kabineti poolt töötavad üliõpilased kui ka sel ülesandel võetud kohalikud kaevajad on osa ümbruskonna rahva teada ainult kullaotsijad.

R. Indreko

Tartu vaateid Foto Roosna

Kodutu hommikuuinak ülikooli kiriku trepil

ANDRESE ANKUR

(Kippar Kliiverpoomi kuivamaa logiraamatust.)

Eks see ankrulugu hakanud peale sedasi, et ühel varahommikul, kui ma parajasti norskasin oma koikus seda kõige magusamat hommiku-und, otsekui sammaldunud tursk merepõhjas, tundsin, et keegi mind õlast raputab. Lõin silmad lahti ja — noojah! oligi va Sandri-Jaska ise, õlijakk seljas, kollased pühapäevasäärikud üle põlvede ja punane habemetutt lõua otsas värisemas nagu mu „Merihundi“ ahtrilipp parajas läänebriisis.

„Eheeh, vanatäi,“ ütles Jaska ja patsutas kämbлага endale rinna kohale, kus oli kõrgem mügarik, nagu oleks tal pudel põuetaskus, „karga nüüd krapsti üles ja teeme üks väike sõiduots, jehh-jehh-jehh!“

„Et mis sõiduots?“ ei saanud ma järsku asjast aru.

„Noh, reakisid ju ühtevalu, et sul ka nagu asja sinna Tallinna poole — va Rodendrömi Andres oma luubiga on praegu hakkamas, roni pardale kui süda lustib.“

Mul kippus vägisi naer peale sellest, kui suurejooneliselt va Sander ütles, et „roni pardale“, otsekui oleks Rodendrömil sõiduvõimeline mitte harilik rannaluup, vaid vähemasti neljamastiline parklaev, aga polnud aega naerda. Tallinna sõita, jah, seda olin ma juba tükk aega plaanitsenud ja kui nüüd sihuke paras juhuk käes, ei siis tohi aega kaotada. Üks-kaks-kolm olin rõivais ja kui olime Jaskaga veidike söömalust rüübanud — eks tal sindril olnudki põuetaskus pudel ja veel seda kõige ehtsamat šoti whisky't —, ruttasime randa, kus vana Rodendröm seadis juba purjenõore.

Rodendrömi Andres, ehk Andres Rodenström, nagu ta nimi on kirikukirjade ja kroonu paberite järgi, oli sel hommikul päris laadna mees. Muidu ta, tursapoeg, peab emast nagu natuke uhkeks või sedamoodu. Eks mehel ole nüüd muidugi pisut põhjust selleks ikka ka — ega ole kogu Sibavere rannas kellelgi nii suuri kalasuitsetamise-ahje kui Andresel, rääkimata veel poest, kust saab osta peaaegu iga asja, mis iganes vajalik rannamehele, ja pole selles valet sõnagi, kui vana Rodendrömi üle terve kihelkonna kõige jõukamaks meheks peetakse.

Noojah, eks see Tallinna-sõit tuli Rodendrömil sellepärast, et tal sai nüüdsama valmis uus kahemastiline kaljas ja sellele oli vaja ankrut ning ankruketki — spill tal juba oli vanast jaost. Vaat sedasama ankrut läkski ta nüüd Tallinnast ostma ja Sandri-Jaska — noh, see on juba meil Sibaveres sihuke mees, et temata ei saa ükski

endale rätsepalt püksegi tellida — ikka peab Jaska olema asjameheks juures. Ei tea kas Rodendröm kartis, et shipshandler talle ankrut asemel mõne vana venekirve või tursaõnge kaela määril või mis, et ta Sandri ligi kutsus, mõtlesin ma endamisi, aga sealsamas jälle jätsin selle mõtte katki, sest mis see minu asi on? Peaasi, et mina saan oma Tallinna-sõidu ära teha, ei mitte mõnel õlivingulisel mootorpaadil ega koliseval omnibuseloksul, vaid ausal ja korralikul veesõidukil, mille valge puri paisub tuules otsekui luigetiib ja tuletub mulle nii väga meelde mu oma kadunud kolmemastilist, mis puhkab juba üle aasta Inglise kanali põhjas.

Aga meri oli ilus siniroheline ja keskmine nord-ost võttis lainele vahu harja, nii et tuju ja olemine läks üha paremaks; pealegi laskis Jaska oma kandilisel pudelil ringi käia, mis tegi Andreselgi, kes muidu naljalt sõna suust ei saa, keelepaelad nagu pisut lahtisemaks ja varsti oli luubis juttu ja kõnelemist küll ja küll, olgugi et meid oli ainult kolm meest. Andres rääkis oma vanaisast, või vana-isa isast — ei mäleta enam, kumast just — kes pidi olema Rootsist tulnud ja sealt olevatki ta perekonnanimi Rodenström, millele Andres nii uhke on ja mida lihtrahvas ei oska õigesti hääldada, vaid ütleb ikka „Rodendröm“ ega taipu selle ette vähemasti „härattki“ panna. Niiviisi kõneldes ja iidamat-aadamat arutades hakkasidki keskhommiku paiku Viimsi maanina tagant Tallinna tornid paistma ja kui kell oli mõni minut üle kümne, olimegi sadama kai ääres.

Andres ja Jaska läksid tea kuhu ministeeriumi — jumal teab mis neil sinna asja oli — mina õiendasin selle ajaga oma õiendamised pangas ära ja kell 12 saime sadamas uuesti kokku, et minna üheskoos ankrut ostma.

No olen mina küll enam kui nelikümmend Issanda aastakest mööda maailmameresid sõitnud ja igasuguseid asju ostnud, küll Liverpoolist, Hamburgist, küll Bostonist, Singapurist ja Honolulust ning samuti olen ajanud äri igat-värki pärdikutega Kaplinnas, Buenos Airesis ja Madagaskaril, aga sihukest ankrustmist pole ma veel oma ihusilmaga näinud. Käisime läbi vist küll kõik shipshandlerid, rauapoed ja valukojad, niipalju kui neid Tallinnas on, aga ükski ankur ei kõlvanud. Mis sobis Andresele, selle leidis Jaska olevat kõlbmatu ja mida Jaska kiitis, selle kohta lausus jälle Andres, et niisugust vanaranda tema oma ehiuuele kaljasele ei lase ligigi. Niipea kui

... Tirisid nii, et meestel olid higipullid laubal ...

mõnda rauapoodi või handleri juurde sisse astusime, nii hakkasid kaupmehed ja sellid meile ankruid ette kandma, küll kahe- küll kolmeharulisi, klappotstega ja ilma. Tirisid nii, et meestel olid higipullid laubal ja krae vahelt tõusis auru otsekui šotlase-Timmi kambiiisist kohvikeedu ajal. Roostetolmu oli ruum laeni täis, aga niipea kui jälle uus ankur laoruumist ostjate ette vinnati, läksid Andres ja Jaska nokkapidi kokku ning kaupmees kirjastas hambaid. Kuni lõpuks sama targalt kui tulimegi, lahkusime.

Lõpuks jõudsime endi ringiga uuesti sadama kanti välja. Andres ja Jaska käisid ees ning mina paar sammu järel. Kirusin tasakesi omaette ja püüdsin tuletada meelde, mitu aastat on tagasi, kui ühe joonega nii palju jala kõmbitud sai, ning vandusin Andrest ja ta kaljaselogu põrgupõhja.

Selles poes, kuhu nüüd läksime, polnud kaupmeest ennast parajasti seal. Jaska käsutas sellid neile ankruid näitama. Mina istusin kõierulile ja kui Andres ja Jaska jälle ei-tea-mitmenda ettetoodud ankrude juures jagelema hakkasid, siis kargas mul elu täis. Tõusin püsti, läksin meeste juurde ja ütlesin:

„Stopp, Andres ja Sina, Jaska. Nii tõesti, kui mu nimi on Jeremias Kliiverpoom, ütlen ma teile: olgu ma neetud, kui see jantimine selle üheainsa ankruloksu pärast veel edasi kestab! Terve Tallinna olete te juba pea peale pööranud, nii et kogu linnas enam muid ankruid pole kui seesinane vana rootsi sõjalaeva ankur seal teatrimaja lähedal puiesteel. Ons Sul, Andres, sõjalaevastik või kahemastiline kaljas? Tuline jutt ja punane

suletutt, vaat siin, seesamane ankur võtke ära ja olgu loril lõpp, või muidu uppugu see kaljaseloks juba esimesel sõidul!

Ütelnud need tõsised sõnad, istusin tagasi oma kõiehunniku otsa ja täitsin piibu. Vist oli ka Andres Jaskaga väsinud või mõjus neile mu kõva sõna, aga selle viimase ankrude juurde nad peatuma jäidki ja kaupmees, kes samas tagasi tuli ning juba uksele meid nähes vägeva vandesõna lausus, muutus näost rõõmsaks. Eks tulnud välja nõndamoodi, et me juba ennem olime selles poes käinud, just kõige alguses ja see ankur, mille juurde nüüd Andres peatuma jäi, oli see kõige esimene, mis talle ennist näidati.

Kauplemine võttis jälle oma tüki aega, sest Rodendröm ütles alati: kauple kui juut, aga maksa kui krahv. No siis nad kauplesidki, kuni shipshandler jättis kolm krooni alla ja lõpuks Andres ostis veel kümme sülda ankruketti. Raha makstes pidi ta krooni tagasi saama, aga lõi käega. Jätsid sina alla, jätan mina kah, ütles kaupmehele ja siis läksime poest välja, kus sellid juba ankrude koos ketiga kärule olid upitanud ning meie juhutamist mööda luubi juurde vedasid.

Võib-olla olekski läinud kohe tagasisõiduks, sest ilm oli neetult palav, kui mitte Jaska poleks nimetanud, et ankur, reo, on sihuke asi, et läheb kergesti roostesse ja kulub ruttu ära. Ise selle juures muudkui pilgutasi aga silma minule ja Andresele ja viipas käega ühe ukse poole, kus seisis silt: „Restoraan-baar“.

Andres ei teinud nägemakski.

Tükk aega kõmpisime vaikselt edasi, siis Jaska poetas enda Andrese kõrvale ja küsis imeliku, veniva häälega:

„Samune et, sa, Andres, ehk tead, missuguse õnge otsa tursk parimini hakkab, musta või valge?“

„Mhh! Musta ikke,“ mõmises Andres vastuseks.

„Sulaõigus. Vaat ühekorra, kui ma olin Rootsis, tead, siis tuli parajasti ühte poodi, kus ma sees olin, üks ühke saks. Pärts krahv, tead. Ja küsis ka, et missuguseid õngekonkse tuleb osta tursa püüdmiseks, musti või valgeid? Poemee, pärdik, ei teadnud määdkki ütelda ja siis mina seletasin, et musti, ikka musti. Krahv oli rõõmus ja ostis poole õõri eest kaks konksu.

Agas väljas võttis käest kinni ja lausus, et sina, võõras mees, olid mulle hea nõu andja ja aitasid osta õiget kraami, mingem nüüd ja tehkem selle peale liigud.

No läksimegi. Sa mu meie, kus krahvihärä — ma vist juba ütlesin, et ta oli rootslane — käristas välja niisuguse laua, et hoia piip. Vaat, oli alles seda kõige uhkemat rootsi verd mees, jumala eest!

Mis sina, Andres, lausud selle kohta, jehh-jehh-jehh?“

Sandri punane habemetutt värises lustakalt ja ta kavalad silmad piidlesid Andrest. See ajas Andresel elu täis. Ega tema-mees seda kannata, kui keegi ta õrna kohta riivab või kuidagi kaudseltki märku annab, et Rodendröm pole õiget rootsi verd või sedamoodu. Nõndaviisi me läksimegi tagasi, astusime kõrtsi uksest sisse ja...

...Noh — mis ma sellest nii pikalt vestan. Eks Sibavere mehed ole selle poolest tuntud kõigis Tallinna kõrtsides, et kui nemad juba võtma hakkavad, siis sellest ka üks võtmine tuleb. Kell oli juba kolm öösel, kui Andres arve maksis — see tegi välja enam kui kolm ankruhinda ja siis sõitsime autos sadamasse, kus šoffer tollimehega meid ilusasti luupi aitas. Jaska punane karvatuht löua otsas ripnes alla otsekui korkpender ja Andres ei teinud muud, kui aina mõrises omaette, ikka et „agsdeiäbmädägoirad!“ ja „agsdeiäbmädägoirad!“, mis oli ta tavaline vandesõna ja tähendas: „ah's teie häbemata koerad!“ Muidugi — ega minagi seal kõrtsis ainult pealt ei vaadanud neid ilusaid pudeleid, mis Andres välja tellis. Nii et kui šoffer meid tollimehe abiga luupi toimetas, olime ikka kõik kolm täis, otsekui kaunid Issanda viinamäel.

Agaga ega ikka merimeest nii kerge ole murda. Vaevalt pool tunnikest saimegi luubis lesida, kui Andres üles koperdas ja nohises: Sander, tõmma puri üles, ma võtan rooli! Jaska saigi — jumal teab missuguse imekunsti abil — purje üles ja veerand tundi hiljem võtsime reidil juba kursi Sibavere poole.

Kella üheksa paiku hakkas Sibavere kirikutorn paistma. Kui lahte sisse jõudsime, oli pikk

... Siis hakkas Andres Sandri-Jaskat vanduma ...

sõit ja meretuul mehed juba päris vormi ajanud ja Jaska ning Andres hakkasid vaidlema, kas ostetud ankur ulatub lahekaelas põhja või ei. Andres arvas et ulatub küll, ankrul ju kümme sülda ketti taga, aga Jaska ütles, et tema kui vana Sibavere kalur teab, et siin on vett rohkem süldasid kui kümme. Niiviisi hakkasid nad seal kahekesi vaidlema ja ragistama, kuni lõpuks Andres üles kargas.

„Vana-kippar, võta sa roolipuu oma kätte,“ ütles ta mulle. „Ma õige proovin järele.“

Jaska muidugi oli ka kohe nõus, et proovime järele jah, ja siis nad kahekesi kinnitasid keti otsa ankrurõnga külge ja viskasid ankrud üle parda.

Kett ragises vastu paadiserva, nii, et kärsahais tõusis ninna, ja Andres Jaskaga ootasid, millal tuleb nüüd see jõnks ja luup seisma jääb.

Agaga läks natuke teisiti see asi. Kümme sülda ketti jooksis mõne sekundiga üle luubiserva, viimane jupp tegi veel viuhiti! ja oligi kadunud ankur koos ketiga. Andres ja Jaska jäid ammuli-sui üksteise otsa vahtima — alles nüüd tuli neil meelde, et keti teine ots polnud millegi külge kinnitatud.

No olen mina ka kuulnud vandumist ja kirumist vähemasti seitsmekümnes keeles ja kord oli mul laevas koguni üks niisugune madrus — munsterdasin teise Rotterdamis — kes võis seitse minutit järgemööda kõige rängemini vanduda, ilma et ta sealjuures ühtki sõna oleks kaks korda ütelnud; aga selle kõrval, mis Andres ja Sandri-Jaska nüüd suust välja ajasid, oli see Hamburgi madrus veel päris pühapäevakooli õpilane. Sa tuline jutt ja kolmkümmend jalga tõrvatud trossi — olgu ma neetud, kui ma kunagi elus oleksin sellist kirumist kuulnud!

Oma kõva veerandtunni needsid mehed kahel häälel ja siis hakkas Andres Sandri-Jaskat vanduma, et see nii tobu oli ja ei märganud, et kett tuleb enne paadi külge kinni panna, kui ankur sisse visatakse. Jaska jälle laotas käsi ja kirus vastu, et niisuguse tursapojaga kui Andres, ei lähe tema enam eluilmaski merele. Et Andres passivat ainult poeomikusse vananaistele võrguniiti müüma, aga mitte meeste hulka vee peale, sest niisugust põrundpead pole veel enne nähtud Sibaveres. Nõnda nad seal käilas kemplesid ja oleksid nasipidi kokkugi läinud, kuid ma tegin roolipuuga järsu nõksaku ja mõlemad kukkusid istuli. Siis hakkasid nad mind siunama, et mina, vana merikaru, ei oskavat tüüri hoida ega koosi pidada ja et kõik see õnnetus sellest olevat tulnudki, et neil minusugune viimane nässpak ligi on.

Ei ma teinud sellest väljagi. Juhtisin luubi randa, otse Rodendrömi poe ette, ütlesin head aega ja kõmpisin kodu poole. Õige mul vaja joodikutega asja klaarima hakata!

Järgmise päeva lõuna paiku Sandri-Jaska tuli minu poole. Ma märkasin juba mehe näost, et tal hea tuju on, ja Jaska ei varjanudki seda, vaid kui sõna ütles, siis suu venis laiaks ja habemetutt tantsis lõua otsas nagu mõni Buenos-Airesi Riorita.

„Sa, vanatoi, pane end raksu ja tule, lähme Rodendrömi poole, jehh-jehh-jehh!“

„Et mis mul sinna?“

„Tule aga tule! Täna teeme sehvtikaupa vana Andresega.“

„Ei ma ole sehvtimees,“ laususin mina ja jätkasin piibu toppimist, milline töö mul parajasti käsil oli. Aga egas Jaskale, põrgulisele, aita vastusõdimine midagi, pealegi oli tal püksitaskus jälle seesama kandiline pudel ja jälle täis.

Tõmbasingi pintsakut selga ja siis kõndisime Rodendrömi poodi, Jaska oma punase habemetutiga ees nagu Iisraeli laste tulesammas, mina jälle, piip suus, järel otsekui seesamune pilvesammas. Vana Andres oli leti taga ja küllap neil oli Jaskaga juba varem kõneldud, sest niipea kui sisse saime, Jaska hõikas:

„Noh, Rodendröm, nüüd on vana kippar ka kuulmas — nüüd teeme kaubad maha.“ Mul oli nagu natuke imelik, et mis kaubatunnistaja siis mina vana inimene olen, aga kui kuulsin, milles asi seisneb, siis hakkas see mind päris huvitama. Nimelt lubas Jaska kümne krooni eest Andrese ankru lahepõhjast välja tuua ja see see sehvtiasi oligi. Andres jälle oli pahane, et Jaska teda narrib, sest kust ta saab traalipaate ja muid vajalisi abinõusid — need kõik tuleb linnast tellida ja siis läheb sellele asjale enam kulu kui ankur väärt. Jaska aga muudkui itsitas ja raius nagu rauda, et tema aga mureteb sellesama põhjavajunud ankru tükkis ketiga välja kümne krooni eest, ja kui ei, siis maksab ise Andresele kümne krooni. Andres ikka nagu kartis, et Jaska jälle mõne viguri teeb, aga lõpuks löid mehed siiski käed ja selle juurde mind tunnismeheks kutsuti. Kui Rodendrömi juurest ära tulime, hõikas Andres veel ükselt järele:

„Ja pidage meeles: kui ankur käes, tulevad liigid takka järele.“

Jaska selle peale laskis jälle oma „jehh-jehh-jehh!“ ja nii me läksimegi kumbki oma teed. Kodus murdsin küll pead, kuidas Jaska niisuguse mõttetu kauba tegi, aga mitte ei jõudnud otsale. Ja mis see minu asigi on?

*

Umbes nädalapäevad pärast seda kaelöömist ärkasin ma ühel varahommikul üles hirmsa lärmi peale, mis kostis ranna poolt. Nagu paar püsipaukugi kõmises sekka. Oi kirevast, mõtlesin, mis lahing seal lahti on? Kargasin kähku üles, tõmbasin säärikud jalga, kuue selga ja jooksin välja. Külavahel oli hulk inimesi ja kõik jooksid lahesääre poole. Sasisin ühel vanaeidel turjast kinni ja küsisin, mis on juhtunud.

... No see lustisõit läheb sul veel kalliks, nii tõesti kui mu nimi on Naspuk ja ma olen Sibavere kordoniuülem ...

„Veltjoober on Sandri-Jaska kinni võtnud, hüüdis vanamoor. Jaska oli tulnud öösel piirituselastiga, aga lahesuus olid kordonimehed vastas!“

Lasksin vanaeide lahti. Põlved tegid järsku nagu nõksti, kui mõtlesin, et nüüd mu whisky-pudel jääb hulgaks ajaks tühjaks, aga siis sai uudishimu hirmust võitu ja ma loivasin kah pool-kolmat, pool-kolmat lahesääre poole, kus asus kordonimaja.

Kordoni ümber oli maailmatu rahvasumm ja kära oli rohkem kui neegrite laadal. Seinä ääres seisis Jaska kahe püssimehe vahel ja veltjoober, Sibavere kordoniuülem, vibutas ta nina all rusikat.

„Sa igavene masuurikas, sa pea-suli,“ möirgas veltjoober. „Ah sa ikka salgad ja ajad tagasi, et ei tulnud piirituselastiga? Ohoo, vennakene, ei see aita nüüd enam midagi. Kolm aastat oled sa kurjategija kombel Sibavere rannas oma sohi-äri ajanud, häbiks ja teotuseks kogu meie rajoonile, aga nüüd langesid lõksu! Mitu plekki sul oli, varganägu?“

„Jehh-jeh-jeh, veltjoobrihärä, ei mul olnud ühtki plekki paadis. Ilmaaegu kimbutad süütut inimest,“ vastas Jaska. Aga ise piilus nagu hirmunult ringi, mis ei jäänud tähelepanemata ka veltjoobrile.

„Ehee, vennike, mis sa värised,“ võidurõmutses mundrimees. Ei need noaegsed valed aita enam midagi! Mis asjad need olid, mis sa lahesuus paadist merre loopisid, kui sulle rannalt hoiatuspauk anti, oh! Hahaa! Nüüd on su lõõg täis, sa merimõrtsukas!”

„Ei mul olnud pirtu tilkagi,“ puikles Jaska ikka edasi.

„No mis sa siis tühja paadiga seal lahesuus otsisid?“

„Tegin niisama — lustisõitu.“

„Hehee, või lustisõitu. No see lustisõit läheb sul veel kalliks, nii tõesti kui mu nimi on veltveebel Naspuk ja ma olen Sibavere kordoniülem. „Poisid!“ hüüdis ta siis valvuritele, „see massuurikas jääb vahi alla ja ta paat pange lukku. Kül-lap traalimine selgitab, mis asju ta seal lahesuus merre pildus. Ja teie, külarahvas, mis te siin vahite? Mis siin näha on? Minge koju ja pidage meeles, et iga sohiäri ajaja saab rängasti karistatud, nagu seegi massuurikas siin! Sibavere kordoni piirides pole mingit salaäri, saate aru, selle eest seisan juba mina hea!”

Sandri-Jaska viidi kahe püssimehe vahel kordonimajja ja mina lonkisin koos teistega kodu poole. Aga mida enam ma kodule lähemale sain, seda enam hakkas sees vägisi nagu naeru kiskuma, sest ma hakkasin juba aimama, mis plaanid Sandri-Jaskal olid.

Ja noh — eks teisel hommikul olnudki piirivalve traalimispaat kohal. Esimese jutiga jäi tragi taha kinni mingi raske ese — see tiriti välja ja osutus päris uueks laevaankruks, mille küljes oli kümme sülda ketti. Ankru tunnistas kaupmees Andreas Rodenström omaks ja see anti talle välja. Pärast aga ei leitud enam midagi. Traaleripaati ristles lahesuus peaaegu päikeseloodeni, aga midagi ei hakanud põhjast ei tragi ega traalimisvõrgu külge. Küll sõimas ja sundis veltjoober traalimehi ja näitas peaaegu näpuga koha kätte, kus Sandri-Jaska olevat kahtlasi kotte merre pildunud, aga miski ei aidanud. Tõmmati välja ainult paar paelahmakat. Ei saanud veltjoober Jaska vastu ühtki süütõendust ja mees lasti muidugi kohe lahti. Kõige hullem oli veel see, et veltjoober pidi Jaskalt vabandust paluma, muidu Jaska lubas ta kohtusse kaevata haavamise ja omavoli pärast, ja kui veltjoober seda tegi, siis oli tal sihuke nagu peas, et ma arvasin teda iga hetk lõhki minevat. Aga kui Jaska juba küla-vahel oli, siis hakkas kordoni poolt kostma nii hirmsat vandumist ja kirumist, et külanaised hirmunult lapsed väljast tuppa kutsusid.

Pärast ma küsisin Jaskalt seda üht asja, mis mul selles loos veidi tumedaks jäi, nimelt, et kuidas pagan see veltjoober just teadis sellel ööl nii teraselt Jaskat pealä passida, kui see lahesuus paelahmakaid merre loopis?

Jaska muudkui naeris endale habemesse ja võttis taskust kortsunud paberitüki.

„Jehh-jeh-jeh, vaata, sellesinatse kirja lasksin ma Möldri karjaplikal ümber kirjutada ja saatsin veltjooberile.“

Ma arutasin paberi lahti. Sinna oli Jaska kirjutatud:

V. A. Sibavere kordoni ülem!

Jaagup Sander sõidab kolmapäeva öösel merele ja tuleb piirituselastiga tagasi. Et ta mind ühekorra pettis, annan ta üles.

Tundmatu sõber.

*

Laupäeva õhtul käis Rodendromi plika meil, et tulgu ma õhtul nende poole. Panin pühapäevakuue selga ja läksingi. Jaska oli juba ees ja siis algas Andrese lubatud liigujoomine. Oli juba pühapäeva keskhommik, kui ma koju sain, ja ma mäletan, et teel laulsin täie häälega: „It's a long way to Tipperary.“

Nõndaviisi lõppeski lugu Andrese ankrust — ei ole mina siia omast peast sõnagi juurde pannud ega maha võtnud — kõik on kirjutatud justamend nagu ta oli.

Eerik Laidsaar

Herbert Salu

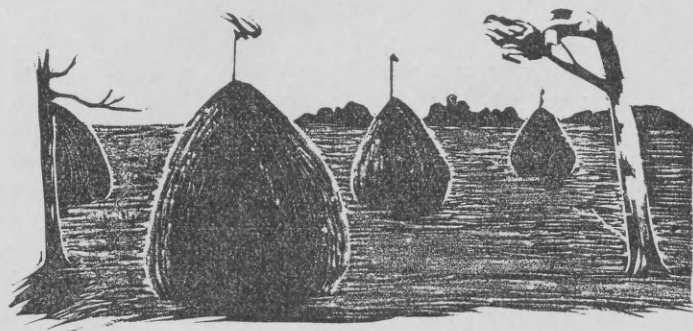
Välgu valgel

Välgu valgel rannaliival
läbi pimeduse õudse,
vahel puude kooljalõuste
tundmatud mind rajad viivad.

Saatjaks mere kohin jahe.
Põlema on pilved süttind, —
neemel rahne siluetid,
laineid tuiskab nende vahel.

Lakkamatult kõikjal raksub,
risti-rästi pilvi varjust
heitleb valgus. Laineharjult
jalge ette vahtu loksus.

Udu embuses ja sajus
nüüd ma jooksen sõgesilmi.
Ma ei mere oigeid külmi
ega eksiradu taju.

September ja mis ta tõi

Kodumaal algas see Tartu näituse ja laulupeo, „Eesti nädala“ ja muu säärasega. Näitus läks hästi, ja laulupidu läks. Rahvast oli näitusel murdu ja ka tegelasi laulupeol. Aga pidu lõppes pilliga — puudujäägiga. „Eesti nädal“ jäi aga jälle kõhnaks nagu külmavõetud põrsas.

Siis sai aeg täis ning raamatuaasta jõudis nn. haripunkti. Olid suured suupruukimised ning uhked sõnadetegemised. Kõige hullem — kirjarahvale lubati ka raha. Siis läks aga nagu ikka — kus tuld, seal suitsu. Mõne pani see läkasta-ma ja kurjasti kiruma, teisele tõi niisama „Mikumärdi“ Ants Andersoni pisarad silma. Kuhu jäi Anna Haava, kuhu Sööt ja kuhu Hindrey, tõsteti lärmi ja kisa. Rahul polnud palju keegi — kellel jäi kambamees ilma, kes jäi ise ilma, kes tundis puhtast heast südamest kaasa neile vaeseile, kes ka teinud, aga keda ei oldud nähtud. Ja õigust oli selles lärmis oma jagu ka. Ainult pisuke viga kogu loos: Ei tuletatud meelde, et isegi seal eksitakse, kus ei tehta midagi, sest ka mittemidagi-tegemine on juba eksimine.

Väliskaubanduse kohta räägiti hullu juttu, et see olla päris rängasti aktiivne. Või hind muudkui aga tõusis ja tõusis, ainult peekon vaene ei leidnud armu inglaste silmis ja pigem langes. Keset seda heameelt ja rahulolu tuli ainult õuntele pisut pirni maiku juurde. — Hinnad Soomes püsisid nii madalad, et ei aidanud muud kui pandi omalt poolt pisukene preemia juurde.

Riigivanem toonitas jälle kord, et ta tahab olla ainult võimu hoidja ja 11. septembril pikendati kaitseseseisukorda. Pandi alus punaseristi vabaõhukoolile ja kohtuminister ajas juttu naabri ning ametiyennaga Lätist. Mustvees pussitati meest, kes võtnud eesti nime, ja värsketel üliõpilastel vedas — said enamasti sisse ilma kuruksate eksamiteta. Dr. K. Lellep andis aja suurima sensatsiooni ja palju peamurdmist, kuhu ta selle 8 miljonit mustavõitu raha kõik mattis.

Spordialal olid jälle muidugi kanged moraalised võidud. Jalgpallimehed mängisid nagu noored lõvid, aga tõi koju muudkui kuivi kaotusi. Roomas pidime osutama maailma parimaks laskurrahvaks, aga naabrimehe Läti käest saime hüüa. Kuulsal T. T-1 meie mootorimehed said kolki ja nii ikka selsamal haledal kombel edasi. Ning siin jälle oodatakse nüüd abi issandalt, see tähendab riigi rahakukrult ning nutetakse, et Idda ja kõik kanged mehed lähevad minema. Aga mis aitab siin raha, kui õnne ei ole, nagu ikka öeldakse. Või mis meil hädaagi. Eks vaim ole enam kui liha ja moraalne võit on ikka ja alati meie. Ning oma kuldmedalid anname ka ikka ära.

Siis kuu lõpul sündis veel suuri asju: kindral Larka liigutas jälle ennast ja ühel ajal teise tund-

matu tegelasega andis põhiseaduse muutmiseks eelnõu sisse. Vist hakkas mehel kõhe, et võim ei tulnud enda kätte. — Ja üks leht kirjutas sel puhul Pat ja Patašonist.

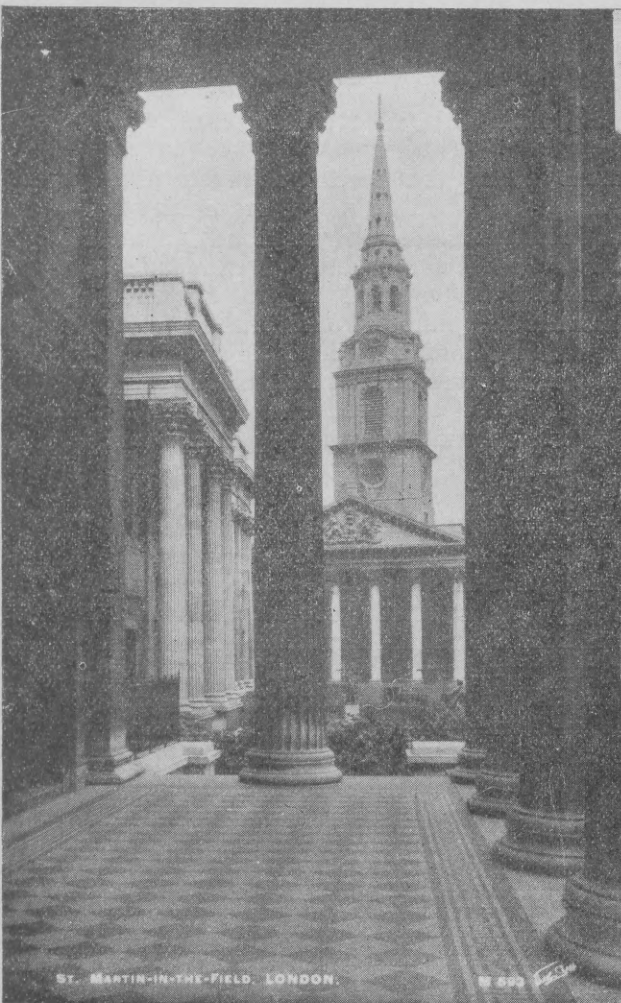
Suure maailma asjadest ei maksa enam rääkidagi. See on nüüd kõik ju puha üks Abessiinia või Apelsiinia, kuidas keegi just teda nimetab. Sealt ja sellest teame nüüd kõik. Haile Selassi on kõige oma sugupuuga Saalomonist ja Seeba kuningannast alates selgesti nähtav nagu peegil. Teame, et ühe kruusi vett Targa Saalomoni kojast maksis see Seeba kuninganna süütus, mis pani alguse Negusnegestide soole. Palju ei puudu, et juba teaksime, mitu paari pükse on keisrihärra garderoobis ja missugustel neist puudub nõõp.

Sama selge ja klaar on, et Abessiinial on 12 lennukit ja 8 lendurit ning ühe arvates nii- ja teise arvates naapalju relvi ja mehi. Teame kõik sõjaplaanid — õiged või valed, seda näeme edaspidi, ja kuuleme juba kuid, et nüüdsama kohe läheb lahti raginaks; et enam ei ole aega.

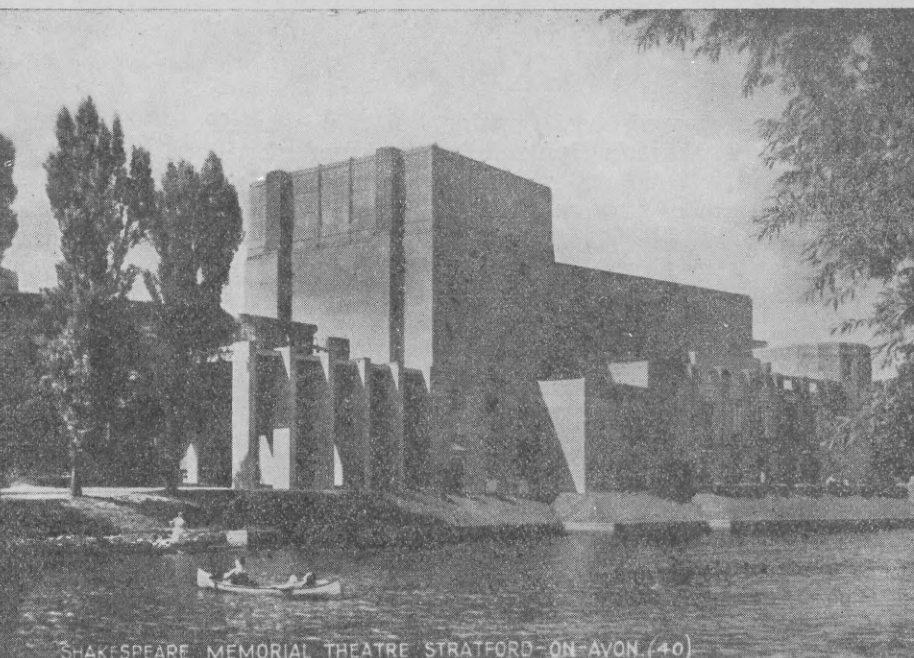
Kord lainetas õli oma kontsessioonäridega, siis kadus see — kontsessioon öeldi üles. Aga ega see siiski Abessiiniale halvasti mõjunud. — Need kapitaliringkonnad, kes jäid nüüd ilusast kontsessiooni-suutäiest ilma, on kurjad Itaaliale ja õli juba kord lainetas ning ei lähe enam meelest — keegi ei taha seda jätta Itaaliale. Kui Haile Selassi pakkus oma varanduse kindlustust Lloydile, ega siis seegi polnud halvasti — kapitalile tehti silmi. Kõige peenem aga oli lugu „härra Mussolinist“. Näha kohe, et Abessiinia on mahajäänud ja kultuurilage maa. — Selle asemel et anda autasusid neile oma alamaile, kes rohkem oskavad ja jaksavad sõimata Itaaliat ja ducet, nagu see säärasel puhul kombeks kultuurmail, Negus karistas ajalehemehi, kes ei olnud küllalt apaklikud Itaalia vastu ja käskis Mussolinile alati panna „härra“ ette ja taha. Misuke nõökamine võib küll ka peituda selles — „härra Mussolini“ näib siin niivõrd vähe „härrana“, et isegi mustanahksed teda selleks ei nimeta.

Jaapan lähenes Abessiiniale, siis Itaaliale ja nüüd jätab Itaalia laevad sõja vastu kindlustamata. Nii on selle lugu päris keerukas kui oina sarv — mis ta tahab ja teeb, on veel Egiptuse pimeduses.

Genfis kestab sõna-sõda, Aafrikas pärisõja ettevalmistus. See on üldine olukorra kokkuvõte. Täna räägitakse: Itaalia hakkab järele andma, homme: Itaalia „ei“ hävitas kõik lootused rahulikuks kokkuleppeks. Siis jälle järeleandmine ja nii edasi, skeemi järgi: tõmbas noka lahti, saba jäi kinni... Lõpuks on lugu nii kaugel, et kas või usu — kogu lugu on ainult ajalehtede täitematerjal ja sullepeast väljajaimemise tulemus. Kahju ainult, et vist ei ole.

ST. MARTIN-IN-THE-FIELD, LONDON.

SHAKESPEARE MEMORIAL THEATRE STRATFORD-ON-AVON. (40)

*Püha Markuse kirik Londonis ja
Shakespeare teater Stratford-On-Avonis*

Aegu ja paiku Märkmeid rännakust Inglismaal

Saabud Hull'i raudteejaama. Piletikontroll, vanem härra, kel punane lill nõopaugus, vaatab su piletit ja vilistab. Sellega algavad kõik need vilistamised, mis püüavad veenda sind, et oled vanal röömsal Inglismaal. Kordnik juhib liiklemist südalinnas ja vilistab. Kapsavanker sõidab läbi tänava, juht vilistab. Piitsal punetab ere pael, hobusel on kirjud linnid sabas ning kan-

Mujal on vaikus. Litvinovile ähvardatakse anda Nobeli rahuauhind, vist selle cest, et ta nokib Poolaga ja ei ole nõus kahepoolsete paktidega, nagu sõlmitud Poola ja Saksa vahel.

Hitleril vist hakkas kade meel, et ametivend Mussolini pannud kõik rääkima ainult endast ja tema jääb päris unustusse. Muidu on raske seletada seda järsku vihapuhangut, millega tormati kallale Leedule. Kuri jutt oli see ja, pisut puudu, otse sõjaähvardus.

„Berliner Tageblatt“ leidis endale ratsu lätlaste „toores“ käitumises saksa vähemusrahvusega. Mõelge ometi — Läti riik julges võtta üle saksa „Vereinide“ ja „Gesellschaftide“ käes ole-

nikeste-kimp lakas. Noormees ja neid astuvad Lyons'i söögimajja, tellivad teed, vaatavad teineteisele otsa ja vilistavad. Autojuht sõidutab mind jaama, peab ootama pikas sõidukite reas edasi liikumise võimalust ning vilistab: oh kuusepuu, oh kuusepuu! — On Bank Holiday, laupäev augusti algul, mil ametnikud pääsevad paaripäevasele puhkusele. On selline rahvamurd ja tung

vad arhivaalid ja paigutada need uurimistöõde hõlbustuseks ühtekokku riigi keskarhiivi!

Inglastel tuleb uus kuninglik suursündmus — printslik laulatus, millest kõik lehed juba nüüd täis, Belgia mattis oma noore kuninganna Astriidi. —

Muu on kõik üks sõja- ja sõjaplaanide-jutt ning kurb lugu Rahvasteliidu võimetusest, millele nõelakuningas Kivi, pärit Saaremaalt, aga nõelapiinamisega ametis Berliinis, tahab minna appi oma Abirahvasteliiduga, Rockefelleri rahaga ja hiigla rahupaleega Kuresaare juures Laiamadala saarel.

23. septembril

V. M.

jaamas ning oled õnnelik, kui leiad enesele ja oma pakkidele lõpuks kohakese kuhugi koridori. Kangesti tahaks vilistada. Vajud higisena ja väsinuna oma pakkidele. Koputatakse õlale, pöördud, keegi daam — ta ei vilista — ütleb: keep smiling!

Seisad endise kindluse, kuningliku lossi ja vangla müüride vahel ning mälestad nimesid ja kujusid, mis kunagi olnud elavad möödunud 800 a. jooksul ning mida saatust mingil viisil juhtinud Tower'i kantsi.

Vaatad müüride paksust, näed tahvleid ja nimesid seinal ja maas mehist ning naisist, kes sammuinud siin vanglasse või tapalavale; kuuled lugusid ustavusest ja reetlikkusest, auahnusest, piinast ja surmast, näidatakse pimedaid konge, tapakirveid, piinariistu; kauged ajad kogunevad ikka lähemale sinu ümber — veendud nende tooruses ja halastamatuses ja kui tõused Vereborni (Bloody Tower) kitsaid treppe mööda üles ning silmad all Reeturi Väravat, mille kaudu sisenid Thames'ilt saabuvad vangid, arvad tundvat vere hõngu ning hakkab füüsiliselt halb. Kui tänulik oled, et elad teisel ajal ja teisis paigus.

On vaikne päikesepaisteline pühapäeva pealelõuna, juubeliilmaga, kuninga hõbejuubeli puhuks on Inglismaa saanud sooja ja kuiva suve. Oled kuulnud raadios kõne Zulu neegreist, vanust rooma kaevandusist Londonis, Abessiiniast ja siis kõneleb tundmatu sõdur Sõjainvaliidide Ühingu nimel. Ta palub ande ja abi neile kümneile tuhandele, kes Inglismaa eri osis vaevlevad haiglates ja sanatooriumes, neile, kelle organismi elujõu on hävitanud sõjagaas, kelle närvid on laostunud, kes öö jooksul suiguvad vaid tunniks või paariks. Tundmatu sõdur kõneleb: „Tema Kõrgus meie Kuningas ehk ei teagi veel, et tema küllastamise tagajärjel üks inimene on jälle tagasi võidetud elule.“ Mõne aja eest kuninganna küllastanud üht sellist raviasutist ning kõnetanud meest, kes vaikinud aastaid süngelt ning umbusklikult. Mees algul kohmetunud, kuid lahkete sõnade ja silmade mõjul ta lausunud mõne sõna ja sest ajast saadik ta hakanud jälle usaldama inimesi ning nüüd leidnud ta teenistuse ja elatab end oma tööga.

„Olete teie näinud meie kuningat, meie kuningannat?“ küsib meilt teener Londoni kohutukojas. „Kas ei ole nad Teie meelest seda väärt, et neid austada? Ma ei tea, kas teil Eestis on kuningas või president, aga igal puhul ta ei võiks olla populaarsem kui meie kuningas. Nii lähedalt läksid nad meist mööda linnas (ta osutab mõne sammu kaugusele). Igaüks oleks

võinud neid puudutada, neid tappa. Kuid meie ei tee seda“

Armastus kuningliku perekonna vastu näib olevat ehtis ja sügav rahva kõige mitmesugusimates kihtides. Bristolis on ringkond daame, kes valmistavad riideid töötute perekondadele. Ühel nende tööõhtul viibinud ka Wales'i prints. Ta tähendanud ühe jumperi kohta: kui ilus värv! Daamile, kes kudunud seda ning kogu Bristolis ringile on see unustamatuks mälestuseks.

York'i hertsog on asutanud camp'i, kuhu iga suvi kogub 200 Inglismaa parimate perekondade poega, kes käivad Public School'ides; samal arvul tuleb aga ka poisse kõige vaesematest perekondadest, harilikest kooldest. York'i hertsog ise viibib mõne päeva nendega koos laagris. See peab aitama kaotada Inglismaal ikka veel tugevasti valitsevaid klasside vahesid. Haritlaste ringkonnas kohtasin nii mõnigi kord inimesi, kel on tugev usk hariduse ühtlustavasse mõjusse, kes näevad tulevikku Inglismaa üht kultuuriliselt kõrgelseisvat kihti ning usuvad, et tee sellele viib hariduse kaudu.

Astud laupäeva õhtul Lyons'i söögimajja ja imestud, et leiad rahva nii erineva tavalisest. Harilikult on see kiirelt einestav ametnik, ostudel ja äriasjus väljasolev kodanik, nüüd istub su vastas tükike inimkehvust koltunud näoga. Vaatad ringi — samasuguseid nägusid, kogusid on palju. Tuleb ebanormaalselt väikse kasvuga, kaunis kurja näoga mees ja istub su kõrvale. Tellib klaasi teed, sobitab juttu, kõneleb koledat keelt, on vormitu ja mõttetu kogu olemuselt, vastad ühesilbiliselt; siis norib tee ja teenija kallal. Ei taha enam ringi vaadata. Teenijad oma raskete kandamitega tunduvad ka eriti rõõmutud ning kurnatud — kaob isu ja lahkud. Hulgut tänavail ja näed, kuis ka West'i teile poeb viletsust ja vaesust mitmesugusel kujul. Mingipärast rusub ja vihastab see armetus. Kõrtsiukse taga seisab vanker sülelapsega. Jakile on kinnitatud nõelake pealkirjaga: Baby. Ema vist on läinud kõrtsi. Õnneks beebi praegu magab.

Hyde Park'is vehklevate kätega tööline kuulutab peatseid streike ja kummutusi mitte ainult Britis, vaid igal pool maailmas, sest töölised ja nende palk...

Keskklass enamuses sõidab ringi bussil või trammil, töötab, sööb isuga külmetatud kala ja liha, kuulab raadios: The National Programme'i, loeb Times'i — kui palju on ta teadlik rahulolematusest ja sotsiaalsest hädast selleski riigis?

St. Martin's in the Fields, kirik, kuhu kuningaid on kuulunud kogodusliikmeina, kus George IV oli võõrmündriks ning käis ringi korjandustaldrikuga, seisab oma kauni torni ning kolonnidega ehitud esisega sõbralikult Trafalgar Square'il, keset suurlinna elavaimat liiklemist. Ta krüpt on avatud ööd kui päevad, kodutuile, teekäijaile. Sissepääsul on korjanduskarp külas-

tajaile: Avatud ukse heaks. On midagi pööra-
selt liigutavat ja algkristlikku selles lihtsas maa-
aluses pelgupaigas, kus usk hoolitseb vaimu kui
keha eest. Maa all on ka söögisaal ning raamatu-
kogu ja lugemissaal.

Näen väljas kuulutust, et kirikus on igal ree-
del 1.20—1.50 mingi ettekanne ja seekord kann-
nab ette näitleja Dame Sybil Thorndike. Kirik
on rahvast tungil täis, see on ametnikkude
lunch'i tund. Dame Sybil Thorndike läheb kants-
lisse ja loeb ette lühikese näidendi Šoti kuninga
James V-ndast ja ta armsamast Catharine Car-
michael'ist, noorest maatüdrukust. Kohtutakse,
armastatakse, kuid teed lähevad jälle lahku, sest
kuningas olla on halastamatu ülesanne. Rahvas
kuulab sügavas vaikuses, keegi ei lahku enne
lõppu. Oli kaunis keskpäevane puhketund.

„Teretulemast Bath'i! Teid pole siin ammu
enam näha olnud!“ lausub võluv noormees
Dickens'i töös „Pickwick Papers“. See 19-nda
sajandi võluv noormees on umbes 50-aastane,
helesinises kuues, säravate nõopidega, mustades
pükstes ning kõige peenemais üliläikivais saapais.
Ta nägu on tõmbunud alalisse naeratusse ning
hambad on nii eeskujulikult korras, et võimatu

on eraldada õigeid valedest. Tervitusele vastab
tulija, kes enese teada kunagi varem pole olnud
Bath'is: „Tõepoolest see peab olema väga ammu.“

Bath'ist läbi sõites see linn kuidagi eriti mee-
litas sisse astuma; hiljem saingi peatuda seal
päeva.

Üle 2000 aasta on Bath'i linnas tervistusveed
meelitanud rändureid. Astun kuulsasse Pump
Room'i, saali, kus juuakse Bath'i kuulsat mine-
raalvett, mis aitavat väga mitmesuguste haiguste
puhul ning on vahest kõige enam otsitud Inglis-
maal sageli esineva reuma puhul. Vaatan kuu-
ma mineraalvee allikat, joon klaasitäie. Istun
siis hetkeks suurde saali, mis on olnud sajandit
paar parema seltskonna kahtumispaiaks. Ühe
seina ääres seisab Richard Nash'i kaunis koh-
makas kuju ning elustuvad kuulus tseremonii-
meister ja ta aeg.

18-nda sajandi algul elu Bath'is olnud lõbus,
kuid kaunis korraldamatu ja jäme. Ballidel
tantsinud mehed mudastes ratsasaabastes, mille
kannused rikkunud daamide kleite, daamidel ol-
nud tantsides põlled ees, toad olnud suitsu täis;
korterid olnud viletsad ja kallid, puudunud kor-
ralikud söögimajad. Sel ajal ilmus umbes 30-
aastane noormees, kel polnud edu olnud Oxford'i
kolledžis ega Londoni õigusteadlaste peres, kel

Aug. Luiga linool

Terrassil

polnud raha ega teenistust. Ta oli aga korralikult rietatud ning ta kombel meeldisid rahvale, kes jõi tervistusvett ja tantsis raekoja saalis. See mees, Richard Nash, nägi ja mõistis, mis puudus Bath'il. Saali, kus joodi tervistusvett, pandi varsti üles Nash'i 11 reeglit. Muide üks neist kõlab järgmiselt: Kõiki, kes sosistavad valesid ja klatšijutte, tuleb pidada samade autoreiks.

Nash sai Bath'i kroonimata kuningaks ja ta otsused maksid seadustena. Varsti oli Pump Room puhas ja korras ning temas mängis orkester, tänavad sillutati ja valgustati, kogu linn planeeriti ning tänapäevani ta on säilitanud oma ühtluse ja suursugususe. Kord ilmunud tantsijate hulka noor aadlik ratsasaapais ning Nash olevat talle meelde tuletanud, ta olevat unustanud hobuse kaasa toomata ballile. Nii Beau Nash õpetas rahvale kombeid ja etiketti, õpetas rahvast lõbutsema ja ka hasartmänge harrastama. Viimased said talle saatuslikuks. Olles tüssatud mängumajade pidajate poolt, ta alustas protsessi nende vastu ning sellest silmapilgust oli lõpp ta karjäärile ja populaarsusele. Vaesena ja üksikuna Bath'i tseremoniimeister veetis oma vanaduspäevad.

Pump Room'is näed ka kaht kandetooli, mis 18-ndal sajandil täitsid sõidukite aset. Kui oled juba kandunud iludusplaastrite ning puudripäevade atmosfääri, siirdud välja päikesepaisteliste võrdlemisi kitsastele tänavatele.

Ümbritsetud haljastest küngastelaineist Bath, kord orgu laskuv, kord väljasirutuv, vaatab auväärseks ja šarmikana oma enamasti kolmekordsete majade esistega külalistele, kes uudishimulikult tõstavad silmad lilledega kaunistatud aken-dele, mille pitseesriided arvavad varjavat kõrge-soenguliste kaunitaride puuderdatud näokesi ning vaikivaile ustele, mida ootad avanevat galantsete kavaleride väljudes.

Kuid tagasi tervistusvee juurde. Juba enne Kristust roomlased, tundes kuumade allikate voorusi, asutasid siia hiilgava supelasutise — termid — ning templeid. Nelja sajandi jooksul Bath'is — Aquae Sulis — supeldi ja joodi tervistusvett ning tänapäeval näidatakse rooma supelajate paljaste jalgade jälgi kividel. Hilisemad sajandid katsid termid järglaste silmi eest, kuni 1882. a. välja kaevati suur rooma basseini (110×68 jalga) ühes kõrvalruumidega. Imetled avarat supelasutist ning kauneid ja uhkeid roomaageid ja avaldad sügavat lugupidamist selle tugeva rahva kõrge kultuuri kohta. „See on aga saavutatud orjuse abil. Saavutagem sama ja kõrgemat, orjusega!“ lausub mu kaaslane.

„Kas tõesti oleme jälle tagasi Oxfordis?“ hüüdis kogu meie rahvusvaheline seltskond peaaegu korraga, kui omnibus peatus Randolph Hotel'i ees. Nädal aega tagasi olime kõik tulnud ühiste

huvidega sellesse linna ja selle viimase päeva olime veetnud peaaegu lahutamatu koos. Olime külastanud kuninganna Elizabeth'i mälestistega põimunud Kenilworthi lossi ning lasknud endile ette lugeda W. Scott'i tööd „Kenilworth“, olime jalutanud Warwick'i lossis ja kuulanud meie juhi humoristlikke märkusi suurte meeste ja naiste nõrkuste ja saatuse iroonia armastuse kohta. Olime seisnud Shakespeare'i sünnitoas ning kujutlenud Anna Hathaway kamina ees, kuid noor Shakespeare siin oma armsamat kosinud. Olime koos einestanud Porridge Pot (Pudrupott) võõrastemajas ning bussi kandes meid läbi Kesk-Inglismaa kauniste haljaste maastikkude, olime arutanud kaugeid ja lähedasi asju — ja nüüd on lõpp, jälle lähevad teed lahku eri maile, eri mandreile. Tahaksid ütelda veel midagi eriti ilusat ja tähtsat, kuid ei tea, mida. Kutsutakse vastastikku külla, soovitakse parimat ja kui jõuad koju, ei ole sa päris kindel, mis paigal sa viibid ja mis aeg on.

Helmi Metsvahi

Õhtune ränd

**Kui aknasse kummardub oks
täis lehtede sülestust suu
ja kevade roheka vaibaga
varjutab maa,
siis algab mu ränd —
teenäitajaks hahkvalge kuu.**

**Mu siht üle kivise ra'a,
läbi joovikassinise maltsa
ja härjapää valvaka kuma
viib lõhnava luhavee tagant,
kus tuuledki rütmikalt taltsad
ja lainetel pidulik suma —
viib sinna,**

**kus päikene paistuse jagand,
vahel nisu,
ja kaera**

ja sinava lina!

**Sääl üksi kesk väljade kohendat pinda
all õhtuselt ähmase valgusenõre
uus julgus mu murdunud südames läitub
ja miski nii kutsuvalt puudub rinda.**

**Taas lootuse risttuulte voogavast katlast
end keegi kui sirutab üles**

**ja millestki täitub
mu südame kannatav Atlas.**

**Ma jällegi mõtetes suundun,
all ärkavat imelist valgust
ning avardun süttivas leegis
hootuulte ja tundmuste pidevas reas!**

**Kesk säravat algust
ma endasse sügavalt tagasi juurdun
ja tähisse tõusen taas lahtisi tiivu!**

Aug. Kalvi

Põllumehe sügis

Neil sügisel heitlikel päevil, mil madalad varesekarva pilved ikka ja jälle uusi vihmasaraid alla puistavad, enne kui mõneks hetkeks rebenevad pilveräbalate vahelt nähtavale tulnud sügispäike viimaseist sagaraist märja maa oleks suutnud kuivatada, neil rahutuil sügispäevil teeb põllumees lõpparvet loodusega. Kogub kokku kõik selle, mis loodus pakub temale kevadel alanud ja kogu suve kestnud raske töö ja vaeva tasuks. Sama heitlikud kui on sügisesead ilmad, sama heitlik on loodus oma andidega põllumehe vastu. Kultuur ja tsivilisatsioon on põllumehelegi andnud mõnegi vahendi loodusjõudude ohjendamiseks, kuid sellele vaatamata jääb inimene võimetuks looduse ees. Põllumehel on kasutada moodsad põllutööriistad, kultuurtehnilised võtted ja sajad katse- ja uurimisasutised levitavad päev päeva kõrval teadmisi loodusjõudude kasutamises ja taltsutamises, aga suurvee ja põua, halla ja rahe vastu on põllumees peaaegu sama võimetu kui tema eelkäijad aastasadu ja -tuhandeid tagasi. Inimesed teevad oma plaanimajandust, loodus oma ja kokku ei lähe nende plaanid peaaegu kunagi!

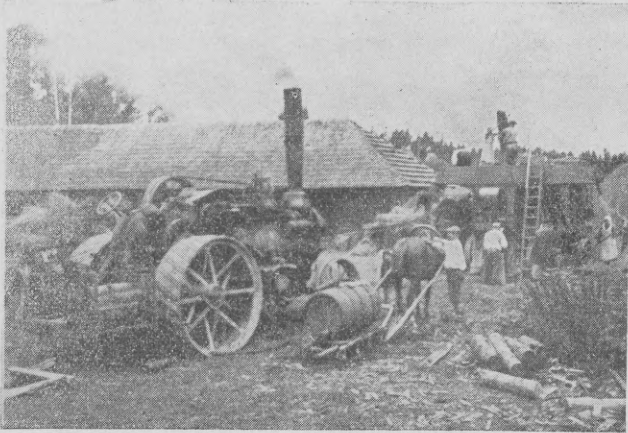
Siiski on tänapäeva põllumees kindlustatum oma eelkäijaist. Meie aja organiseeritud ühiskond pole jätnud teda saatuse ega looduse hooliks, sest tänapäeva põllumehe saatuse määrajaks pole ainult loodusjõud, vaid teised riigid ja organiseeritud kapital, millised võiksid hävitada moodsa majandussõja võtetega mõnegi väikese ja vaese riigi. Mõned riigid on tunnistanud põllumajanduse ja põllumehe avalikult riigi alustooks ja toitja seisuseks ning selle kadedustäratavalt kõlava sildi all põllumehe seisukorda kindlustades teinud põllumehest maa orja, sidudes tema püsivalt maaga.

Odrakoristamine

Foto Kiisla

Meiegi riigivõim pole saanud jääda ainult pealtvaatajaks, on tulnud temalgi läbi viia mitmeid korraldusi põllumehe töö ja tegevuse tagajärgede kindlustamiseks. Meilgi on praegu riigi poolt kindlustatud peaaegu kõigi tähtsamate põllumajanduse müügisaaduste hinnad ja osal on korraldavad seadused tulemas, mis tõstavad nende saaduste hinnad meil tunduvalt üle maailmaturu hindade. Kaitsemajanduse tulemustel on küll maailmaturu hinnad tunduvalt madalamad kõigil saadustel, kui samu saadusi tootjate maade siseturu hinnad, sest riigid paiskavad turule oma sisemaa tarvidusest ülejäävaid saadusi ükskõik mis hinna eest. Meilgi on riik mitmesuguste agrarpoliitiliste toetusvõtetega püüdnud edendada ja soodustada põllumajanduse tootmisprotsessi. Tingituna asjaolust, et kõik suuremad Euroopa riigid on asunud oma põllumajanduse kaitsele ja endavarustuse (autarkia) teele, on tulnud meil tahestahtmata võtta omaks samad püüded — tulla läbi võimalikult ainult sellega, mida toodab oma maa. Ja oma maa on pandud tootma mõnikord usumatut! Soome, kus nisukasvatus oli ainult lõunapoolsete maakondade haruldus, toodab juba 40 prots. oma nisutarvidusest ise ja püüab usinasti 100-protsendilise tarviduse rahuldamiseni!

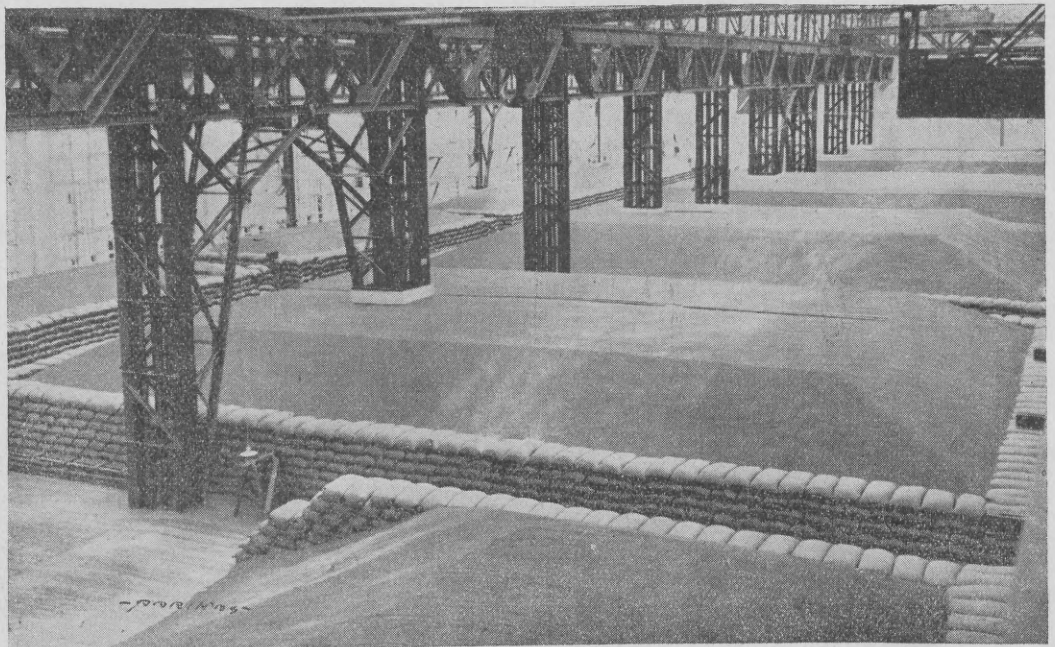
Rehepeks

Foto Järvesoo

Me ise pole enam 1932. a. alates mainimisväärt hulka nisu sisse vedanud. Agraarpoliitilised võtted on avaldanud meil põllumajandusele varem vaevalt aimatavat mõju, nagu selgub järgnevast lühidast meie lõikustoodangu suuruse ülevaatest.

Suurimad muutused iseseisvusajal on toimunud meie leivaviljakasvatuses. Uskumatuna näiv tõsiasi, et meie kodumaa suudab end leivaviljaga varustada täiel määral ise, on täitunud suurimal määral. 1925.—29. aastate keskmine kogu rukki-saak oli 1,5 milj. kvintaali (à 100 kg.), 1930.—34. aastate saak aga juba 2,0 milj. kvintaali, s. o. 33 prots. kõrgem. Seejuures oli suurim rukki ja

üldse toiduteravilja saak 1934. a., millal rukist saadi 2,3 milj. kvintaali, tali- ja suvinisu kokku 0,8 milj. kvintaali, mis ümmarguselt 75 prots. enam kui 1925.—28. a. Praegu teadaolevail andmeil on see üldse suurim toiduteravilja saak, mis praegusel Eesti territooriumil üldse on saadud. Enne iseseisvust on saadud suurim rukki- ja nisusaak 1915. aastal 2,1 milj. kvint., millise 1934. a. saak ületab ligi 50 protsendiga. Lisatagu veel, et Eesti kogu toiduvilja tarvidust hinnatakse 2,0—2,1 milj. kv., millest viimasel viisaastakul 1930—34 rukki osas kodumaa toodang rahuldab tarviduse täieliselt, nisu ja nisujahu aga veeti neil aastail sisse keskmiselt 0,1 milj. kv. 1,5 milj. kr. eest aastas. Viimaseil aastail on ka see lõppenud. Enne teravilja hinnakaitseseaduste maksamahakkamist 1925.—29. a. oli rukki sissevedu keskm. 0,49 milj. kv. aastas 8,4 milj. kr. eest ja nisu 0,26 milj. kv. 6,8 milj. kr., kokku toiduteravilja 15,2 milj. krooni eest. Võrdluseks nimetagem veel, et samal 1924. kuni 29. viisaastakul saime väljaveetavaist linadest 10,5 milj. ja võist 28,3 milj. kr., millest selgub kui suure osa ekspordi väärtusest pidime sisseveetava toiduteravilja eest taas välja andma. — Rukkisaagi tõus on tingitud pea ainuüksi hektaari saakide tõusust, kuna nisu toodangu suurenemine on tingitud nisu kasvupindala suurendamisest ja talinisu hektaarisaaikide tõusust. 1924.—29. a. keskmisega võrreldes on suurenenud talinisu pindala 1934. aastaks 100 prots. ja suvinisul 200 prots! Hektaarisaaikides oleme vaatamata tugevale tõusule viimasel ajal märksa taga kõrge põllukultuuriga lääne- ja põhjanaabreist. Viimase viie aasta jooksul saadi rukist ha kohta Eestis

Riigi viijaladu

Foto Parikas

J. Jürgenson

Heinal

13,6 kv., Poolas 10,9, Leedus 11,6, Lätis 12,3, Soomes 15,6, Rootsis 19,2, Taanis 17,5 ja Hollandis 21,5 kvintaali. Revolutsiooniliste muutuste kõrval meil toiduviljade tootmisel püsivad väga kindlalt söödaviljade ja heina saagid, ainult väikest aga üsna kindlat kogusaagi suurenemise tendentsi võib märkida, kui kõik loomasöödataimed saagid arvutada ühisele mõõtühikule — söötühikule, mis vastab 1 kg odraterade söödaväärtusele. Nende saakide kõikumust mõjutavad peamiselt ikaldused või looduslikult head saagiaastad. Õeldu maksab ka kartuli ja söödajuurvilja kohta. Lõuna-Eesti põllumehe tähtsama rahataime — lina — kasvupind kahanes madalate linahindade ajal 1930.—1932. a. ainult 40 protsendini 1925.—29. a. keskmisest kasvupinnast ja samas vahekorras langes ka linakiu kogusaak. Viimasel kahel, 1934. ja käesoleval aastal on aga lina kasvupind ja saak suurenes, mis on tingitud linahindade suhtelisest kõrgusest teiste saaduste hindadega võrreldes. See näitab omakorda Eesti põllumehe väga suurt intelligentsi ja kohandumisvõimet turuoludega. Turuoludega kohanemisel on satunud otsinguil ka päris uutele sissetulekuallikatele. Nii on selleks kujunemas mõne aasta eest alustatud seemnekartulite eksport Vahemeremaadesse, kus toodetakse P.-Euroopa suurlinnadele kevadisi varaseid kartuleid, seejuures nad on aga sunnitud kartuli seemet sagedasti uuendama, kuna sealseid

ilmastikuliselt tingimusi kartulid avaldavad kidumise kalduvusi. — Vähem mainimistväärivad pole meil edusammud aianduse alal. Siingi rõõmustab iga saabuv sügis põllumehi, kes selle alaga tegelevad, rohkem ja rohkem. Ning siingi kord võime jälle tõdeda, et meie põllumajanduse edu ja toodangu tõstmist takistavaiks tegureiks pole mitte niivõrd põllumees kui just välised, esijoones saaduste turuolud ja neile mineku võimaluste leidmise küsimused. Põllumees on täitnud oma kohustused riigi ja rahva vastu alati, kui selleks vaid vähegi soodsad olud on loodud.

E. Järvesoo

Direktor Aloe

„Vanemuise“ teater käesoleval hooajal

„Vanemuise“ Seltsi 70. a. juubeli puhul on mitmel pool toodud ülevaateid „Vanemuise“ Seltsi ja eriti teatri senise tegevuse üle. Käesolevad read püüavad pakkuda ülevaadet neist reformidest ja uuendustest, mis on leidnud aset ja on teostamisel sellel hooajal. Juba senise paarikuulise (ühes ettevalmistusajaga) töö jooksul on märgata „Vanemuise“ tegevuses ja sisetöös mõndagi uut, mis erineb varemast nii sisult kui vormilt. Näib et teatri ümber olnud käärimisel on mõnigi asi klaaritud, mis senisele teatritööle ja arengule mõjus takistavalt.

Esimesena tuleb märkida reformi teatri juhtimise ja siseelu ümberkorraldamise alal. Seltsi uue põhikirjaga on teater Seltsist lahutatud. Teotseb küll Seltsi juhatuse ja koosoleku poolt kinnitatud eelarve piirides, aga täiesti vabalt ja iseseisvalt. Teatri tegevust juhib 5-liikmeline teatri valitsus, kus on esindatud „Vanemuise“ Selts, Haridus- ja Sotsiaalministeerium, Tartu Linnavalitsus ja teatri direktor. Uue põhikirjaga ja teatri valitsemise põhimäärustega on senisest avaramad teotsemise võimalused ka teatri direktoril.

Meie kunstielu üldiseks pidurdajaks on intriig. Eriti tugev on see olnud aga teatris, nii juhtimisel kui sisetöös. Jälgides „Vanemuise“ sisetööd peab märkima, et ka selle pahe näib

olevat kõrvaldanud rida suuri, kõiki rakendada suutvaid ülesandeid ja hoogne teatri kunstiline töö.

Käesoleva hooaja töö pole ainult hoogne, vaid tahab olla ka järjekindel ja kaugemaid sihte määrav, ning seda kõigis oma avaldusis. „Vanemuise“ teatri tööprogrammiga tutvudes, on kritiseerivalt öeldud, et neist ülesannetest ja sellest kavast jätkub teostamiseks mitmeks aastaks — aga nii see ju peabki olema. Ma ütleksin ümberpöörduvalt — see kava on veel liiga pinnapealne ja ajakajaline, aga olgu sellele vabanduseks teine üldine suur põhimõte, et teater ei tohi oma vormes olla tardunud, vaid temas peab plaanikindluse kõrval valitsema alatise liikuvuse ja painduvuse põhimõte.

Ülesseatud kavast on senini teostatud mõndagi. Näitlejaskonna pealekasvu eest hoolitsemiseks on ellu kutsutud õpperühm 15 inimest. Üldise töökoormatuse tõttu on õpperühma senine nädalatöö olnud vähene — 6 nädalatundi lavapraktikat. Õpilaste andekuse kohta oleks varajane midagi kindlat ütelda, kuid nende praeguses tempos arenemise korral võib teisel poolaastal nende töötundidega avalikult esineda. Lavapraktika õpetajatena teotsevad O. Aloe, K. Otto ja Al. Randviir. Teisi aineid käsitletakse loengute ja kursuste viisi, kehatehnikat koos teatri liikumisrühmadega näitlejaskonnale.

Stseen ooperist „Vikerlased“ „Vanemuise“ lavastusel.

Ees Tooni Kroon ja Linda Tubin

Foto Eggeri

Kehalise arengu ja elastsuse saavutamiseks on töökavas igapäevased võimlemise ja kehatehnika harjutused, milliseid hiljem vähendatakse 3-e nädalatunnini. Tagajärjekalt teotsevad ka mõlemad teatrirühmad, kellele võimete ja töötagajärgedega publikul on võimalus tutvuda muusikalavastustes esinemiste kaudu. Hooaja teisel poolel tahetakse esineda iseseisvate tantsurühmade esinemisõhtutega.

Näitlejaskonna diktsiooni parandamiseks töötatakse peaaesjalikult individuaalselt ja õpperühma juures. Selle õpetamiseks tuleb eriti arvestada praeguse Vanemuise saali suurust ja akustikat.

Hääleseadmist ja lauluõpetust pole suudetud veel kõikide jaoks üldistada. Teatri kaasabil õpetatakse laulmist ja hääldamist 14 tegelasele Tartu Kõrgemas Muusikakoolis ja lauluõpetaja hr. Niitofi juures. See ala nõuab aga teatril tähelepanu senisest palju suuremal määral.

Teatri poolt väljaantav bülletään-ajakiri „Teater-Vanemuine“ on ilmunud ja jätkab ilmumist täpselt ning on leidnud üldist heakskiitmist. Esimese numbril läbimüük lõppes enne uue numbril ilmumist — millist nähtust tuleb pidada täiesti erakordseks. Senini pole see bülletään-ajakiri täitnud oma ülesannet publiku ja näitlejaskonna sõnavõtuosas, mida olgu silmas peetud järgmise, s. o. 3-nda numbril toimetamisel.

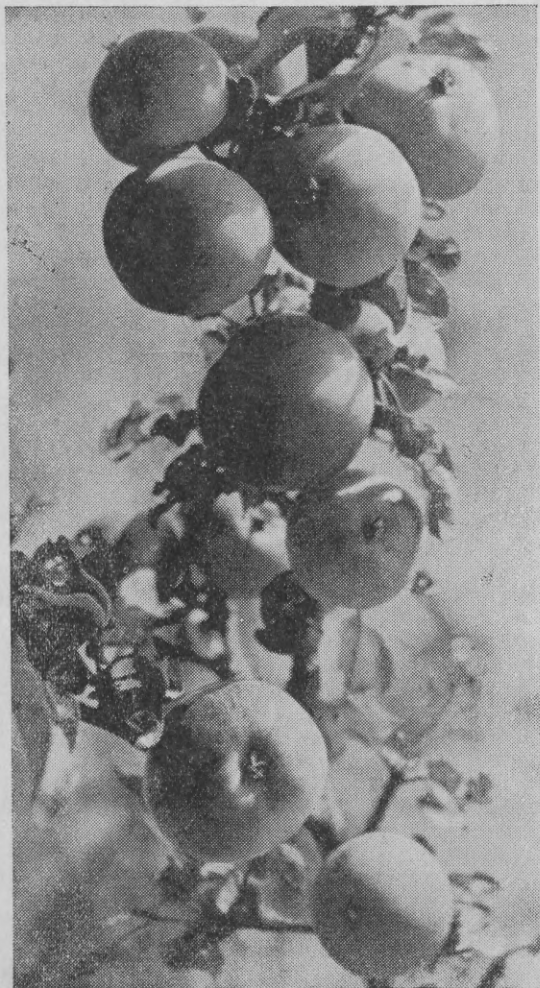

Foto Kiisla

Kõnelda juba teatri ansamblist, oleks varajane. Ansambliloomine pole teostatav mõnekuuse tööga, ei isegi aasta ega kahega — see nõuab rida aastaid. Kuid kõrvutades möödunud ja käesoleva hooaja lavastusi, on märgata teatavat erinevust. Selle hooaja lavastustes pakutud tüübistikuga tutvudes on tunda nagu uut hõngu ja osade hingetust, teadlikumat, oskuslikumat käsitlust. See saavutus, olgu teistest varjatum — on ometi senistest kõige suurem.

Kahekuuse töö järel ei saa küsida, kuhu „Vanemuise“ teater suunatakse ja kas see suund on õige. See küsimus oleks õigustatud olnud siis, kui „Vanemuisel“ oleks varem olnud meie teatrite peres oma kindel eriline ja seda nüüd kas jätkatakse või märgatavalt järsult täiesti uutele radadele suunatakse. Tugevat erinevuse ilmet pole meie teatril üldse ja seda täiesti arusaadavalt põhjustel. Esimeseks peapõhjuseks on rahvaarvu vähesus ja sellest sõltuvalt ka meie teatrite arvu üldine vähesus. Meie linnadest omavad kestvamalt enam kui ühe teatri ainult Tallinn, kus iga teater võiks olla ja peakski olema oma laadilt ja suunalt täiesti erinev. Paraku ei ole see sealgi nii ja seda põhjustel, et puuduvad need väljakujunenud seltskonnakihid, kellele üks teater julgeks oma majandusliku olemise ehitada. Sellelaadne katsetus oli „Hommikuteater“ — kes aga oli surmale määratud juba enne oma andeka juhi surma, „majanduslikel põhjustel“. Kindla programmi ja teedega algasid tegevust ka Draamastuudio ja Töölisteater. Aga mõlema teatri edasielamise tahe sundis sellest loobuma. Mõlemad teatrid olid sunnitud heitma ülesseatud teesid, loobuma kitsamailmelisemast repertuaarivalikust ja omaette väärtuse moodustavast ühtlasest mängulaadist. Publik vajab rahuldust ja

Foto ERM

Kevad ja sügis, üleval kevadine lilleväli,
vasakul õunad ootavad söejaid

mitmekesisust. Ühe, teatrile ilmet määrava näitejuhi asemele tuli teatril kutsuda ja töösse rakendada uusi hoopis teise hingelaadiga inimesi ja lõpptulemusena ei hinnanud seda „väärsammu“ mitte ainult publiku teatri suurema külastamise näol, vaid ka arvustus. Üksik teadlik vaatleja pidi ruumi andma laiemale publikule — massile.

Seda pealinna, kus rahvast provintsilinnadest mitmevõrra enam ja seltskonnakihid väljakujunenud, kellele üks ehk teine teater oleks võinud kohaneda oma tegevusega. Provintsiteatrilt eriilmet nõuda, on seda raskem, et nemad peavad oma äraelamise rajama elanikkonna mitmekesisele maitsele. Muidugi igas linnas võib teatud klass ja selle maitse olla domineerivad ja sellega siis võib arvestada repertuaari valikul ja mängualade kujundamisel.

Teatrile peamiseks erime ja suuna määraks on repertuaar ja selle mängulaad. Missugusele publikule peab „Vanemuine“ oma mängulaadi ja repertuaariga põhjenema, on küsimus, millele ei oska vastata põlisedki Tartu vaimuelu juhid. Aluseks võttes varemaste aastate aruandeid, näeme, et peamiselt on tahetud ja antud operetti ja sama vaim tahaks edasi lehvida ka uuestisündinud „Vanemuise“ kohal. Ega muidu otsita ooperi- ja sõnalavastusetenduste kassadest pääsetähti operetile. Siin vist võiks operetti mängida hooaja algusest lõpuni, kui ei kerkiks küsimust: mis jaoks seda teha?

Sama küsimus: mida ja mistarvis? on püstitatud ka käesoleva hooaja repertuaari valikul. Selle valik on meelega nii mitmepalgeline, et edaspidisekski püüda määrata missugust teatrit Tartu vajab. Osalise vastuse sellele küsimusele võib anda ka Draamateatri studio enda edaspidiste esinemistega. Esietendusel võis siingi näha peamiselt esietenduste publiku hulgas tuttavaks saanud nägusid.

Möödunud nädalal Tartus antud 5 esietendust näitasid kujukalt, et Tartus on kindlat teatripublikut ainult 500 inimese ümber. Esietenduse publikut oli:

A. H. Tammsaare „Juudit“ Tartu Draamastuudios	550 inimest
Luts—Säreva „Tagahoovis“ Vanemuises	329 inimest
A. Mälg „Mees merelt“ Draamastuudios	527 inimest.
E. Aava ooper „Vikerlased“ Vanemuises	501 inimest
Ed. Vilde „Pisuhänd“ Vanemuises	305 inimest
Õpilasetendusel	842 inimest.
Kokku	3054 inimest

Suur osa publikust oli igal etendusel üks ja seesama Tartu esietenduspublik. Draamastuu-

dio „Mees merelt“ ettekanne pole nii vähest osavõttu leidnud isegi külades. Peaaegu täielise erandi moodustas aga samal nädalal antud France Ellegaardi „Kontsertpublik“.

Muu osa Tartu publikust külastab teatrit mitte järjekindlalt, vaid peamiselt just suusõnalise reklaami mõjul, sest mille muuga seletada näit. Vanemuise „Mees merelt“ vaatlejate arvu tõusu (esietendus välja arvatud). Teisel etendusel oli 226 v., kolmandal 261, neljandal 281 ja just niisuguse vaatlemise kaudu peab selguma, mida ja kuidas mängida ning mis sellega saavutatakse. Nii siis esimesel hooajal ärgu oodatagu teatrilt mingit kindlat ilmetega suunda. Lepitagu vaid algatustega, katsetamisega, otsimisega, millel sihiks teatri mitmepalgeliste ja erineva lavakasvatusega inimeste üheks ansambliks liitmine. Kõik senini elluviidud uuendused on teatritöös rakendatavad, arenegu see ükskõik mis suunas.

Ülesseatud esimestest ülesannetest on puutumata veel teatri propaganda küsimus, teatrit käsitavate loengute, referaadiõhtude ja kontserthommikute korraldamine. Need kui ka rida teisi seni loendamata ülesandeid ootavad teostamist. Samuti pole senini midagi ära tehtud näitlejaskonna isetegevuse rakendamiseks, seda pole võimaldanud senine töö intensiivsus.

Pearaskus „Vanemuise“ teatri uuestisünni teostamisel lasub näitlejaskonnal. Jätkab ta seda samases töömeelolus ja hoos kui seni, ei jää tagajärjed tulemata. Neid ongi juba näha, kui seda vaid tahetakse näha. See uuestisünd ongi juba teostunud ja peab uskuma, et ajani, mil teater saab endale uue ajakohase teatrisaali, on teater suutnud endale võita endise domineerivase seisukoha. Need ajad pole enam ainult unistus.

A. Aloe

Neid, kelle teeneid hinnati rahaga

LÄBI SÜGISESE LÄÄNEMAA

Sookased ja kadakad sügishallil maastikul, kohati veidi kehva põllumaad viltuvajunud talu-tarega metsaserval, siis jälle pool-raagus metsamaastikku — see on sügisene Läänemaa. Ei meelitaks sinna praegu miski, kui mitte sõidusihiks poleks muistised, peamiselt keskaegse päritoluga kirikute näol.

Nii kujunebki Tallinnast alatud reisi esimeheks peatuseks Keila. Kuivõrd põhjendatud on 19. sajandi halb kuulsus tol ajal ettevõetud ümberehituste pärast sakraalarhitektuuris, tõendab juba esimesel pilgul Keila kiriku portaal oma paksupõseliste inglipeade, šabloonse pühavaimutivi ja kooke meenutavate piltidega. Halba muljet parandab käesoleval juhul kiriku sisemus, kuhu pole ulatunud maitsevaeste „uuendajate“ käsi. On säilinud keskaegne värvistik, mida luues meister on olnud inspireeritud Ojamaa kirikutest, tuues sellele veelgi individuaalset lisa omapärase konstruktsiooniga võidukaare liitekohas pikihoonega. Mis aga annab kogu kirikusisemusele erilise soojuse, on barokkstiilis altar ja kantsel oma vormi ja värvirikkusega. Ka selleski nägi 19. sajand barbaarsust ning nii asendati enamikus meie maakirikutes kunstipärased nikerdus-teosed lamedate hõövlitöödega uusgooti stiilis. Keila kirik aga kuulub õnnelikkude hulka.

Padise! Silmanähtavalt variseb see tsisterlaste meistriteos. Alles mõni aeg tagasi oli peavärava osa veel üsna tervena säilinud — nüüd on ajahammas sellelt murdnud peaaegu poole. Parem pole ka teiste varemeosade olukord: kohati püsivad sõelana läbipaistvad võlvid mõranenud seinte peal ning nende lõplik varisemine

tööga, andes neile võimaluse igapäevast leiba teenida tavalisemaga, et nad saaksid oma parimat pakkuda rahvale juba kristalliseerunud kujul, mitte toorainena. Loovate jõudude rakendamine rahvusliku propaganda teenistusse on siin kahtlematult üheks uueks alaks. Propaganda, mis inimesi kasvatab ja õhutab vaimse kultuuri saavutiste nautimise rohkendamiseks on alati end ise tasuvaks alaks. Sama peaks maksma majanduslikul alal reklaami suhtes. Just siin on seni meie elujõulised suurfirmad küllaltki patustanud. Ei usuta lausesse, et reklaam on võim ja selle võimu rakendamiseks tuleb kaasa tõmmata avara silmaringiga haritud inimesi. Reklaam on meil ikka mõne ametniku kõrvaltööks — hoopis vähem iseseisva nähtusena eksisteeriv. Tõsi küll, et Eestis pole veel reklaamispetside kaadrit, kuid need peaksid ja õieti saavadki kasvada koos praktilise tööga.

Lõpuks on veel üheks alaks meie esteetilise kultuuri süvendamine, kus nõuandjatena loo-

muliku ilu- ja maitsemeelega töajõude peaks osatama kasutada. Vähe sellest, et meie äriilma üritused ja vaateaknad sageli otse karjuvalt annavad tunnistust maitse puudusest, sama nähtusega kohtume ka kirjatähe tööpõllul. Rida Eesti ajakirju oma välispildilt liiguvad praegugi veel ärkamisaegses õhustikus. Uuendused tehnilisel alal, kas toimetajate konservatiivsusest või huvipuudusest tingituna on hoopis visad tulema. Just rahva ilumeele kasvatamiseks laiemas mõttes on vajalik nii riiklikus kui ka eraalgatuslikus korras jõudude enam rakendamine. Rahva ilumeele tõus loob õhustiku, kus meie vaimukultuuri tootedki enam peaksid leidma levikut.

Senistel intelligentsi tegevusaladel kitsenduste vähendamine ja uute alade soetamine on vahendeid, mis peaksid aitama praegust intelligentsi eluruumi kitsust tublisti kahandada.

Edg. V. S.

Nagu eespool nägime, ühes inglise keelega läheneb meie ühiskond stalinismile, ja sinna nähtavasti kaldub ka noorsugu, kes armastab kõva kätt. Meie vanemad oma maa ja vene keelega oleme veendunud demokraatia ja parlamentarismi pooldajad, sest oleme nooreas kõva kätt tunda saanud nii perekonnas kui ka riigis. Kas on varsti oodata perekondlikku kodusõda? Seleni näib viivat rahvusliku terviku ajastu Babüloni keelte segadus.

Milleks suurrahvaste keel? Või peavad meie lapsed inglise keelt õppides vallutama terve maailma maad ja rahvad, nagu seda on teinud Inglismaa omaaegsete vallutajate järglased? Või nagu meie eelkäijad — Balti vallutajate järglased — Venemaad valitsesid? (Ühte võiksime inglise keelega õppida, et Inglismaal ei tunta põhiseadust, ei ka rahvahääletust põhiseaduse muutmiseks, mille üle meil nii palju pead murtakse!) Või tagasi pöörduma suurmaapidamisele — mingi uus maarahva rüütelkond, Läti Hendriku nobiles? —

Seda suurmaapidamise ja mõisade taastulemist vist ennustab ka A. H. Tammsaare oma viimases huvitavas romaanis „Elu ja armastus“.

Anname siin ruumi sõnavahetusele pesunaisest ema ja tema tütre Lonni vahel haritlasest-vurle Eindorfi nime* muutmise puhul (lk. 100):

„Kümme korda mõistlikum oleks olnud oma endine nimi lihtsalt eesti keelde tõlkida,“ arvas Lonni.

„Mis see siis oleks olnud, see Eindorhv,“ küsis ema.

„Meie keeles on see üks-küla,“ vastas Lonni.

„See on ju mõisnikunimi,“ ütles ema. „Kui ma olin noor, siis elasid meie pool Ükskülad.“

„Mis siis sest, kui mõisnikunimi,“ seletas Lonni, „võtsime mõisad üle, siis võtame ka nime üle, mis neistki hoida.“

„Ega me mõisaid tervelt võtnud, me jaotasime nad mitmele, noh, siis jaotame nimed ka mitmele,“ arvas ema.

„Nii et ühele Üks ja teisele Küla, mis?“ küsis Lonni.

„Kas või nõnda, kui sa just tahad ühes mõisatega ka mõisa vahmiili,“ vastas ema, lisades aga varsti: „Aga mis sest nimest või vahmiilist tühjast, nimi ei tee ega riku meest! Kui saaks selle suure vurhvi ja vere üle võtta, nii et oleks mõisad, vahmiil, vurhv ja veri, vaat' siis oleks asi eht: oma mõisad, oma vurhv, oma veri ja oma mõisa vahmiil. Siis oleks kulduur! Aga mis meil nüüd on? Mõisa asemel mats, vurhvi asemel vurle, vere asemel laga. Sest mis veri see on, kui ta ei anna vurhvi, oma vurhvi muidugi.“*) Ja edasi „...Ah, lapsuke!“ ohkas ema.

*) Meie sõrendus.

„Sa ära räägi sakste solgist, pole meil omalgi tast puudu ühtigi. Aga kui sa oleks näinud sakste mõisu? Tallid, takud, tõllad! Kutsarid, kubjad kilt-rid, kärnerid! Toapoisid, tallipoisid, koerapoisid!“

Kui tütar selle üle irvitab, siis edasi: „Mis sul viga naerda, sa pole ju seda au ja uhkust näind. Ja ega näegi. Sured ära ja ikkagi ei näe. Nii et selle poolest olen mina sinust ees. Mina olen mõisa haridust näind, aga sina ei ole. Siis oli sellest hea, et meil oli, kuhu püüda, mõisa oli sakstega silme ees, pole muud kui vaata ja õpi, et saad haridust ja kulduuri. Aga kuhu meie noored nüüd püüavad? Kuhu neil ongi püüda? Ei kuhugi. Ja kui inimesel noorest peast pole kuhugi püüda, siis hakkab ta iseennast ja teisi tapma, see on kõik.“

„Nii et sina, ema, annaksid mõisad kohe tagasi, kui see sinu teha oleks?“ küsis Lonni.

„Aga jalamaid,“ vastas ema veendunult. „Ainult teeks eesti mõisad, et rahval oleks, kuhu püüda.“*)

Kui tütar osutab, kas ema ka siis mõisaid tagasi ihaldaks, kui saaks mõisa tallis paarkümmend sirakat. „Just sinule ja sinuealistele või veel noorematele olekski neid sirakaid vahel tarvis!“ hüüdis ema Lonni vastu. „Või arvad sa tõesti, et see Irma härra (Eindorf) oleks julenud omale niisukse nime võtta, kui talle oleks võind selle eest mõisatallis mõne tulise lasta anda?“

Või lugege samas romaanis mõttemõlgutusi inglise keelest või ingliskeelse pr. Bretti mõttele armastusest, neitsilikkusest ja rikutud, rikumata meestest; kultuurkapitalist ja sealaudakultuurist ja vargakultuurist. Need on hirmsad mõttemõlgutused meie ühiskonnast, raske kohtumõistmine haritlasest vurle — Eindorfi maakultuuri ja sealauda-kultuuri üle ühes kõrvalmaksudega.

Kui loed Tammsaare romaani lõpuni, siis ei saa aru, miks Tammsaare „Elu ja armastus“ ei ole soovitatud raamatukogudele, pole võetud soovitatavate raamatute nimest. raamatuaasta puhul. Kas tõesti moraal ja vabariik on hädaohus?

Loed seda ingliskeelset sealauda-kultuuri lugu Tammsaare romaanis ja küsid tahtmata: „Quo vadis, Balti ranniku maarahvas,“ kelle juhiks tikub vägisi haritlasest vurle Eindorf, kes oma nime küll muutnud Ikka'ks, aga iseenese kohta ütleb: „Mina eesti kirjandust ei loe, eesti pilte ei vaata ega eesti muusikateikuula. Eesti hümnigilaulan ma ainult sellepärast, et see pole eesti looming. Ja mina arvan, kui tehtaks tõesti eesti hümn, siis jäetakse ta haritud eestlaste poolt laulmata, kui pole sõjaseadust.“ Aga naiselt ja tervelt eesti rahvalt nõuab inglise keele hästi oskamist!

Tõesti, keelte ja meelte segadus.

A.

23. sept. 1935.

VÄLJAKAEVAMISI PIRITAL

Juba mitmendat suve kestavad kaevamistööd Pirita kloostrivaremeis, mis on teatud määral erandnähtuseks, kuna meil senini on vähe hoolitud keskaegsete ehitiste uurimisest ja kaitsest. Pirital asus aga rootsi pühaku Birgitta ordu klooster, millega omakorda on seletatav algatus ja abi Rootsist, võimaldades nii järjekindlalt edasi viia kord alatud uurimistööd.

Pirita klooster asutati 1407. a. ning 1436. a. toimus sisseõnnistamine. Ehitise iga oli aga lühike, sest juba 1577. a. hävitati see lõplikult venelaste poolt. Ajahammas tegi oma töö ja praeguseni on säilinud vaid võimsad kirikuvaremed kõrgeleulatava idaviiluga.

Püha Birgitta eeskirjade järgi oli klooster määratud elamiseks nii munkadele kui ka nunnadele. Eraldusprintsip viidi valjult läbi: mungad elasid kirikust lõunas, nunnad põhjas ning isegi jumalateenistusel lahutas mõlemaid pooli eriline rõdu. Teatud tundidel aga oli lubatud vestlemine, toiduainete ja riiete üleandmine. Selleks oli eriline ruum, mida nimetati „talahuset“ ning kus vaheseinas oleva võretatud akna kaudu toimusidki mainitud tehingud. Kuna birgittakloostriid ehitati kõik kindla skeemi järgi, eeskujuks võttes Vadstena emakloostrit, asus ka nn. „talahuset“ kui kloostri siseelus tähtsat osa mängiv ruum kindlaksmääratud kohas. Analoogselt Vadstenale pidi see Pirital asuma koori-ruumi taga. Sellest kohast algasidki möödunud suve kaevamised, et veenduda eeskirjadest kinni-

hoidmise täpsuses kloostri ehitamisel. Kaevamistulemused vastasid jaatavalt: täpselt oletatud kohas asus tugev vahemüür ning veel enam — leiti ka omaaegne aknavõrestik.

Kuid teisigi huvitavaid tulemusi andsid uurimistööd. „Rääkimismaja“ all asetses osaliselt varisenud vana keldrivõlv, mida rahvatraditsiooni järgi nimetati „Pirita maa-aluse käigu suudmeks“ ning kust olla tee viinud Toompeale. Sellele kloostriromantikale tõi nüüdne uurimistöö lõpu: „käik“ osutus vaid 8 m pikaks, trepiga lõppevaks keldriks!

Eriti huvitavaid järeldusi võimaldasid teha leiud. Keldrist lõuna pool asetsevas ebareeglipärases ruumis avastati hulgaviisi vaskasju, osa neist pooleldi väljatöötatud vormis. Väärtuslikumaks leiuks selles sarjas on kahtlemata vase-lõikeplaat, kujutades okaskrooniga Kristust. Plaadi alla on lõigatud gooti minusklites kiri „ecce homo“. Stiililt kuulub ese 16. sajandisse, kandes vormides kohmakust, mis oli eriti omane saksa vaselõikele vararenessansil. Et hiljem, vaselõike hiilgeajal, Baltikum kaugema provintsinä ei jõudnud sammu pidada kunsti valitsevate keskustega, toimuski sinse kunsti üldine rustitseerumine. Sest näib tõenäolik olevat, et vase-lõige on kohapeal valmistatud, kuna eelpool kirjeldatud leidude järgi otsustades oli kloostri vaselõike töökoda. Lisaks pooleldi valmis esemetele tõendab oletust ka väikese raudalasi leid ja hulk vaskplekilõikeid.

Foto Akel

Pirita salakäik väljakaevatuna

Väärtuslikeks leidudeks on ka hulk klaasmaalingute kilde, milliseid leiti kiriku idaviilu akende alt. Vaatamata pikaajalisele maapinnas seismisele on värvid hästi säilinud, eriti aga kesk-aegsetele klaasmaalingutele tüüpiline punane ja sinine värvitoon. Suuremate tükkide järgi otsustades oli aknal kujutatud õnnistav Kristus, mille peal seisis vastav tekst.

Piritalt leitud
vaselõike plaat

Kui möödunud aastal toimunud väljakaevamistel leiti suurel hulgal keraamikat, moodustab see tänava vaid väikese murdosa leidudest. Samuti vähe on leitud münte. Kaevamiste peasiht on aga mullast vabastada vanu alusmüüre, et põhiplaani abil vastavaid järeldusi teha ehitustüübi üle: leiud omavad siin sekundaarset tähtsust. Sellest seisukohast väljudes on andnud tänavused kaevamised rahuldavaid tulemusi.

Teiseks kaevamistele võrdseks tööks on mullast vabastatud ehitusosade rekonstrueerimine ja restaureerimine. Nii tuli osa varisenud võlvist uuesti üles ehitada, jälgides täpselt endisi mõõte ja ehitustehnikat. Ka suur osa alusmüüre tuli kõrgendada, et kiviplaatide asetamisega ülemisele pinnale kaitsta neid ilmastiku mõju vastu. See viimane kuulub juba konserveerimise valda, kus aga erilise tähtsuse omab kivivahede täitmine erilise ofaliinseguga — Rootsist valmistatud lubjalisandiga, mille omaduseks kaitseda müüristiku purunemist temperatuuri vahetusel.

Kogu kirjeldatud töö kestis käesoleval aastal kaks kuud, mis pole aga piisav täpsele uurimistööle. Suuremas ulatuses kaevamiste ja restaureerimiste läbiviimist takistab vastavate summade puudus. Ka on eriliseks takistuseks asjaolu, et suur osa vanu alusmüüre asetseb naabertalude maadel ning tähtsamaks eelduseks tööde jätkamisel on, et vastavad maa-alad saaks omanikelt võõrandatud.

VÕRU,

VAIM JA RAAMAT

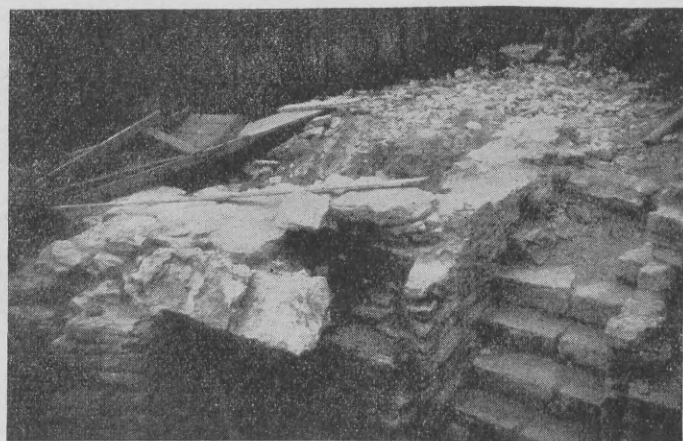
Mine tea, mis ajed Katarina II sundisid pea-aegu täpselt 151 a. tagasi Võru linna asukohaks määrama üksikut kõrgemat maalapikest järvede ja jõgede, soode ja rabade vahel. Igatahes vaimukas see kavand polnud — luua siia „üksinduse saarele“ udude linn. Ja need, keda saatus siia mõistnud *in exilium*, kahetsevad tolle naise kapriisi kõige rohkem, ning see, kes tahab säästa oma vaimu, jätab esimesel võimalusel Võru jumalaga ja lahkub, leinates vast vähe aega, kuid mitte Võru ennast, vaid selle lähema ümbruse maastiku mõnu, kust ta oma janunevale vaimule võis ammutada kosutavat värskust igal aastaajal. — Nii siis vaim pelgab Võru.

Ometi — ja õnneks Võru nimele pole olnud see alati nii.

Kord, nii umbes üks paras inimiga tagasi, oli Võru veel pisem kui praegu, kuid imelikul kombel tolle veel pisema Võru vaimusära ulatus kaugele maailma, kuigi võrulased ise vaevalt siis teadsid sellest. Elas siis siin Vee tänaval mees, kes tegi kuulsaks mitte üksnes Võru, vaid kes

Loodetavasti laheneb kõik see juba lähemas tulevikus, et järgneval suvel — kloostri poole-tuhandelisel juubeliaastal — oleks võimalik uurimistöid korraldada laiemas ulatuses. Täheandaks see ju suurt edusammu meie lonkavale muinsuskaitsele.

A r m. N e u m a n

Väljakaevatud keldri trepp

andis eesti rahvale ta mineviku ja mina. Vaikides asetseb tolle mehe kuju praegu Tamula ääres betoon-alusel; vaikides liikus ta tookord väikebürgerliku Võru tänavail ja vaikides istus ta oma ametireisudel viibides korduvalt hiliste öötundideni Põlva kiriklas õpetaja Schwartz'iga malelaua taga. Siis loodi Võrus raamatuid, millest jätkub Võru kuulsuseks veel mitmeks 150 aastaks!

Hilisemal ajal ja praegugi on igatahes Võrul raamatu ja vaimuga väga vähe ühist. Vaim armastab Võrus või õigemini Võrumaal ainult lühemat aega puhata, mitte luua. Võrumaalane lohub end sellegagi, et tema kodukohast on kirjutatud võrdlemisi palju — igatahes rohkem kui nii mõnestki teisest maakonnast Eestis. Rääkimata Jaigist, Adsonist, Vahtrast, Rohust jmt., kelle ainevald sageli piirdub Võrumaaga, armastab võrumaalane tuua isegi Fr. Tuglase kaunisromaani „Felix Ormussoni“ tegevuspaiga Võrumaale. Kasaritsa Puigal pidavat see romaan arenema. Seal, kus Tuglas suvitas varem korduvalt. Felix Ormussoni esimene ideaal, too Trooja Helene, kes meie suurmeistrile inspireeris tolle õilsa romaani ja kelle kaudu Ormusson jõudis oma õige ideaali tunnetamisele, olevat olnud tuntud võrumaala abi-kaasa ja Marion viimase kooliõpetaja. ¹⁾ Kas oli see nii, seda las uurivad kirjandusteadlased, kuid nüüd pole toda Helenet enam Võrus ja Tuglaski on unustanud Võru. Veel küllaltki neitsilik Võrumaa leinab oma prints!

Võrumaal on suvitanud järjekindlalt veel teisi tähtsamaid vaimuainimesi, kuid Võru pole enam ühelegi neist saanud kodulinnaks, sest vaim armastab vaimu sõprust, armastab raamatukogusid, lugemissaale ja sama vaimuga laetud õhkkonda. Üksik mänd ei saa kasvada kunagi tugevaks mastipuuks, vaid ta peab võrumaale selleks põlises laanes, teiste omasuguste seas. Võru aga pole see laas, ja Võru tänapäeva kangelane pole vaimukangelane, vaid ennemini küll see, kes püüab äritseb, kaupleb kopik kopika kõrvale oma kaaskodanikelt ja ostab sellega — jumalapärast mitte raamatu, vaid — auto ning sõidab siis koos võõraste naistega Tartusse „Sinimandriasse“, kujutelles enesest nagu mõnd varjaagide kuningat

¹⁾ Vahel kuuleb autor oma teoste sünnimotiividest asju, millest tal enesest pole aimugi! Algasin „Felix Ormussoni“ kirjutamist Pariisis 1912 ja lõpetasin Helsingis 1914, nagu märgitud ka romaani lõpus. Kasaritsa Puigale sattusin aga esimest korda vist a. 1922 ega tunnud enne seda ka ainustki sealset inimest. Nii pole Võrumaa Helened ja Marionid võinud kahjuks kuidagi mõjustada romaani sündmustikku. Teiseks, lugesin mõne aja eest kuskilt, et ka novell „Suve õõ armastus“, olla sündinud ikka sealsamas Kasaritsa Puigal ja kirjeldavat sealset ümbrust. Muidugi, Puiga on ju ilus ja armas koht, kuid ma ei võinud teda ikkagi poolteistkümmend aastat enne temaga tutvumist kirjeldada. Ja säärasest primitiivset tõelisuse jälgimist ei maksa üldse ühestki mu teosest otsida.

Fr. T.

või nagu mõni tsaar Peeter Suur Lääne-Euroopa salongesse, kus teda vastu võetakse mitte vaimu, vaid võimu pärast, barbaarseid sigadusi tegema ja kelneritel suud rahaga kinni kleepima.

Oli siin hiljuti raamatunäitus. Raamatuid terve suur saal täis: vanu puukaantes piibleid ja „Noor-Eesti“ ning teiste kirjastuste viimaseaja nägusaid ja sisukaid väljaandeid. Rahvast käis neid vaatamas murdu. Vaadati ka plakatit, et kõiki neid ilusaid raamatuid võib ka osta, kuid näituse korraldajad olid õnnelikud, et said müüa tervenisti kolm vähemat brošüüri, ja keegi olevat küsinud isegi J. Semperi „Armukadeduse“ hinda!

Meie raamatul on kultuuri, on ideesid, on rahvuslikku ja sotsiaalset kandejõudu ning isegi toda üksvahe nii nõutud elulähedust, kuid laiematesse kihtidesse ta pole veel siiski suutnud tungida. RA-gi vahest suudab siin täita oma ülesannet niipalju, kuipalju ta suudab raamatu teha moeartiklikuks. Raamatu õige koht on ikkagi tõsise kultuuritahtelise inimese käes, kuid need ostsid ja lugesid raamatut ka varem. Kui palju suudab RA viimaste arvu suurendada? Raamatu-aasta ülesanne pole mitte üksnes raamatu leviku propageerimine, vaid ka lugemaõppimine. Viimane aga nõuab hoopis kavakindlamat tööd ja suuremaid jõupingutusi.

6. oktoobril lehvitas vaim Võrus jälle oma tiiba: siis korraldatakse Raamatu-aasta peaaktus ja selleks puhuks oodatakse siia mitut nimekat kirjanikku. On lubanud seks puhuks tulla Võrru need kunstijüngrid, kelle hääl on kiikunud Võrumaa taredes, kuid tuleb võib-olla ka teisigi, ja Võru kuuleb jälle raamatust räägitavat ja kindlasti seotakse jällegi Võrugi nime raamatuga, sest tolle päeva õhtul kavatakse siirduda puies-tikku, et austada ja mälestada Kreutzwaldi, meest, kes on olnud üks neid tugevaid alussambaid, mis kannavad kogu meie tänapäeva. Kas aga tol päeval lausutavad sõnad peaksid võrumaala ja teisigi niipalju innustama, et kord ometi reaalselt hakatakse mõtlema Kreutzwaldi majast joogikoha eemaldamisele ja selle omandamisele väärrikaks otstarbeks?

Kas poleks see väärrikas ülesanne Raamatu-aastal Võru linnale ja seltskonnale? Hiljem vaevalt tuleb selleks mõnd soodsamat aega. Nii võiks RA Võru komiteel, Kreutzwaldi Seltsil ja Võru linna- ning maavalitsusel Raamatu-aastal olla peamiseks ülesandeks vaid mainitu. Kui kogu linn ja maakond rakenduvad ühise eesmärgi teenistusse, siis peaks sel olema ometi tagajärgi ja Võru võiks saada endale kinnisvara, mida iga linn omada ei saa.

V. R.

V I I R A S T U S

(M I N I A T Ü Ü R)

Kohe kindlasti teadis kõnelda, et olevat jah näinud sügisel, kartulivõtmise ajal. See olnud nõnda septembri lõpul ja oktoobri algul — kuude vahetusel. Ööd olnud seekord pimedad ja kuutud.

Tema läinud metsa äärde koopa juurde tooma päeval sinnaununenud kartulikorve — ja siis olevat näinud.

Kui teised küsisid, et millisena ta teda õieti kujutlevat, siis vanaeit ainult käänas veidralt peaga, kohendas punast rätikut õlgadel, tõstis pisut istmikku ja algas:

„Nojah — heakene küll! Märt-peremees käs-kis mul kartulikorvid metsa äärest ära tuua, et mõni viib öösi teised veel ära... Olid kah pimedad ööd... Nojah, heakene küll! Läksingi siis. Läksin, no egas ma midagi karta teadnud. Seal polnudki midagi karta, sest koopad olid maja lähedal — ja palju seda maad siis majast metsanigi oli... Nojah, läksin ja korjasin juba korvid kõik sangapidi pihku ning hakkasin tulema... Ei mäleta, palju neid korve oli, kuid ikka tükki seitse neid oli... Ise mõtlesin veel: seitse korvi, ega see arv head tähenda... Nojah, siis pöördusin ümber ja tegin tulekut... Nagu sain sammu astunud — nägin veel, kui perenaine läks üle õue piimanõudega — kuulsin metsas mingisugust mütsatust või raksatust... Ei ole enam hästi meeles.

Jahmatasin veidi, et enne eneses veel nõnda mõtlesin — seitse korvi — näe nüüd ongi ise siin! Vaatasin nagu vägivaldselt üle õla — ja siis — nägingi!“ —

— No misuke ta siis õieti oli? Kas oli suur või väike, või oli na paras mullikas? — küsiti irvitades.

— Kas sa soolasambaksjäämist ei kartnud? — turtsuti teisalt.

— Häält kah tegi või? —

„No ärge nüüd mind rumalaks tehke, nagu mina midagi ei teaks,“ algas Somparu-Leena kaitsvalt. „Muidugi oli see vana põrgupoiss ise!“

— Seleta siis meile ka ometi, kuidas ta välja nägi? — nuruti.

Siis algas ligi kaheksakümnene lesknaine, kes oli kuulus vestja siinnurgas:

„Kohe oli niisuke maailmatu suur... Pea oli nagu üle puude. Mina enam ei mäleta, aga oli vist hobuse pea ja lakk... Ninasõõrmed veel liikusid ülal männilatvade kohal... Silmi küll ei pilgutanud... Lakk, päris hobuselaka moodi — oli niisukestest jämedatest jõhvidest — ja liikus tuules. Aga selg oli kogu aeg minu poole. Ja imelik oli see, et ta seisis päris tardvaikselt... Mitte oimu kah ei liigutanud.

Nojah — ja siis vahepealt oli ngu ihu puudus, aga siis jalgade kohalt hakkas jälle uuesti... Enne maad kadusid jalad nagu õhku...“

— Nii et kapju ei olnud näha? — nähvati nagu pilkeks, sest kes siis Vana-Leena juttu tõena võttis.

„Ei kapju — kapju mina küll ei näinud,“ jätkas jutustaja pilget taipamata. „Nojah — nii ta siis oligi. Seisis nii vagusasti, et mind ajas see liikumatus kohkuma...“

Nng kui hakkasin ennast lõpuks kodu poole vedama — ei saanud esiti ühtki liiget liigutada — nii tardunud olin hirmust... Iga sammuga tõmbas nagu keegi undrukust... Küll oli tegu — Issand hoidku selle eest Vana-Kurja ennast nägemast! — Mitu ööd ei julgenud keegi välja minna — kogu pere oli hirmul...“

Viimane ülevõte J. Koortist abikaasaga oma kodus Venemaal, Moskva lähedal

Jaan Koort †

15. oktoobri ajalehed ilmunud, rabas kunstihuvilisi ringkondi kurb teade: Jaan Koort on surnud eelmisel ööl Moskvast Bõtkini haiglas ägedasse kopsupõletikku.

Alles ligikaudu aasta tagasi, kui Koort juba oli asunud Moskvasse, märkis ta nende ridade kirjutajale: kui omeli eluiga oleks 200 aastat — siis annaks inimkonnale midagi! Aga näe, surm ei lasknud sadatki täis saada: ainult paar aastat üle viiekümne...

*

Väikerahva suurte talentide tee on tihti kurb. Majanduslikule viletsusele seltsib räbal tundmus, et kellele sa õieti lood, kui su loomingulise rakendamisvõimalused on nii kitsad. Koort viimast häda oskas ületada oma elurõõmsa ja entusiastliku loomuga. Ta lõi nii, nagu ta kunstilised tõekspidamised seda dikteerisid, ja oli õnnelik leides ühegi inimese, kes ta püüdeid mõistis.

Palju enam muret valmistasid majanduslikud raskused. Need mitmeti kallutasid Koorti kõrvale teelt, mida oleksime tahtnud näha teda käivat. Skulptuur on kallis ala, nõuab majanduslikku kindlustust, kui tahta anda väärtteoseid. Seepärast näeme Koorti otsivat oma

talendile soodsamat rakendust väljaspool kodumaad, isegi Austraaliasse jõuab ta oma rahutuul rännakuil; aga või need asjad nii lihtsasti lähevad, ja varsti on kunstnik jälle Eestis tagasi.

Siin tekib mõte taotella majandusliku külje parandamist keraamiliste toodete valmistamisega. Esimese katsena sel alal laseb ta turule tuhatoosi umb. 200 eks., millega ühtlasi tabavalt karikeerib aktuaalse pilke all seisvat poliitikut.

Kuid Koorti siiras ja entusiastlik vaim ei rahuldu sellega. Vaimustudes keraamikast pöördub ta tagasi tema loomupäraste põhimõtete manu. Mitte mass-artikkel, vaid individuaalne väärtteos! — hakkab domineerivalt ilmestuma ka siin.

Mööduvad mõned aastad palavikulises uurimises (keraamika on seotud keemiaga) ja katsutamises, ning siis hakkavad tulema vaasid, millede kõrgetemperatuuri-ahjudes põletatud vaabad üllatavad oma maitse ja originaalsusega.

Kuid ka keraamika on kallis ala, kui olla huvitatud tippsaavutistele püüdmisest ja individuaalse joone taotelust. Nii pidi paratamatult tulema moment, mil jälle tuli pöörduda proosalisemate mõtete manu. Jätka-tes innukalt tööd, Koort esineb näitusil ja hakkab uuesti liigutama katsesarvi välismaal: vahest leiaks turu, mis tasuks hinnalise loominguga.

Seal tuleb Nõukogude Venest omaaegseilt Pariisi sõpradelt teade: uue asutatava keraamikatehase manu vajatakse tublit spetsialisti, Koort peaks olema vastav mees kohale.

Minna või mitte? Kahtlus põhjustab viivituse, mille kestel Koort pinevalt jälgib: kas omeli ei avane soodsamaid võimalusi kodumaal. Ei kuskilt hargne mingit väljavaadet... Kibestunult ta lööb viimaks käega ja kirjutab alla 2-aastasele lepingule töötamiseks Venes.

Koorti sihiks polnud mitte jõukuse, vaid avaramate loomisvõimaluste manu pääs! Sest tema suur töö skulptuuri alal, olgugi et ta seninegi looming küübib väärtuselt kõrgele, oli alles tegemata. Ja ega üle 50 jõudval mehel palju aega jää mõtlemiseks ja kombineerimiseks, kui veel vaja on tööd teha... Lepingule Venes kirjutab ta alla eeldusel, et saada töötada lähedama võimalusis skulptuuri alal, kuigi ta ka keraamikale suhtus siira vaimustusega.

*

Milles seisab murrang? Mis õigustab meid selle olemasolu väitma? On huvitav ülesanne koorida vastavaid sümptomeid ning põhjendusi välja meid ümbritsevast elust.

Haarame seekord esimese kättejuhtuva järelle, ja selleks on kauguse tähtsuse ja mõiste muutumine. Mõtlen siin tavalist kaugust maakera üksikute punktide vahel. Eks ole 20. sajand ses suhtes revolutsiooniline! Kui juba eesti töölisel (olgugi et see oli napsitamise man) käitsi kokku lähevad ühede abessiinlaste ja teiste itaallaste poolt olles (nagu juhtus 1935. a. suvel Vasalemmas), ei ole mingit kahtlust, kuivõrd sõna „kaugus“ tänapäeva inimeste mõtteis hoopis teisiti sisustub, võrreldes kas või paari aastakümne eelsega. Ei saagi enam tulla pähe üheainsa Itaalia-reisu kohta kirjutada mahukaid kõiteid, nagu see veel küllalt iseloomulik oli Goethe päevil. Moodne reisikirjade autor (R.

Katz jt.) läbib mandri, ning tulemuseks on ainult üks raamat! Aga liiklemine mandritegi vahel on tänapäeval muutunud üsna igapäevaseks asjaks. Uute saavutistega liiklemise aladel näime me seejuures hiigla kiirusega kohanevat: ei üllataks palju korrapärase lennuühenduse sisesead juba lähemal või järgneval aastakümnel.

Mis puutub informatsiooni edasitoimetamise, siis siin on kauguste ületamine (relatiivselt ka aja ületamine) raadio ja telegraafi abil viidud sellise tasemeni, millest täiuslikumat isegi fantaasias kaunis raske kujutella. Täiuslikumaks peaks soovikohaselt muutuma vaid inimene, kes teotseb sellise täiusliku aparatuuri man; Abessiiniast tuleva informatsiooni puudulikkus näiteks on eeskätt tingitud sellest teadete vahendamise aparadi elavast osakesest.

Paberi valmistamise ajaloost

I

Paberi nimi tuleb sõnast „p a p ü ü r u s“, mida on hakatud Egiptuses kirjutamiseks tarvitama (umbes 3000 a. enne Kr.). Papüürust valmistati taimest, mida kreeklased nimetasid „pápyros“; nüüdseks teaduslikuks nimeks on sellel „cyperus pápyrus“. Taim kasvab soistes kohtades Niiluse ääres, iseäranis selle deltas. Nüüd on ta Egiptusest kadunud, kuid leidub — võib-olla aja jooksul vähe muutunult — ülema Niiluse ääres ja Sitsiilias; ta kasvab kuni 4—5 m kõrgeks. Papüüruse valmistamiseks kooriti taime vartelt — need olid kolmekandilised — pealmine kord ära; sisu lõigati võimalikult õhukesteks ribadeks, mis olid nii laiad, nagu varre jämedus lubas. Neid laoti tihedalt üksteise kõrvale, nii palju, nagu pogna või lehe suurus pidi olema. Selle kihi peale laoti teine kiht, esimesega ristamisi. Siis tambiti haamritega ja pressiti mõlemad kihid õige tihedalt kokku. Mahl, mis taime ribadest välja valgus, oli siduvaks aineks kihtide vahel. Peale selle liimiti papüürust; selleks tarvitati kliistrit, mida keedeti peenemat sorti jahust. Siis kuivatati lehti päikese käes. Kui vi lehti siluti ehk tasandati mõne terava asjaga ja lõigati neil ääred siledaks. Üksikuid lehti kleebiti üksteisega kliistri abil äärtpidi kokku, järgmise äär 1—2 cm võrra eelmise alla; tekkisid pikad lindid. Vahekohti siluti, nii et neist võis üle kirjutada. Linte keerati rullideks, millede kujul papüürus läks müügile. Rullidest võis tarviliku pikkusega tükk ära lõigata. Kirjutati ainult rulli ühel poolel, mida ikka sissepoole keerati; enamalt jaolt valiti selleks pool, kus taime kiud olid lindi pikkusega rööbiti.

II

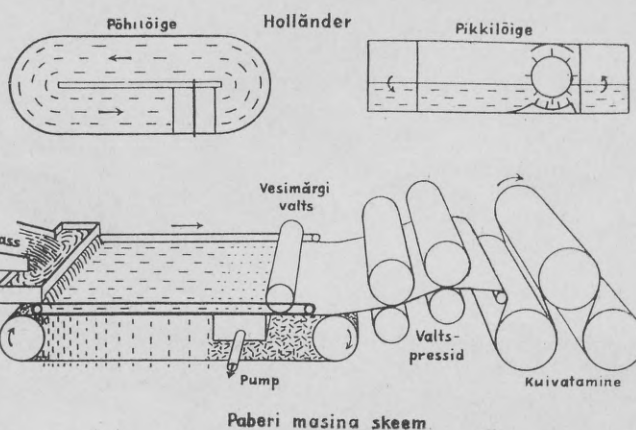
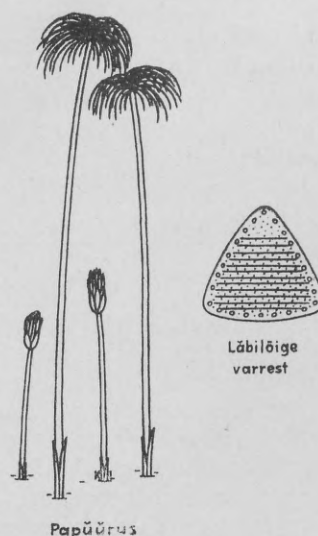
Nahka kui materjali, millele kirjutati, on hakatud tarvitama vahest koguni enne papüürust. Kirjutusnaha valmistamise viis arenes täielikult välja — 2-sel sajandil enne Kr. — Väikeses Aasias, Pergamon'i linnas, mis on olnud nüüdse Bergama läheduses; sellest linna nimest on vist tulnud nimi „p ä r g a m e n t“.

Pärgamendi jaoks võeti lamba- või kitse- (ka vasika-) nahku; neil lasti seista lubjapiimas (3—4 nädalat). Siis tõmmati nahad pingule puuraamidesse. Terava riista abil eraldati naha ülemine ja alumine kiht; alles jäi naha keskmine, peaosa. Seda siluti ehk poleeriti laavakiviga ja hõõrututi kriidiga, kuni pärgament oli kirjutamiseks küllalt hea.

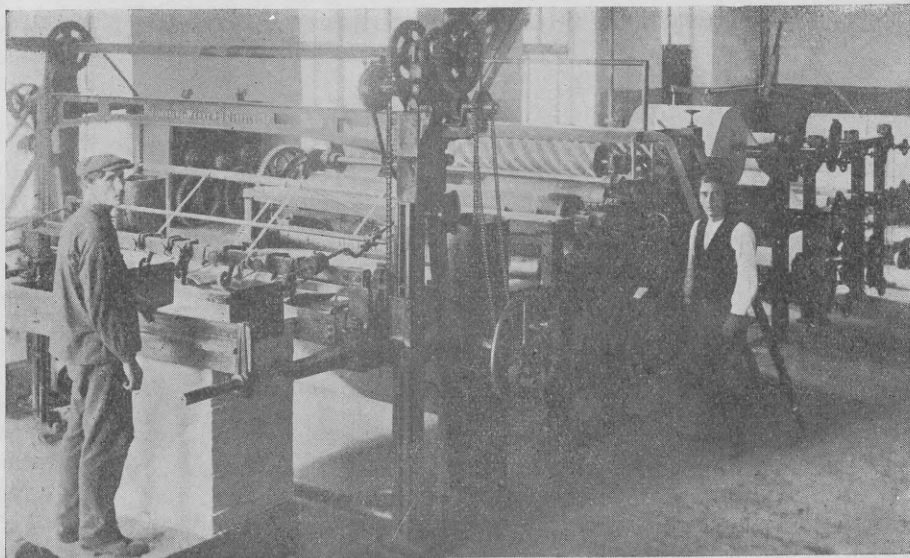
Pärgament oli painduvam kui papüürus; ta ääred läksid vähem narmendama; kirjutada sai hästi mõlematel külgedel. Eriti vähemate kirjutiste ja dokumentide jaoks oli pärgament kohane, mispärast rooma juristid on teda sagedasti tarvitanud. Neljandal sajandil peale Kr. on ülekaal olnud nähtavasti pärgamendi käes, endise papüüruse asemel.

III

Nüüdisaegse p a b e r i valmistamise viis on pärit Hiinast. Esimene kindel teade selle üle on aastast 123 enne Kr., kus minister Ts'ai-Lun on lasknud täiendada endist paberivalmistamisviisi. Siis on hakatud paberi jaoks tarvitama kiudtaimi, mõnede taimede koort ja kude

*Osa masinateruumi
Türi vabrikus*

tükke. Hiinast lagunes paberivalmistamiskunst üle terve maailma laiali. 750. a. ümber on paberit valmistatud Samarkandis (Kesk-Aasias). Sealt kandsid seda oskust laiali araablased. Hispaanias on hakatud paberit valmistama 1150. a. ümber, Itaalias vist 1230. a. ümber, Saksamaal arvatakse 1290. a. ümber (Ravensburgis).

Keskaja Euroopas hakati paberi materjaliks tarvitama pea ainuüksi räbalaid. Peale esialgse peenendamise järgnes keetmine tuha-leelise või lubjaga, mis lõhkus võõraineid, nii et järele jäi peaaegu puhas kiudaine. Seda pesti veega, kuni leeline oli kõrvaldatud. Siis peenendati kiudaine tükikesi tampimise teel (uhmrites). Peenendatud kiudainet — segus veega — tõsteti püttidesse. Sealt võeti teda sõeltega, millede läbi suurem osa vett ära niriseda. Järelejäänud kiht võeti sõelalt vildi peale ja kaeti teise vildiga; selle peale laoti veel teisi kihte, vaheldumisi vildiga. Siis pressiti. Edasi tõmmati lehti läbi kliistri- ehk liimisegu ja riputati nõõridele kuivama. Järgnes paberi silumine. Araablased tarvitasid paberi liimimiseks kliistrit; pärast hakati liimima hariliku (looma-) liimiga.

Esiosa peenendati räbalaid käsitsi. Siis hakati peenendama tampimis-masinaga, millede käimapanemiseks kasutati langeva vee jõudu. Sellespärast kutsuti paberivabrikuid keskajal „paberi veskiteks“. Kõik teised paberivalmistamise toimingud jäid veel kaua aega käsitsi-toiminguteks. Käsitsi valmistatakse paberit vähesel hulgal veel nüüdki. Saksalased nimetavad seda „pütipaberiks“ („Büttenpapier“). Kui esimest eestikeelset raamatut trükiti, oli Euroopas kõik paber „pütipaber“ ja räbalatest valmistatud.

Hollandis leiutati (1670. a. ümber) räbalate peenendamiseks nn. „holländerid“, kus peenendamine läheb nugade vahel, milledest ühed — nõu põhja küljes — on kinnised, teised asetsevad keerleva valtsi küljes.

Nõudmine paberi järele hakkas kiiresti kasvama, kui tekkisid ajalehed (17-ndal sajandil). Paberivabrikute mehhaniseerimise küsimus sai ikka teravamaks. Masinate abil valmistamine leiutati 1800. a. ümber (prantslane L. Robert). Põhimõtteks masinate juures on, et paber tekiks lõpmatu lindi kujul. Puhastatud kiudaine, segus veega, lastakse joosta keerlevale lintisõelale, kus suurem osa vett läbi jookseb; edasi imetakse — tarvitades pumpe — paberimassist veel rohkem vett välja. Siis juhitakse mass vildi peale ja vildiga kaetud valtside vahele,

Laoruum Türi vabrikus

kus vesi imbub vildi sisse. Kuivatamine läheb kuivatussilindrite abil, mida soojendatakse seest veeauruga. Silumine läheb valtside vahel („kalander-masin“).

Liimimiseks tarvitatakse nüüd enamasti vaiku, vaikseebi kujul, mida lisatakse pabermassi enne veest vabastamist. Siis lisatakse ka mõnda valget ainet peenikese pulbri kujul, nagu kriiti, kipsi, kaoliini; see teeb paberi vähem läbi-
paistvaks ja aitab täita kiudude vahesid.

Et kiudained on võrdlemisi kallis materjal, siis hakati paberi jaoks tarvitama — umbes 1860. a. peale — puust valmistatud paberimassi ehk tselluloosi. Halvaks küljeks on selle juures, et puude kiud on väga lühikesed — lina algiudude pikkus on 2—5 sm, puudel aga korda kümme lühem. Peale selle sisaldab puu tublisti võõraineid, milledest on raske vabaneda. Puhastamist tehakse enamasti „sulfiit-meetodi“ järgi, mille juures mõjutakse peenendatud puulõigetele kaltsium-bisulfiidi lahusega, mis lahustab võõraineid. Ka õlgedest on võimalik saada odavamalt paberimassi. Võõrained, mis jäävad sel viisil saadud paberisse, värvuvad seismise juures (valguse mõjul) kollakaks ehk pruunikaks. Kiudude lühiduse pärast on see paber kergesti rebenev; teda tarvitatakse peaaesjalikult ajalehtede jaoks. Puumassi (tselluloosi) lisatakse räbalatest saadud massi sekka, et seda odavamaks teha.

IV

Meie kodumaa l on esimene paberiveski tekkinud Tallinna lähedal, Ülemiste järve ääres, selle väljavoolu juures. Esimest korda nimetatakse seda veskit 1677. a., kus on juttu Tallinna linna nõukogu ja veskiomaniku O. Wiedenbauer'i vahelisest kontrahist. Pärast on te-

gevus selles veskis soiku jäänud. Edasi on ta mitmest käest läbi käinud. 1913. a. on kujunenud sellest vabrikust „Põhja Paberi ja Puupapivabrikute A./Ü.“. Vabrik on alatasa suurenenud ja oma tegevust laiendanud.

Räpina paberivabrik on asutatud 1740. a. Siin — nagu ka Tallinna paberiveskis — on raske olnud räbalaid muretseda; neid on tulnud sisse vedada Venemaa lähematest kohtadest. Vabrik valmistab kirjutus-, joonistus-, trükipaberit, pappi; erialaks on olnud filterpaberi (kurnapaberi) valmistamine. See vabrik on üks meie populaarsematest vabrikutest. Eesti vabariigi ajal ei ole ta pidevalt töötanud.

Kohila vabrik on asutatud läinud sajandi 90-es aastates K. von Lueder'i poolt, puust tselluloosi valmistamiseks. 1907. a. on vabrik hakanud tootma ka paberit, nime all „A./S. Paberivabrik Koil“. Selle tegevus on veelgi edasi laienenud.

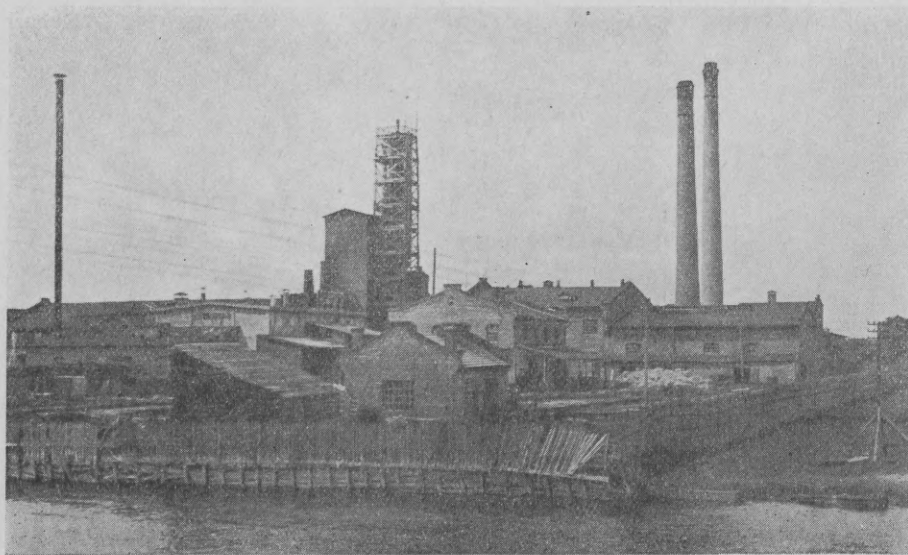
„A./S. Tallinna paberivabrik E. J. Johanson“ on asutatud 1887. a. E. Johanson poolt. Aktiaseltsiks on ta kujunenud 1895. a.

„Türi Paberi ja Puupapivabrikute A.-S.“ on asutatud 1900. a.

Nüüd valmistavad meil tselluloosi (puumassi) veel mitu teist vabrikut; neist on vahest tuntumad Jägala puupapivabrik ja Joaveski puupapivabrik.

Üldse on meil tselluloosi (puumassi) ja hari-
likumate paberisortide valmistamine küllalt rahuldaval järjel; peale tselluloosi (puumassi) on pakkimis-, rotatsioon- ja trükipaber meil õige tähtsateks eksport-artikliteks. Selle vastu aga veetakse meile hinnalisemaid paberisorte (parem trükipaber, joonistuspaper jne.) sisse, mis pärast nende hind on kõrge; kuid see mõjub meie paremate trükitoodete hinnale.

K. Loskit

Ülevaade Türi paberivabrikule

Liiva, mere ja ääretuse maailmas

I

Kes meist pole maakaarti vaadeldes näinud seda kitsast maariba, mis tuleb sealt kuskilt Preisimaalt oma terava orkribaga ja lõpeb ligemale 200 kilomeetrit põhja pool, otse Klaipeda linna ja sadama suus.

Ja kui sa maakaarti vaatamise asemel vaatad seda kitsast orkriba ennast, siis ei oska kuskile küsimust jätta: kuidas see küll on juhtunud ning sündinud, et merre on jäänud nii pikk ja kitsas maariba, ning kas see ikka tõelikult ongi maa ega mitte mingi ettekujutus maast — lainetava lahe ja vahutava vee vahel?

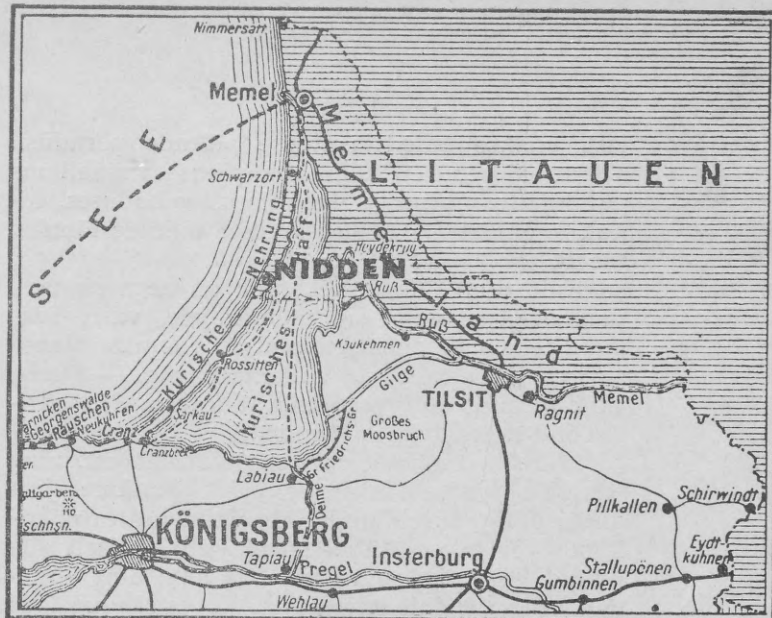
Ei, see on tõesti maa — Kurische Nehrung, või teisiti Kuri ehk Kuriuse Maanina.

II

Haakristi-lipuga laev käändub Klaipeda sadamast lõunasse, ning juba oledki Kuriuse Maanina põhjapoolse otsa juures, selle ees. Laev võtab kursi lõunasse ning sõidab mitu tundi otse Kuriuse Maanina äärt mööda. Suurmaa — Leedu — jääb vasakule poole ning kallas kaob ja taganeb järk-järgult ikka kaugemale ja kaugemale. Juba on kalurite külad nii pisikesed, et neid võiks pidada mängukannideks, ja siis ei seleta silm enam üldse, kas seal kaldal on kalurikülasid või mitte. Metsadki sisemaalt sulavad horisondil ühte tumeda ribaga, ning mõne aja pärast on le kaotanud vaatepiiri palistuses maa üldse. Ainult merielukana veepinnale peatuma jäänud Kuriuse Maanina liivane-metsane selg parema laevakülje pool kõneleb veel midagi maast, kuna muidu on ainult taevas ja vesi su ümber, üleval ja taga.

Nüüd suundub haakristi-lipuga laev sadamasse. Saksa ja leedukeelne „Tere tulemast“ võtavad iga randuja vastu, ning sa ei tea, kas lasta abivalmis-olekut serveerijail ja metallrahaootajail end siia ja sinna juhtida või võtta ise suund võõrastele radadele — metsadesse, mägedesse, liiva ning suvituskoha korraldatud keskusse, kus ei puudu restoranid, kohvikud, mängumurud ja muu.

Schwarzort. Leedukeelne Joudkrantis. Rohkem saksalik kui leeduline vaikne mereäärne suvepuhkuse koht, kaluriküla serval. Jaa, siingi olevat lai liivalagendikke, tuiskliiva düüne, ning esijoones neid leida ongi meie siht. Peatselt, paar kilomeetrit eemal, lõunasse, Schwarzorti äärel, lõ-

pevad tammikud ning männikud, ning algab lage liivaväli, siit- ja sealtpoolt veest piiratuna.

Nüüd oledki keset liiva, kuid mulje ja elamus, mis siit saad, ei haara mõtteid, meeli ja elamust. Ei, siinsed liivad ja sinne meri, sinne taevas, jätab kuidagi külmaks ja mõjub kuidagi harilikult ja tavaliselt.

Ei, lõuna poole, sinna, kus on laulev liiv!

III

Neli tundi sõitu Königsbergi mineva laevaga ja sõitja saabub Nidasse. See on idüllisem kaluriküla, mida ma eales olen näinud, otse Haakristimaa piiril, sest viimane pole sadamast rohkem kui kilomeetrit paar kaugel.

Ilmastik tahab, et enne Euroopa Saharasse pääsemist peame tutvuma lähemalt Nidaga. Uduitseva vihma all polegi ebameeldiv lonkida neil pastoraalseil kaluriküla tänavail, kus saksastunud leedulase lehm sammub kõrvalt Haakristimaa prelnaga. Kõrges kalessi pukis istuv kutsar plaksutab õhus piitsa, sõitjaid, vanapoolseid saks-

Leedu kalurinaine ketramas

lasi, viiakse lähedalasuvasse põtrade paradiisi. Viimaseid elutseb siin omapärasel maailmas puutumatus rahu ja segamatus vabaduses, ainult suvitajate ja uudishimuliste pilkude lõbuks, üle 110.

Kuid meil pole kiiret, meil on aega sinnagi. Vaadake siis enne siia mäe küljele, vastu idamerd ehitatud maailmakuulsa Thomas Manni suviresidentsi, mille ta ehitanud aasta 7—8 eest.

Kõnetame üht vastutulevat kuura eite, pärides üht-teist Thomas Mannist.

„Jah, ta on meie inimene,“ kostab eit, ning seletab siis pikalt-laialt, et suurkirjanikule (just nii ta ütles), meeldinud Nida väga, kui ta paarikümne aasta eest ühel suvel esmakordselt siia tulnud. Pea iga suvi elanud ta siin, ning ehitanud hiljem endale suvila siia. „Aga tänavu teda pole... Kahju... Rääkis kõigiga... Olevat kuski Ameerikas loenguid pidamas“ lausub kõnetav ning pühib pisarapärli põllenurka. Kas Thomas Manni pärast? Või tuli see iseenesest silmist?

Ilm on udune, vihmakas, hall. Sellepärast jääb mõndagi ilusat siit nägemata. Kuid tarvitseb vaid ette kujutada, milline on vaade päikese-paistelise ilmaga siit, Nida kaluriküla ja suvituskoha kõrgelt mäelt siia- ja sinnapoole, merele, külale ja taamal asetsevale liivakõrvele.

Oi, millised kaluripaadid, millised purjed ja mastiilustised, millised lihtsad ja kodused kalurimajad, milline vaatepiiri avarus ja palistus lõunasse, põhja, itta! Ning läände? — Kaks kilomeetrit läbi männimetsa ja siis seisad sa Balti mere äärel, teisel pool Kuriuse Maanina, kust ei näe midagi muud peale vee ja taeva.

IV

Nidat peetakse idüllisemaks Balti mere ranna ja Kuriuse Maanina pärliks. Tema ilu on tõstetud ja kiidetud taevani. Teda on pandud paberisse ja jäädvustatud lõuendisse. Aga kui paljud on ta jäädvustanud enesele hinge ja mälestusse?

Vaevalt on teisi kalurikülasi, mille maastiku- ja meremotiivid annaksid nii kauneid ja nii rohket ainet pintslimehele. Nidat on käinud maailmas mitte üksnes saksa nimekamad kunstnikud, vaid terve rida kunstirahvast mujaltki. Eestist vist ainult mitte. Ning siitki, kohapealt, on võrsunud mitu-mitu saksasoolist ja saksastunud leedu taidurit, kellede kalmusid varjuliste puude all näidatakse igale võõrale.

Kuid mitte ainult seda. Nidast on tekkinud terve literatuur. Valdav osa muidugi saksa keeles. Hulk värsikogusid, novelliraamatuid, romaane, rännu- ja matkakirju paljudelt autoreilt kõnelevad Nida looduslühirikast ja idüllist.

V

Kuid kas Nidas on ainult looduslühirikat ja idüllit? — Ei, siin on palju sedagi, mis tuleb ni-

Euroopa Sahaara. Liivaluidetel on lainetava vee ilme

metada üksinduseks, mahajätuseks, loodusetuseks, kurvaks draamaks ja masendavaks ääretuseks. Sest minge Nida kaluriküla sadamakaidest mööda, suunduge mööda mere äärt edasi lõunasse, joobuge rannalkasvava metsa võlust ning kuulake laisa mere väsinud lainete tasast lokset, ning siis seisate te äkki kummalises maailmas, millele ei oska järsku nime anda.

See on midagi maailma lõpu taolist: ääretu liivakõrb igasuguse elava olevusega, taevast ja meri. Kilomeetrite ja kilomeetrite ulatuses jatkub ainult ja ainult tuiskliiva, pehmet ja kollast, vajuvat ja alatiliikuvat, laulvat.

Kuidas: laulvat liiva? Jah, just laulvat liiva!

See on isesugune mahe ja meeleoluliselt kuidagi õrn ja nukker muusika, kui ääretult merelt tulevad tuuleilid keerutavad liiva siit düünide seljakuilt ja kühmudelt liikuma. Lõpmatuse vaikuses kuuleb kõrv selgelt liivalaulu, tuulest edasiviidud liiva liikumist. Tuul vormib liivast uusi kühmusid ja mügerikke, ikka uusi ja uusi.

Praegu pole tormi ega maru, meri ei heitle vahuste lainejääradega, ning seepärast ei tõuse Nida düünidelt liivapilvi taevasse ega kosta ka liiva laul valju muusikana.

Kuid milline sümfoonia vallutab siis selle maailma, kui puhuvad kanged põhjatuuled või pikaltpüsivad valjud idatormid? Oi, siis ühtub siin taevast, meri ja liiv. Oi, just siis tahaks siin heidelda ja ekselda, kuigi see küllalt kardetav — nagu pajatavad sündmused. Liivatormid on hukutanud siin inimesi, loomi. Ja liikuva liiva laiviinid on matnud ning matavad tänapäevalgi, kuigi märksa vähem ja harva, metsi, maju, terveid külasi.

Enam kui aasta paarikümne eest vabastasid düünid siin lähedal ühe kurva dramaatilise juhtumi: kunagi oli liiva alla mattunud, järk-järgult, terve kaluriküla. Liivamägede alt tulid päevalgele majade, paatide, tarbeainete jäänused.

Ja kunagi varem olid düünid vabastanud teise liivamägede ja liivakõrve saladuse: päevalgele tuli vanaaegne kalmistu, paljude-paljude kollakate sääre-, reie-, rinna- ja muude luudega.

Liiv laulab, laulab ja hävitab... Liiv lõpetab siin vana elu ja vormib kõike uueks. Lõputu muutuse ring...

VI

Kuriuse Maanina oli kunagi üleni, tervelt 200 km pikkuselt ainult liivaseljäandik, kahelt poolt merega vallitatud maariba. Kuna see maa kuulus siis täielikult Saksamaale (praegu pool Saksa, pool Leedu), siis astus Saksamaa ka tõsiseid samme tuiskliiva keerutustele piiripanekuks. Kulutati miljoneid liivale tõkete tegemiseks. Istutati männi- ja muid taimi, sest nende juurdumisel maasse oli ka takistatud liival kiire edasiliikumine. Selle tõttu on suurem osa Kuriuse Maanina praegu metsastatud. Tõsi küll, need taimed, männid esijoonel, ei kasva maapinnast olenedes ealeski puuks, vaid känguvad juba poolemeetrilise ja painduvad ladvakesega alla. Nad on kiduramad kui kadakad meie Saaremaal. Aga ometi täidavad nad suurt ülesannet — lahtisele liivale on edasiliikumise teed kinni pandud.

VII

Maailmasõja ajal tõid sakslased palju sõjavange, peamiselt prantslasi, Kuriuse Maaninale, eeskätt Nida lähedale, kus okastraatidega piiratud kohtades pidid mehed ootama sõja lõppu ja vangist pääsemist. Otse Nida lähedal asetseb liivakõrves nii-nimetatud „Surma org“, kust ei näe ei merd ega maad, vaid ainult tükike taevast pea kohal. Siin, lahtisele liivale ehitatud barakkides, okastraatidega piiratud maailmas, olevat hukkunud sadad prantslased — nalga, jannu, haigustesse. Aga kes ütleb, et mitte tuhanded?

Ajalugu vaikib. Kord avastab tuiskliiv salajased kalmistud „Surma oru“ veerel.

VIII

Kuriuse Maanina düünid on kõige kõrgemad Euroopa düünid. Ja kõige pikemad, kõige laiemad, kõige avaramad — ääretumad. Nad on Euroopa Saharakaks, ning sellepärast pole midagi imestada, kui siia tuleb looduse võimsust ja omapära imetlema sakslane, prantslane, inglase, itaallane jt.

Kuid mitte ainult sellepärast ei vääri Kuriuse Maanina laia tähetepanu. Ta floora ja fauna on köitnud maailma teadlasi ja uurijaid.

Kuriuse Maaninal leiad kõiki linnulike, haruldasi taimi, haruldasi loomigi, kelledest olgu esijoonel nimetatud suuremad ja haruldasemad — juba eelpool mainitud metspõdrad.

IX

Ainult meri, taevast ja liiv.

Või ainult taevast ja liiv.

Isegi ainult liiv, liiv ja liiv.

Kuidagi kõrgem ja sinisem näib taevast siit ja kuidagi soojemalt ning pehmemalt paistab siin päikene. Millise kokkukõla ja harmoonia loovad siin varahommikul ja õhtupoolikul meri, taevast ja liiv, seda on raske kirjeldada, seda peab nägema. Nägema ja tundma.

Iga samm edasi, kõrvale või tagasi Euroopa Saharas on haarav, võimas ja võrratu. Ikka leiad uut, uut avarusse vaates, uut tuules, vormitus liivas, uut värvide sulavuses ja sobivuses. Kuigi sinne maailm on inimtühi ja elutu, on ta ometi hingeminev ja oma üksinduse ja mahajäetusega haarav. Aga kui äkki tuleb liiva luute-ääre tagant avaral merel nähtavale kaluri valge puri või auriku must suitsulohe sinise taeva foonil, siis tunned ootamatult suurt ja sügavat rõõmu maailma elust, ning ühtlasi ka pisikest pehmetust valu, et kas siis tõesti siingi, liiva, mere ja ääretuse maailmas ei saa inimene üksinda olla ja kultuurita-tehnikata rõõmu tunda maailma suurematest ja võimsamatest olemustest — merest, taevast ja maast.

X

On käidud päevi ja palju tunde, sammutud väsimatuseni luudete rinnal, kuhu ühegi mineja ja tuleja jäljed ei jäädvustu kauemaks kui hetkeks. Sest vähenegi tuul liigutab ja veeretab imepisikesi puhtaid ja pehmeid liivateri uuteks kujudeks.

See on siin igavene muutuse maailm, kus miski pole jääv ja püsiv — nagu maailm ümber ringigi. Siin vaheldub igal hetkel kõik — iga külmuke, iga lohuke, iga üksik harva ettetulev rohukõrrekegi.

Siin on palju suurt ja sügavat üksindust, palju sõnatut ja kõnelevat vaikust, kuhu mõte ikka ja ikka tagasi lendab...

K. E h r m a n n

Kidur taimestik Nida liivavalendikkudel

Henri Barbusse †

suseni kohusetruu, kujunes talle kogemuseks, mis andis ta loomingule ja tegevusele uue pöörde. Endassesulgunud vaatlejast sai võitleja, kes pühendas kogu elu omaenda ja oma kaevikuvendade tulevikulootusele, et rahvaste ja eriti töötava alamrahva solidaarsus teeks võimatuks sõdade kordumise. 1916. a. ilmus ta sõjaraaman „Le Feu“ (Tuli), mis osaliselt oli kirjutatud juba kaeviku ja lõpetatud sõjaväehaiglas. See teos, mis kujutab harukordse nägelikkusega kaevikutesõja masendavat igapäeva, kus inimesed roostetuvad samuti kui nende relvad, et muutuda lõpuks mullaks ja veeks, mis neid ümbritseb kõikjalt, on jäänud parimaks kirjanduslikuks dokumendiks Maailmasõjast. 1919. a. määrati sellele teosele Goncourt'i auhind. Ta on tõlgitud selle järgi peaaegu kõigisse Euroopa keeltesse ja andis eeskuju mitmel maal uutele kirjanduslikele otsinguile, mis püüdsid senist kangelasromaanil laiendada suurte hulkade ühist saatust peeldavaks nn. kollektiivseks romaaniks.

„Tulega“ avas Barbusse ka oma ideelise võitluse. Romaani lõpp oli üleskutse üldinimliku õigluse ja kõigi inimeste eluõiguse austamiseks. 1919. a. ilmunud romaanis „Clarté“ (Selgus) laiendas Barbusse seda nõuet loogiliseks programmiks, mille selguseni teose kangeline jõuab sõjast läbi käies. Barbusse tabas sellega mitte ainult kaevikuist tulnud rahvahulkade meeleolu, vaid ka laialdaste kirjanduslike ringide tõekspidamisi. Tema algatusel ja „Clarté“ programmi üldistes raamides tekkis terve liikumine, nn. Clarté liit, millega 1920. a. ümber liitus peaaegu kogu Euroopa vabameelne intelligents. Mõne aasta pärast see liit siiski lagunes arusaamatuste ja vastuolude tõttu, mida põhjustas liidu ühekülgne poliitika. Barbusse jätkas peaaegu üksi tööd. Fašismi pealetungi ees tegi ta kõik, et juhtida rahvusvahelist tähelepanu survele ja toorusile, millega neil mail lämmatati mõttevabadust ja alamate kihtide eluvõimalusi. Ta algatas rahvusvahelisi kongresse avalikuks protestiks nende vägivaldsuste vastu, kuni suutis viimasel ajal uuesti ühendada suurt osa rahvusvahelist kirjanikkonda liikumiseks inimõiguste kaitseks. Kirjandusajaloolased on korduvalt märkinud, et Barbusse jätkas õieti võitlust valgustusaja entsüklopedistide lootuste eest. See iseloomustab teda vahest enam kui ta poliitilised seisukohad, millede kitsust ja naiivsustki on heidetud talle mitmelt poolt ette.

Kesk seda aktiivsust kirjutas Barbusse ometi ka ilukirjanduslikke teoseid, millede väärtus ületab tavalised mõõdud. Novellikogud „La Force“ (Jõud, 1928), „Faits divers“ (Seigad, 1929) ja romaanid „Les Enchaînements“ (Ahelad, 1925) ja „L'Élévation“ (1930) vääriksid kunstiteostena lähemat käsitlust, kui siin võimalik anda.

Barbusse rikastas igatahes tänapäeva kirjandust stiiliväärtustega, mis on äratanud juba teadlastegi tähelepanu (saksa prof. L. Spitzer on pühendanud talle eriuurimuse). Ta ande omapära seisib enne muud äärmiselt intensiivses eludetailide tajus, naturalistlikus konkreetsuses, mida ta kujutus ümbritses tugeva tundeõhkkonnaga. Ideid elas ta läbi kohati kuni hallutsinatsioonini ulatuvate konkreetsete nägemustena, mis toitusid igapäevastest realistlikust elust. Suur romaan „Ahelad“, mida on nimetatud uueaegseks eeposeks, kajastab võib olla täiuslikemalt ta kujutluse harukordset sisemist pinevust ja kujutuse konkreetset jõulisust. Peened detailid liituvad siin valdavate nägemustega elurikkaks filmiks, mis tahab näidata inimkonna traagilist lõhestust ülemaiks ja orjastatud alamais läbi kõigi aegade. Võib oletada, et ühes „Tulega“ jääb see teos nende väheste hulka, mida loevad veel tulevased põlvkonnad. Nad on toonud väärtusi, mida oli võimeline tooma ainult üks kirjanik. Juba see üksi teeb ta kaotuse tsiviliseeritud inimkonnale asendamatuks.

A. Aspel

Henri Barbusse, kelle surmast ajalehed hiljuti teatasid, oli kirjanik, keda ei jää leinama mitte üksnes prantsuse kirjanduslikud ringkonnad, vaid laialdane sõprus- ja lugejaskond üle maailma. Ta oligi viimasel ajal enam rahvusvaheline kuju kui ühe maa kirjanik. Ta teosed levisid kiiresti pärast ilmumist üle Euroopa ja ise töötas ta harukordse aktiivsusega üldinimlikkude ideede heaks, mis riikide piiridele tahtsid vastu asetada eri maade vaimuinimeste koostööd. Kesk seda väsimatut tegevust, kus ta leidis ometi aega ja keskendumisjõudu silmapaistvate teoste kirjutamiseks, tabas teda surm ühes Moskva haiglas. Prantsuse kirjandus kaotas temaga ühe oma omapärasema ande ja kogu inimkond idealistliku mehe, kellele on võidud küll ette heita eksitusi, kuid mitte hea tahte puudust.

Barbusse sündis 1873. a. vaikselt haritlasperekonnas. Juba 19-aastaselt äratas ta kirjandusringide tähelepanu väga värskete luuletustega, mida ühel kirjanduslikul võistlusel krooniti auhinnaga. Õrna ja melanhoole lüürikaga algas Barbusse oma kirjanduslikku teekonda. Veel nüüd mäletab Fernand Gregh ühes järelhüüdes sooja sümpaatialainet, mida äratasid need noore andeka luuletaja värsid tollal Pariisi kirjandusgruppides. 1895. a. avaldas Barbusse oma luuletused kogus — „Pleureuses“ (Nutunaised), mis jäi tema ainsaks, sest varsti selle järel pöördus ta proosa alale.

Kaks romaani, „Les Suppliants“ (Palujad, 1903) ja „L'Enfer“ (Põrgu, 1909)¹⁾, avasid uue tee. Intiimsete loduselamuste asemele astus terav ja kohati masenduseni traagiline elutaju. Naturalistlikud detailid omandasid kirjaniku pinevas kujutluses teravuse, mis suurelennuliste mõtisklustega ühinesid andsid hoopis uue pildi maailmast. See tundejõuline naturalism kajastas õieti kirjaniku esimesi kokkupõrkeid elu varjupooltega, milledele ta reageeris haruldase tundlikkusega.

Maailmasõda, millest Barbusse võttis osa liinisõdurina, kes, nagu tähendab üks ta tuttavaid, olnud naiiv-

¹⁾ Ilmunud eestik. tõlkes 1929

Tartu teatrite

sügishooaja avamine on möödunud märgatava hoogsusega nii „Vanemuises“, kus värskendatud näitlejaskond ja ootamisärevuses olev publik on leidnud päris elava kontakti, kui ka Tartu Teatrikoolis, kus Tammsaare „Juu diti“ lavastus kokku võttis seal laiemale publikule seni nägemata tehtud tööd.

„Vanemuise“ selts on 70-aastane — see tõmbab laiemalt, kas või ajutiseltki tähelepanu tööle, mis seal tehakse, aga veel enam pikka aega kõne all olnud ja kirjutatud „Vanemuise“ siseelu allakäik ning nüüdne tõsine tõusu- ja edasipüütahe intriigide ning juhuslikkuse kammitsast.

Peame hindama seda tahet, mis valitseb „Vanemuise“ juht- ja näitlejaskonnas — luua eesti ülikoolilinnale hea teater. Muidugi ei saa see sündida üleöö, vaid nõuab pikka püsivat ja sihikindlat tööd; vanadel vanemuislasketel tuleb palju ümber õppida ja uutest inimestest on suur osa algajaid. Hea tahe ja püsiv töö võib aga sinna sihile viia.

Vara on kokku elamata ja sulamata teatrilt paari lavastuse nägemise järel tõtata otsust avaldama tema võimete kohta. Senini paistab silma ainult ansambli sobimatus ja peata olek (näit. „Vikerlaste“ massistseenid, kohe alguses kivitõstmine jne.). On tunne, et terve trupp (eriti koor) ei ole kaugeltki üks tervik ja sinnani on minna veel pikk tee.

Repertuaari valikul püüab „Vanemuine“ silmas pidada oma algupärandeid. On muidugi kiiduväärne, kui eelistatakse kodumaisi lavatükke ja teater sel viisil ko

Stseenid O. Lutsu „Tagahoovist“

Üleval: H. Pillar, A. Randviir ja pr. H. Aren

All: A. Liik, prl. T. Kukk ja J. Pöder

dule lähemale tuleb. Aga ärgu olgu see siht, kuhu tuleks püüda. Vahelduseks peaks teater kindlasti andma tükke, mis on kaugemal kodulinna agulist ja päevakajast. Välismaade häid näidendeid, millel püsiv väärtus, tuleb kindlasti mängukavasse võtta ja mitte üksnes rahulduda omamaa romaanide ning juttude lavaleseadmiselega.

„Vanemuise“ enda poolt on nüüd korduvalt kinnitatud nende head tahet kunstiväärtusliku teatri väljaarendamiseks. Raskused, mis siin ees on: tubli näitlejaskonna kasvatamine ja kohase repertuaari valik — nendest peab aegamööda üle saama. Need kaks ülesannet täitnud, on „Vanemuine“ endale ühtlasi kasvatanud ka ustava publiku. Teatrisõpradel on usku, et asi edeneb. Jätkugu tahet ja püsivust vanemuislastele.

*

Sügishooaeg algas A. Mälgu näidendiga „Mees merelt“. See esitükk Saaremaa rannarahva elust on ülesehituselt küllalt ebaühtlane: algab draamaliselt ja lõpeb kerges kosjatüki stiilis, missugust ebaühtlust ei kaotanud ka mäng „Vanemuises“. Omamoodi elevuse tõi pöördlava esimest korda tarvitamine, õnnestunud dekoratsioonid ja näidendi lopsakas keel. Näitlejaskonnast paistis eriti silma Al. Randviir võrgupaikaja Laasina. — Peanäitejuhi K. Otto ja värsked „Vanemuise“ näitlejaskonna debüüt mõjus igatahes hästi.

Plakat propagandavahendina ja raamatuaasta

Plakat on kirjasõnalise propaganda mõjuvaimaid vahendeid, eriti nende kihtide kaasatõmbamiseks, kel pole aega ega viitsimist palju lugeda. See vahend on vist sama vana kui kirjasõnagi. Kogukonnavalimiste eel Vesuvi laava alla jäänud Pompeij linna väljakaevamistel on muu seas leitud müüridel valimisplakateid, nagu: „Vali Petronius, ta annab sulle leiba“. Esinedes juba antiikmaailmas, keskajal puulõike kujul suurt osa mängiv, plakat elab edasi tänapäevani nii reklaamis kui ka poliitilises ja kultuurpoliitilises propagandas.

Plakati mõju on sõltuv pildi ja teksti ühistoimest. Kui plakat ühendab kunstipärase kujutuse mõjuvate formuleeringutega, on see muidugi tervitatav, kuid esijoonel tal peab olema propagandistlik mõju, muidu ta kaotab elava mõtte.

Plakati kujutav osa toimib pilgu püüuna, et siis lakooniline, lööksõnaks teritatud tekst saaks tungida mõõduja aju ja südamesse. Kui loosung ei suuda haarata kiiresti ja veenvalt, siis ka kunstniku töö on olnud asjatu. Sellepärast propagandistid plakatite valmistamisel omistavad esmajärgulise tähtsuse mõjuvate loosungite leidmisele, ning näiteks Nõukogude Venes on seks kaasa tõotanud parimad sõnameistrid.

Kui me vaatleme propagandistliku mõjuvuse seisukohalt Tartus rippuvaid raamatuaasta plakateid, siis peame paraku nentima, et need on sobivamad kõigeks muuks, kui oma ülesandeks — propageerida raamatut rahvale. Pigemini nad tunduvad kantselei-töö viljana ja otseku mingi vormitüüpana. Enne plakati tellimist ilmselt pole vaevutud analüüsida, kuidas see võiks mõjuda, ja rahva sekka külvatavad loosungid on valitud haruldast ebaõnnelikud.

Tartus on seni näha kolme plakatit, mille kunstiline külg on täiesti rahuldav, seevastu aga propagandiline toime on enam kui küsitav. Meeldiva välimusega ja värvirõõmsusega paistab kaugelt silma „Noor-Eesti“ aknale pandud plakat, mis kujutab kaht raamatut kõrvuti paari vaasis seisva roosiga. Tekst õpetab: „Raamat — kodu ka u n e i m v a r a“. See degradeerib aga raamatut mingisuguseks toakaunistuseks ja võib mõjustada ainult väikekodanlist linlast, kes suhtub raamatusse kui omamoodi mõõblitükki, millega ehitakse seinu. Tehniliselt on plakat väga hea nii kompositsioonilt kui ka juba selle tõttu,

Järgnes O. Lutsu „Tagahoovis“ dramatiseering A. Särevilt, samuti K. Otto lavastusel. Siin võis jälle näha, missugune põhjalik vahe on jutustuse ja selle lavale ülekandmise vahel. Kui O. Luts on tuntud südamliku ja sooja jutustajana, kes kõike pahesid, ka agulis, näeb läbi huumorimeelse leplikkuse ja kaastunde, siis A. Särevi dramatiseeringus ei olnud sellest Lutsu meeldivast käsitlusviisist midagi järele jäänud — vähemalt „Vanemuise“ mängus. See oli räpane, jõhker ja metsik tagahoov, mida serveeriti, kus üks toorus järgnes teisele ja ikka viimse „põnevasastmes“.

Sarnases „Tagahoovi“ käsitlusviisis oli lavastaja kindlasti läinud liiale: oleks pidanud hoolt kantama selle eest, et tagahoov enam „lutsulik“ oleks tulnud ja seal esinevad tegelased enam inimlikud. Nüüd aga mõjus lavastus liiga meelevaldselt: niisugune ei ole vist siiski meie agul, vähemalt Lutsu „Tagahoovis“ mitte.

Tüese keel, Lutsu head tüübid ja näitlejate hoolas mäng ning üllatavalt head realistlikud dekoratsioonid aitasid tasa teha seda pahandusväärsest räpast õhkkonda, kuhu asi viidi. H. Pillar andis iseärvarki läbimõeldud ja läbielatud maaleritüübi ja J. Pöder nauditava totaka (vahest liig totaka?) agulikingsepa. Aga ka teised osalised H. Aren, J. Suvorova, L. Feldman, A. Randviir, R. Ratassepp ja J. Jürgenson olid täiesti omal kohal. — Kõigest hoolimata on „Tagahoovis“ tükk, mis tõmbab,

et põhitooniks on võetud klassiline plakativärv — punane, millele inimesed — eksperimentaalpsühholoogilistel andmetel — reageerivad kõige kiiremini ning tugevamini.

Selle kõrval kahvatub külma, „porise“, värvitooni pärast teine raamatuaasta-plakat, mis kujutab 8 raamatusega ühes tekstiga: „loe! loe!“ Ka see on kunstitehniliselt hea, kuid propagandistlikult täiesti mõjuta nii värvitoonilt kui ka joonise ja teksti ühistoimelt, eriti aga raamatute teksti tõttu, mis ei haara ei mõistust ega tunnet.

Nende kahe kõrval ripub Üliõpilasmajas rahvusvärvides väljapeetud plakat, mis kujutab sõdurit mõõga ja raamatuga. Tekst sinna juurde: „Relv ja raamat käsi-käes“. Plakatit esikus vaadatud, tõuseb tudeng teisel korral asetsevasse lugemistuppa, kus talle satub kätte itaalia ajaleht „Libro e moschetto“. Loosung „relv ja raamat“ on pärit Mussolini kuulsast lausest: „libro e moschetto — fascista perfetta“. Sellest on saanud alguse ka ülalmainitud fašistlik suur nädalaleht, mille viimased numbrid, muide, on täis seda tiitlit õigustavat sõjaõhust. (IX-nda aasta 46-ndas numbris näiteks ilutseb esiküljel mustanahaline paljas jal, mida tallab raske säärsaabas.)

Olen sellest teadlik, et propaganda vahendid ja loosungid on rahvusvahelised, kuid kui sõnasõnalne üle võtta igale haritlasele tuntud fašistliku lööklause ja ainult maalida see sini-must-valgele taustale — siis sellise plakati propagandistlik mõju ei saa olla kuigi suur, — mõnikord ehk koguni negatiivne. Võib-olla sellepärast näiteks saksa hitlerlasedki, kes propagandatehniliselt nii palju jäljendasid fašismi, on sellegi lause teiseks andnud nõnda: „raamat on vaimu relv“, enne kui võtsid selle saksa raamatunädalate lipukirjaks.

Loodetavasti piisab neist — ruumilistel põhjustel nappidest — arvustuslikest ääremärkusist selle suuna tähistamiseks, milles autor tahaks näha meie plakatipropagandat. Eeskätt tuleb otsida juhtlauseid, siis neid propagandatoimeliselt kontrollida ning alles siis tellida kunstnikult neile sobivad kujutised. Löögivõimsad, süttivad, süvimõjulised juhtlauseid olgu kas täitsa algupäraseid või aga meie rahva mentaliteedile hästi kohandatud teisendid.

Enne kõike aga tuleb plakatit alati vaadata propagandisti aspektilt, kes peab isemõtlevalt anduma sibile, mitte bürokraatlikult tühitometama. Muidu oleks parem ka raamatuaasta plakatid saata otse kunstinäitusele või muuseumi, aga mitte rahva sekka raamatule propagandat tegema.

Vilmar Adams

Kolmandana läks üle lava Ed. Vilde „Pisuhänd“. Selles, raamatupäeva puhul antud etenduses oli eriti tubli J. Pöder insener Sanderina ja ka K. Otto Piibelehena. Vilde Pisuhänd on tükk, mida ikka ja jälle mõnuga vaadata võib.

Hästi õnnestus Vanemuislattel ka ooper „Vikerlased“. Kandvamates osades olid siin H. Uuli ja T. Kroon.

Kõik etendused „Vanemuises“ on saanud publikult sooja vastuvõtu osaliseks. On olnud hoogsaid aplause ja antud lilli.

„Juudit“ T. D. S. Teatrikoolis, 25. sept. 1935. A. H. Tammsaare piibliaineid käsitlevat psühholoogilist draamat on senini ainult nauditavalt loetavaks peetud. Seda üllatavam, et teatrikool asus sellise „ebalavalise“ tüki kallale. Kahtlematult pidi siin riskeeritama. Iseäranis veel sellepärast, et ka kostüümid, dekoratsioonid ja rekvisiidid nõuavad selle näidendi juures mitte harilikke väljaminekuid. Teatrikool nähtavasti tahtis „Juuditiga“ näidata endas peituvat uut värskendavat ja julget teatriverd. Esietendusel võis rahuldustundega jälgida neid pingutusi, mis seni tehtud. Eriti välja tõsta võiks massistseene, mis oma loomulikkuselt tundusid esialgu otse järeletegematena. On loodud alus ansambli teatrile, mille tulevikus meie ei taha näha tagasiminekut.

E. R.

SÜGISMÕTTEID

Sügise päikest saab veel küll näha, aga ta ei soojenda enam. Ta on nagu mehepõlve tegude kuulsus, mis küll sätendab läbi raugaea, aga ei sütita enam.

*

Vilud tuuled suruvad inimesi kogunema kolde ümber ja endiste avaruste asemel saavad toaseinad raamiks elule. Tulevalgel saabub puhkuseaeg kehaliikmetele ja ajud hakkavad elavamalt liikuma.

*

Nagu koltunud lehed puist, nii langevad läbi-elatud päevad ükshaaval reast. Igaüks neist viib kaasa raasukese inimese südamest, ja sentimentaalsed hinged korjavad nende teelt pudemeid mälestuseks.

*

Mälestus — see on kübemeke võimalust juba ammu kadunud elu veel korra kutsuda tagasi ja elada uuesti, kuid mitte midagi selles võida muuta. Ta on omane sügisele ja vanadusele, mis neile annab nii liigutava, ühtlasi ka traagilise ilme.

*

Ajul, mil nirisenud aastad valmistuvad jõudma suurele puhkusele ega ole enam lootust alata rännakut uuesti, armastab inimene oma surnud elu enam kui midagi muud.

*

Vaated ja kombed, mis ammu on varisenud juurdevoolavate uute nähtuste koorma all, elavad tardunud mälestus-elus noortena edasi ega muuda oma kuju. Kunagi läbikatsutud ja harjumuseks saanud suhtumine ellu, mis on aegade kestes saanud selgeks ja mille tulemused ette teada, hoiab tagasi eakaid inimesi laskumast uuendusisse.

*

Vanadusel on kummaline kaldumus mõelda, et kui sündmused ei voola selle vormi järgi, mil-

Stseen „Juuditi“ II vaatusest

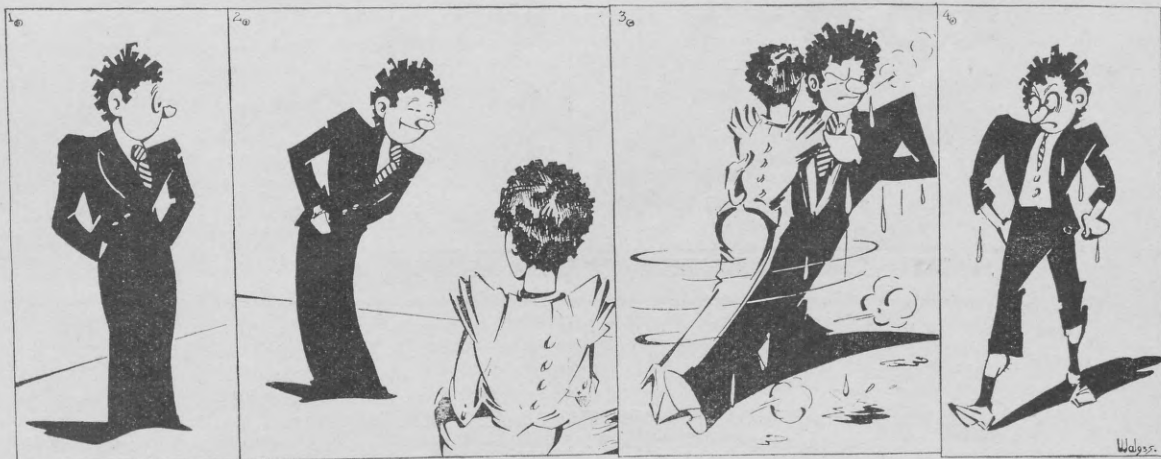
list mööda nad jooksid nende ajal, siis lähevad nad väära teed.

*

Kuid mälestus ei säilita kõike tõetruult: karimi elu kogemused tumestavad need ideaalid, millest noorena vaimustuti. Hilisemaiks päeviks jääb vaid skepsis kõige ihaldusväärse ja ilusa vastu, mis inimese teeb hingelt vanaks. Ja see on kõige kurvem.

*

Miski uus ei ole hea ta meelest ega vääriline asendama vana. Vanaga ei ole ta rahul aga seepärast, et selle aeg on möödas ja teda enam tarvitada ei saa, kui tahetakse edasi jõuda.

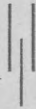

Kui Värđi Pugeja
tantsis
New-Charlestoni

TUBAKA- JA
VEINIKAUPLUS

O. ARRAK

TARTUS, KÜÜNI 4

Soodsaim tubakasaaduste
ning välis- ja kodumaa peen-
viinade ostukoht

MÜÜK SUUREL JA
VÄIKESEL ARVUL

Mitte ainult üksikuile inimestele, vaid ajajär-
kudele on iseloomulik visa kinnipidamine mine-
viku vormidest. See on surnud elu valitsus, mil-
lel ei ole usku tulevasse.

*

**Mehaaniline reisitarvete-
ja sadulsepatööstus**

A D O L F P Ä T S

Tartus, Riia tän. 2, telef. 3-95

Kauplused:

**Aleksandri t. 5, telef. 5-26
Promenaadi t. 11**

"Tänapäev" ilmub üks kord kuus. Tellimishind 1935. a. lõpuni nr. 1-9 kr. 2 90, üksiknumber 40 senti.
Vastutav toimetaja E. ROTMAN, Väljaandja O.-Ü. „NOOR-EESTI KIRJASTUS“, Gustav-Adolfi 11, Tartu, tel. 2-66.
Toimetuse ja kirjade aadress: „Tänapäev“, Tartu, Gustav-Adolfi 11, Postk. 76. Ilmus 4. oktoobril 1935.
Toimetuse ja talituse kõnetunnid kl. 10-12 ja 3-4.

Tarvitamata jäänud käsikirju alal ei hoita. Käsikiri saadetakse tagasi siis, kui selleks on lisatud mark.
Ilmub iga kuu esimestel päevadel. O.-ü. „Noor-Eesti Kirjastuse“ trükk Tartu 1935. a.

Alles kui praegune rahvusliku tendentsi, kuid
võõravaimuliste harjumuste ja kommetega aeg
ükskord kõduneb põrmuks, saadakse näha, mis-
sugune taim on kasvanud sellest mullast.

*

Asjatu on ette heita, et kasvav põlv on vähe-
väärtuslik, nagu seda teevad mõned kärsitud. Ta
on ainult teissugune, ja see on kõik.

*

Igale olengule annavad
pidulikkuse ja sära

**„Veronika“
küünlad.**

Kelle prohvetivõimed ei ole patenteeritud, see
kannatagu kohtumõistmisega. Ei ole ühtegi elu,
mis ei kannaks mingisugust vilja.

*

Rahvusliku ülesehituse aja viljad jäävad
maitsta järgnevaile põlvedele. Küll siis mehi ja
tegusid, mis praegu alles võrsuvad eost, hinna-
takse õieti.

*

Sügise aga peidab oma hääbuva elujõu mul-
lasse, kust ükskord jälle puhkeb kevade.

J u s t u s

Toimetusele saadetud kirjandus

Üliõpilasleht nr. 9. Eesti üliõpilaskonna hääle-
kandja. Tellimishind 3 kr. a., üksiknr. 30 s.

Teater nr. 6. Lavakunsti ja -kirjanduse kuukiri.
Tellimishind 2 kr. a., üksiknr. 25 s.

Maret nr. 9. Naiste ja kodude kuukiri. Tellimis-
hind 3.50 kr. a., üksiknr. 35 s.

Eesti Naine nr. 10. Naiste ja kodude ajakiri.
Tellimishind 4 kr. a., üksiknr. 40 s.

Kristlik Kaitsja nr. 8/9. Eesti metodistide
häälekandja. Tellimishind 1.50 kr. a., üksiknr. 25 s.

Peeter Grünfeldt, Raamatu-aasta juubilar.
Tema elu ja töö.

Teater Vanemuine nr. 1, „Vanemuise“ seltsi
väljaanne, üksiknr. 15 s.

Taluperenaine nr. 10. Kodumajanduse ja kodu-
kultuuri ajakiri. Tellimishind 3.60 kr. a., üksiknr. 40 s.

Eesti Kirjandus nr. 9. Eesti Kirjanduse Seltsi
kuukiri. Tellimishind 5 kr. a., üksiknr. 50 s.

Kodumaa saaduste
esirinnas sammuvad

o/u

Põhjala

Kalossid ja botikud

„VANEMUISE“ TEATRI ETENDUSED OKTOOBRI 1935

„MEES MERELT“

August Mälk'i näidend 4 vaatuses avamänguga.
Ed. Tubin'a muusika „Vanemuise“ orkestrilt.
Karl Otto lavastus.
Voldemar Haas'i dekoratsioonid.
Karin Siim-Juuse kostüümid.

„VIKERLASED“

Evald Aav'a ooper 3 v., 6 pildis.
Libretto hr. Loo'lt.
Heino Uuli lavastus.
Ed. Tubina muusikalisel juhtimisel.
V. Haas'i dekoratsioonid.
Karin Siim-Juuse kostüümid.
Ida Urbel'i tantsud.

„TAGAHOOVIS“

A. Särev'i dramatiseering O. Lutsu samanimelise
jutu järele
Karl Otto juhatusel
V. Haas'i dekoratsioonid.
Karin Siim-Juuse kostüümid.

„PISUHÄND“

Ed. Vilde komöödia 3 vaatuses.
J. Pöder'i juhatusel.
A. Lepik'u dekoratsioonid

„C. R. JAKOBSON“

Mait Metsanurga dramaatiline kroonika 5 pildis
epiloogiga.
Ed. Tubin'a muusika.
R. Ratassep'a lavastus.
V. Haas'i dekoratsioonid.
Karin Siim-Juuse kostüümid.

„MAA-ALUSED“

Henrik Visnapuu muinasmäng lastele 5 pildis.
Riho Päts'i muusika, „Vanemuise“ orkester, J. Simm'i
juhatusel.
J. Kull'i lavastus.
V. Haas'i dekoratsioonid.
Linda Tralla kostüümid.
Velda Otsus-Arb'i tantsud.

„KOOPARÜÜTEL“

K. A. Hindrey-J. Simm'i laulumäng 4 vaatuses.
Karl Otto lavastus.
J. Simm'i muusikalisel juhtimisel.
J. Urbel'i tantsud.
V. Haas'i dekoratsioonid.

Etenduse algus kell 20 (8 õhtul).

Pääsetähed: sõnalavastusele 10 sendist 1 kr.; muusika-
lavastustele 20 sendist 1 kr. 25 s.

Abonement-piletid erisoodustustega.

Lähemalt müürilehtedel ja ajalehis.

„PÄEVALEHT“

on iseseisev, demokraatlik ja üleriiklikult levinuim ajaleht.
Suurim ning kasulikum kuulutamise leht Eestis.

Hinnata kaasandena igal pühapäeval
pilke- ja naljaleht „KRATT“.

Meie kirjastusel ilmub

„LASTE RÕÕM“

Eesti populaarseim lasteajakiri.

T. E. K.-Ü.

GRAAFIKATÖÖSTUS

on täielisim tööstus sel alal Eestis.

TRÜKIKODA
KÖITEKODA
TSINKOGRAAFIA
LITOGRAAFIA
OFFSET-TRÜKK

Hinnad kõigile vastuvõetavad. Tellimiste täitmise kiire,

Suurimad ning täielisimad raamatu- ja
kirjutusmaterjalide kauplused, kirjanduse-
ja paberilaod Eestis.

TALLINNA EESTI KIRJASTUS-ÜHISUS

TALLINN, PIKK T. 2. OMA TELEF. KESKJAAM 428-83.